

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УРОДА ОЛЕКСАНДР ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

УДК 343.12+347.965

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

спеціальність 081 Право
галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. В. УРОДА**

Науковий керівник:
ЦИГАНЮК Юлія Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Урода О. В. Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2026.

Дисертація є одним із перших в українській кримінальній процесуальній науці спеціальним дослідженням, в якому комплексно, з урахуванням правових позицій Верховного Суду розглянуто проблеми реалізації гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

У роботі досліджено наукові позиції щодо сутності та реалізації гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування. На основі зазначеного аналізу кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування запропоновано розглядати як різновид правових гарантій, що є системою закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві умов, які спрямовані на ефективну реалізацію захисником функції захисту, охорону і захист його прав, свобод та законних інтересів, а також виконання покладених на нього обов'язків під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Констатовано, що кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування виконують специфічні завдання – забезпечують ефективну реалізацію захисником функції захисту визначеного кола учасників кримінального провадження, охорону і захист прав, свобод та законних інтересів захисника, виконання ним відповідних обов'язків, що в сукупності опосередковано сприяє виконанню завдань кримінального провадження.

Запропоновано низку класифікацій гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування за різними критеріями: 1) за змістом: інституційні, організаційні, процесуальні, матеріальні гарантії; 2) за спрямованістю (об'єктом

забезпечення): гарантії, спрямовані на адвоката-захисника як самостійного суб'єкта діяльності, гарантії, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів клієнта, гарантії, спрямовані на інших осіб; 3) за характером правового впливу: гарантії-дозволи, гарантії-зобов'язання, гарантії-заборони; 4) за способом реалізації: прямі і опосередковані гарантії; 5) за суб'єктом, що забезпечує їх реалізацію: гарантії, що забезпечуються державою, гарантії, що забезпечуються органами, які здійснюють кримінальне провадження (слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом, гарантії, що забезпечуються органами адвокатського самоврядування, гарантії, що забезпечуються іншими особами; б) за функціональним призначенням: гарантії реалізації права на захист, гарантії незалежності захисника, гарантії конфіденційності діяльності захисника, гарантії безпеки захисника, гарантії належного виконання обов'язків захисником.

Набуття гарантій діяльності захисника запропоновано розглядати як нормативно визначений, поетапний процес виникнення у особи системи правових умов інституційного, організаційного і процесуального характеру, що забезпечує ефективне здійснення функції захисту, сприяє забезпеченню справедливості кримінального провадження і пов'язаний із набуттям особою спочатку статусу адвоката, а згодом – процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні. При цьому наголошено, що процесуальні гарантії діяльності захисника не виникають усі одразу з моменту його залучення до кримінального провадження, а формуються поступово у процесі розвитку процесуальних правовідносин, що ґрунтується на самій природі кримінального процесу як стадійного, динамічного явища.

З'ясовано, що механізм реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування – це цілісна система елементів нормативного, організаційного та функціонального характеру, що забезпечує послідовне задіяння гарантій, спрямованих на забезпечення можливостей безперешкодного здійснення захисником його процесуальної функції на стадії досудового розслідування, попередження посягань на права захисника та поновлення його прав у разі порушення. Складовими елементами цього механізму є: правова форма їх

закріплення, суб'єкти реалізації та правовідносини, у процесі яких відбувається втілення нормативно сконструйованих умов у реальне життя.

Визначено, що розвиток гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування безпосередньо залежав від історичної форми кримінального процесу, що мала місце у відповідний період, а також відповідного політичного режиму. За результатами дослідження генези розвитку гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні запропоновано відповідну періодизацію: 1) ранній період (охоплює часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства); 2) період зародження (охоплює перебування українських земель під владою Литви, Польщі, а також часи Гетьманщини); 3) період розвитку (пов'язаний із затвердженням Статуту кримінального судочинства 1864 р.); 4) період занепаду (радянський період); 5) період відродження (сучасний період).

Зроблено висновок, що до гарантій залучення захисника до кримінального провадження слід відносити: «явочну» модель набуття захисником процесуального статусу; заборону встановлення додаткових вимог для підтвердження його повноважень; право підозрюваного на вільний вибір захисника; обов'язок уповноважених органів залучати захисника за призначенням у випадках, передбачених законом; обов'язок уповноважених органів сприяти встановленню зв'язку із захисником; забезпечення раннього доступу захисника до підозрюваного, у тому числі до першого допиту; право на конфіденційні зустрічі без обмеження їх кількості та тривалості тощо. Саме залучення захисника до провадження виступає ключовою передумовою реалізації інших процесуальних гарантій діяльності захисника.

Констатовано, що гарантії незалежності діяльності захисника охоплюють: забезпечення конфіденційності спілкування захисника із підзахисним; заборону втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом; встановлення спеціального порядку проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката; особливий порядок кримінального провадження стосовно адвокатів; заборону ототожнення захисника з клієнтом; забезпечення державного захисту життя, здоров'я та майна адвоката; недопустимість притягнення адвоката до відповідальності за правову позицію,

висловлену під час здійснення захисту, тощо. Зазначені гарантії спрямовані на формування умов, за яких захисник може вільно та незалежно реалізовувати свою професійну функцію без ризику тиску чи переслідування.

Зроблено висновок, що гарантії участі захисника у доказуванні доцільно поділяти на дві підгрупи: 1) гарантії, що забезпечують участь захисника у процесуальних діях, які проводяться стороною обвинувачення (право бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного; можливість ставити запитання, заявляти клопотання та заперечення; можливість використовувати технічні засоби і фіксувати порушення процесуального порядку; можливість ініціювати проведення процесуальних дій тощо); 2) гарантії, що забезпечують можливість самостійного формування доказової бази стороною захисту (визначення способів збирання доказів стороною захисту; можливість самостійного залучення експерта захисником; встановлення відповідальності за ненадання, неповне або несвоєчасне надання відповіді на адвокатський запит; судовий контроль тощо).

Розвивається позиція про те, що гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування забезпечують не лише реалізацію його процесуальних прав, але й належне виконання професійних обов'язків. До цієї групи гарантій віднесено: обов'язок держави створити умови для здійснення ефективного захисту; можливість заміни захисника або відмови від нього; заборону безпідставної відмови захисника від виконання своїх обов'язків; обов'язок дотримання адвокатської таємниці; вимогу постійного підвищення професійної кваліфікації адвоката; можливість притягнення захисника до юридичної відповідальності у разі неналежного виконання професійних обов'язків. Зазначені гарантії спрямовані на забезпечення ефективного, добросовісного та професійного здійснення функції захисту у кримінальному провадженні.

У дисертації зроблено висновок, що забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування певною мірою залежить від різних суб'єктів – як тих, що беруть участь у кримінальному провадженні, в якому захисник надає правничу допомогу (сторони обвинувачення, слідчого судді,

інших учасників провадження), так і тих, що не мають до нього прямого відношення. Таке твердження зумовлене тим, що гарантії діяльності захисника не обмежуються виключно процесуальними правовідносинами між захисником та іншими учасниками кримінального провадження, а охоплюють широку систему організаційних та інституційних механізмів, спрямованих на створення належних умов для реалізації права на захист.

З урахуванням результатів проведеного дослідження в роботі сформульовано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до кримінального процесуального законодавства і законодавства про адвокатську діяльність в частині нормативного регулювання гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, захисник, адвокат, право на захист, сторона захисту, гарантії, доказування, змагальність, рівноправність сторін, судовий контроль, воєнний стан.

SUMMARY

Uroda Oleksandr V. Guarantees of the defense attorney's activities during the pre-trial investigation. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 081 Law. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2026.

The dissertation is one of the first special studies in Ukrainian criminal procedural science, which comprehensively, taking into account the legal positions of the Supreme Court, considers the problems of implementing guarantees for the activities of a defence attorney in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation.

The study analyses scholarly approaches to the essence and implementation of guarantees for the activities of a defence attorney in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation. Based on the above analysis, it is proposed to consider criminal procedural guarantees for the activities of a defence attorney during the pre-trial investigation as a type of legal (legal) guarantees, which are a system of conditions enshrined in criminal procedural legislation, which are aimed at the effective implementation by the defence attorney of the function of protection and defence of his rights, freedoms and legitimate interests, as well as the fulfilment of the duties assigned to him during the pre-trial investigation of criminal offenses.

It is stated that criminal procedural guarantees of the defender's activities during the pre-trial investigation perform specific tasks (have a purpose) - they ensure the effective implementation by the defender of the function of defence a certain circle of participants in the criminal proceedings, the protection and defence of the rights, freedoms and legitimate interests of the defender, the fulfilment of relevant duties by him, which in aggregate indirectly contributes to the fulfilment of the tasks of the criminal proceedings.

A number of classifications of guarantees of the defender's activities during the pre-trial investigation are proposed according to various criteria: 1) by content: institutional, organizational, procedural, material guarantees; 2) by orientation (object of provision): guarantees aimed at the lawyer-defender as an independent subject of activity, guarantees aimed at ensuring the rights and legitimate interests of the client, guarantees aimed at other persons; 3) by the nature of the legal impact: guarantees-permissions, guarantees-obligations, guarantees-prohibitions; 4) by the method of implementation: direct and indirect guarantees; 5) by the entity that ensures their implementation: guarantees provided by the state, guarantees provided by the bodies conducting criminal proceedings (investigator, prosecutor, investigating judge, court, guarantees provided by the bodies of the bar self-government, guarantees provided by other persons; 6) by functional purpose: guarantees of the implementation of the right to defence, guarantees of the independence of the defence attorney, guarantees of the confidentiality of the defence attorney's activities, guarantees of the defence attorney's safety, guarantees of the proper performance of the defence attorney's duties.

It is proposed to consider the acquisition of guarantees of the defence attorney's activities as a normatively defined, step-by-step process of the emergence in a person of a system of legal conditions of an institutional, organizational and procedural nature, which ensures the effective implementation of the defence function, contributes to ensuring the fairness of criminal proceedings and is associated with the acquisition by a person first of the status of a lawyer, and later – of the procedural status of a defence attorney in a specific criminal proceeding. It is emphasized that procedural guarantees of the defender's activities do not all arise immediately from the moment of his admission to criminal proceedings, but are formed gradually in the process of development of procedural legal relations, which is based on the nature of the criminal process as a staged, dynamic phenomenon.

It was found that the mechanism for implementing guarantees of the defender's activities during the pre-trial investigation is a holistic system of elements of a normative, organizational and functional nature, which ensures the consistent use of

guarantees aimed at ensuring the possibility of unhindered implementation by the defender of his procedural function at the stage of the pre-trial investigation, prevention of encroachments on the defender's rights and restoration of his rights in case of violation. The constituent elements of this mechanism are: the legal form of their consolidation, the subjects of implementation and legal relations, in the process of which the implementation of normatively constructed conditions into real life takes place.

It was determined that the development of guarantees of the defender's activity during the pre-trial investigation directly depended on the historical form of the criminal process that took place in the relevant period, as well as the relevant political regime. Based on the results of the study of the genesis of the development of guarantees of the defender's activity during the pre-trial investigation, the following periodization was proposed: 1) early period (covers the times of Kyivan Rus and the Galicia-Volyn Principality); 2) the period of origin (covers the time when Ukrainian lands were under the rule of Lithuania, Poland, as well as the times of the Hetmanate); 3) the period of development (associated with the approval of the Statute of Criminal Procedure of 1864); 4) the period of decline (Soviet period); 5) the period of revival (modern period).

It was concluded that the guarantees of admission of a defence attorney to criminal proceedings should include: an «appearance» model of the defence attorney acquiring procedural status; a ban on establishing additional requirements to confirm his/her powers; the suspect's right to freely choose a defence attorney; the obligation of authorized bodies to engage a defence attorney by appointment in cases provided for by law; the obligation of authorized bodies to facilitate the establishment of contact with the defence attorney; ensuring early access of the defence attorney to the suspect, including the first interrogation; the right to confidential meetings without limiting their number and duration, etc. It is the defence attorney's admission to proceedings that is the key prerequisite for the implementation of other procedural guarantees of the defence attorney's activities.

It was stated that the guarantees of the defence attorney's independence include: ensuring the confidentiality of the defence attorney's communication with the client; a ban on interference in the private communication of the defence attorney with the client; establishing a special procedure for conducting investigative (search) actions against the defence attorney; a special procedure for criminal proceedings against attorneys; prohibition of identification of the defence attorney with the client; ensuring state protection of the life, health and property of the defence attorney; inadmissibility of holding the defence attorney liable for the legal position expressed during the defence, etc. The above-mentioned guarantees are aimed at creating conditions under which the defence attorney can freely and independently exercise his professional function without the risk of pressure or persecution.

It was concluded that it is advisable to divide the guarantees of the defence attorney's participation in the evidence into two subgroups: 1) guarantees that ensure the defence attorney's participation in the procedural actions conducted by the prosecution (the right to be present during investigative (search) actions with the participation of the suspect; the opportunity to ask questions, make motions and objections; the opportunity to use technical means and record violations of the procedural order; the opportunity to initiate procedural actions, etc.); 2) guarantees that ensure the possibility of independent formation of the evidentiary base by the defence party (determination of methods of collecting evidence by the defence party; possibility of independent involvement of an expert by the defence attorney; establishment of responsibility for failure to provide, incomplete or untimely response to the attorney's request; judicial control, etc.).

The position is developing that guarantees of the defence attorney's activities during the pre-trial investigation ensure not only the realization of his procedural rights, but also the proper performance of professional duties. This group of guarantees includes: the obligation of the state to create conditions for effective defence; the possibility of replacing or refusing to provide defence attorney; the prohibition of unjustified refusal of defence attorney to perform his duties; the obligation to observe attorney-client privilege; the requirement of continuous

improvement of the attorney's professional qualifications; the possibility of holding the defence attorney legally liable in case of improper performance of professional duties. These guarantees are aimed at ensuring effective, conscientious and professional performance of the defence attorney's function in criminal proceedings.

The dissertation concludes that ensuring the implementation of the guarantees of the defence attorney's activities during the pre-trial investigation depends to a certain extent on various subjects – both those participating in the criminal proceedings in which the defence attorney provides legal assistance (the prosecution, the investigating judge, other participants in the proceedings), and those who are not directly related to it. This statement is due to the fact that the guarantees of the defence attorney's activities are not limited exclusively to procedural legal relations between the defence attorney and other participants in the criminal proceedings, but cover a wide system of organizational and institutional mechanisms aimed at creating appropriate conditions for the exercise of the right to defence.

Taking into account the results of the research conducted, the work formulates proposals for amendments and additions to the criminal procedural legislation and the legislation on advocacy in terms of legal regulation of the guarantees of the defence attorney's activities in criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, defence attorney, lawyer, right to defence, defence party, guarantees, evidence, adversarial, equality of arms, judicial control, martial law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Урода О. В. Щодо визначення поняття «кримінальні процесуальні гарантії захисника на стадії досудового розслідування». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 2. С. 271-275.

DOI: 10.32782/2524-0374/2026-2/61

URL: https://www.lsej.org.ua/2_2026/63.pdf

2. Урода О. В. Окремі проблеми реалізації кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Том 5, № 93. С. 212-219.

DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.5.27

URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/356012/341905>

3. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Європейський правничий часопис*. 2026. № 12. С. 107-113.

DOI: 10.36919/3041-1149(Print)12.2026.107-113

URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/12_17_34a141167a.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Урода О. В. Реалізація гарантій адвоката на стадії досудового розслідування кримінального провадження через призму практики Європейського суду з прав людини. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів ХУУП імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 72-73.

5. Циганюк Ю. В., Урода О. В. Щодо питання удосконалення правового статусу представника потерпілого. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науковопрактичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 93-95.

6. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження*: матеріали X Міжнародної студентської наукової конференції (м. Кропивницький, 03 квітня 2026 р.). Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2026. С. 77-78.

7. Урода О. В. Процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні. *Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Berlin, Germany, 25-27 May 2026)*. European Open Science Space. 2026. С. 389-392.

8. Урода О. В. Роль судового контролю в реалізації гарантій захисника під час досудового розслідування. *Science in the Context of Modern Challenges and Prospects: Proceedings of the II International Scientific Conference (Utrecht, Netherlands, 28 May 2026)*. Bookmundo, 2026. С. 134-137.

9. Урода О. В. Участь захисника у кримінальному провадженні in absentia. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (до 85 річниці від дня народження В. П. Колгана)*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 05 червня 2026 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2026. С. 213-215.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	27
1.1. Поняття, завдання та система процесуальних гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні.....	27
1.2. Набуття та механізм реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування.....	49
1.3. Генеза гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування в Україні.....	68
Висновки до розділу 1.....	91
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	93
2.1. Гарантії залучення захисника до провадження і незалежності його діяльності.....	93
2.2. Гарантії участі захисника у доказуванні під час досудового розслідування.....	113
2.3. Гарантії, що забезпечують виконання захисником своїх професійних обов'язків.....	132
Висновки до розділу 2.....	149
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	152
3.1. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника стороною обвинувачення.....	152
3.2. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника слідчим суддею	168
3.3. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника іншими суб'єктами.....	182
Висновки до розділу 3.....	197
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БВПД – безоплатна вторинна правова допомога

ВРУ – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

ВССУ – Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ЄРАУ – Єдиний реєстр адвокатів України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КСУ – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РАУ – Рада адвокатів України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ТЦК – Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

п. – пункт

пп. – підпункт

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасних умовах утвердження стандартів кримінального провадження особливого значення набуває забезпечення реального, а не декларативного права особи на захист у кримінальному провадженні. Це право є одним із ключових елементів справедливого судочинства, оскільки саме через нього забезпечується баланс між публічними інтересами держави у притягненні винних до відповідальності та приватними інтересами особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування.

У цьому контексті участь у кримінальному провадженні професійного захисника без перебільшення набуває фундаментального значення. Захисник не лише представляє інтереси підозрюваного чи обвинуваченого, а й виступає важливим елементом механізму «стримувань і противаг» у кримінальному процесі. Його діяльність спрямована на запобігання порушенням прав людини, забезпечення суворого дотримання процесуальної форми, перевірку законності дій органів досудового розслідування та обґрунтованості прийнятих ними рішень.

Особливу вагу роль захисника має на стадії досудового розслідування, де існує підвищений ризик обмеження та порушення прав і свобод особи, зокрема, у зв'язку із застосуванням заходів процесуального примусу, проведенням слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання доказів. Саме на цій стадії кримінального провадження формуються докази обвинувачення, які в подальшому можуть визначати результати судового розгляду, а тому ефективна участь захисника є необхідною умовою забезпечення справедливості усього кримінального провадження.

Водночас, сама по собі можливість залучення захисника ще не гарантує належного рівня захисту. Ефективність його діяльності безпосередньо залежить від наявності та реального функціонування відповідних правових механізмів, які забезпечують можливість повноцінного здійснення функції захисту. Йдеться про систему процесуальних гарантій, що покликані забезпечити його незалежність,

процесуальну самостійність, можливість безперешкодного спілкування з клієнтом, збирання та подання доказів, участі у процесуальних діях, оскарження незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора, а також захист від будь-яких форм втручання у професійну діяльність.

Питання гарантій діяльності захисника на досудовому розслідування набуває особливої актуальності в умовах сучасного розвитку кримінального процесуального законодавства України та правозастосування, орієнтованого на європейські стандарти захисту прав людини та практику ЄСПЛ. Посилення реалізації принципу змагальності, розширення процесуальних можливостей сторони захисту, а також необхідність забезпечення реальної рівності сторін у кримінальному провадженні зумовлюють потребу переосмислення існуючих гарантій діяльності захисника та оцінки їх ефективності.

Додаткової актуальності досліджуваній проблематиці надають сучасні виклики, пов'язані із функціонуванням кримінальної юстиції в умовах воєнного стану. Збройна агресія проти України зумовила необхідність адаптації кримінального судочинства до надзвичайних умов, що супроводжувалося внесенням численних змін до кримінального процесуального законодавства. Такі зміни безпосередньо вплинули на порядок реалізації окремих гарантій діяльності захисника.

Проблеми діяльності захисника у кримінальному провадженні, зокрема, й реалізації гарантій його діяльності, знайшли своє відображення у працях багатьох науковців і залишаються дискусійними до цього часу. Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики у кримінально-процесуальній доктрині здійснили такі українські науковці як: Т. В. Бабчинська, І. М. Бігунець, А. М. Бірюкова, Т. В. Варфоломеева, Т. В. Волошанівська, І. В. Гловюк, В. В. Єрохін, В. В. Заборовський, Я. П. Зейкан, С. О. Ковальчук, О. О. Козлов, Т. В. Корчева, І. М. Кухарук, О. П. Кучинська, С. А. Крушинський, О. Ю. Лань, О. В. Малахова, В. В. Манзюк, О. В. Мартовицька, А. В. Меланчук, М. Г. Моторигіна, В. В. Налуцишин, М. А. Погорецький, М. М. Погорецький, В. О. Попелюшко, О. В. Рибалка, С. Л. Савицька, В. О. Святоцька, О. Д. Святоцький,

О. С. Старенький, Т. Є. Тичина, Ю. М. Туровець, Д. П. Фіолевський, Н. В. Хмелевська, Ю. В. Циганюк, О. О. Юхно, О. Г. Яновська та інші.

Особливо значимими є дисертаційні дослідження О. Г. Яновської «Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі» (1998 р.), С. Л. Савицької «Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката» (2013 р.), М. М. Погорецького «Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні» (2015 р.), О. С. Старенького «Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні» (2016 р.), В. В. Заборовського «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (2017 р.), І. М. Бігунець «Повноваження захисника на досудовому розслідуванні» (2020 р.), О. О. Козлова «Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності» (2023 р.).

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам права на захист, процесуального статусу захисника та окремим аспектам адвокатської діяльності, питання гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні досі не отримало комплексного та системного дослідження. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до розуміння поняття гарантій діяльності захисника, їх класифікації, співвідношення із гарантіями адвокатської діяльності, визначення механізму їх набуття і реалізації та кола суб'єктів, відповідальних за їх забезпечення. Недостатньо дослідженими залишаються також проблеми реалізації гарантій діяльності захисника в умовах воєнного стану. Усе викладене свідчить актуальність теми дисертаційного дослідження як у доктринальній, так і практичній площині, необхідність розроблення пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування з метою підвищення ефективності діяльності захисника зі здійснення захисту під час досудового розслідування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у межах теми науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові

засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927) та теми науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу «Проблеми захисту прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 28 жовтня 2022 року (протокол № 6), розглянута та схвалена координаційним бюро НАПрН України (№ 1198 за 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. Метою цього дисертаційного дослідження є отримання нових науково обґрунтованих висновків щодо реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування, а також розробка рекомендацій спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства, законодавства про адвокатську діяльність та практики його застосування.

Досягнення визначеної мети дисертації зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**:

- 1) з'ясувати сутність та завдання гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні;
- 2) визначити систему процесуальних гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні та запропонувати їх класифікацію;
- 3) розкрити порядок набуття та механізм реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування;
- 4) охарактеризувати генезу розвитку гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування на території України;
- 5) визначити зміст гарантій, які забезпечують залучення захисника до кримінального провадження і незалежність його діяльності;
- 6) з'ясувати сутність та проблеми реалізації гарантій участі захисника у доказуванні під час досудового розслідування;
- 7) визначити гарантії, що забезпечують виконання захисником своїх професійних обов'язків;

8) розкрити особливості забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника стороною обвинувачення, слідчим суддею та іншими суб'єктами;

9) узагальнити результати дослідження, висловити пропозиції щодо внесення змін та доповнень до кримінального процесуального законодавства та законодавства про адвокатську діяльність.

Об'єктом дослідження виступає сукупність кримінальних процесуальних відносин, які виникають в процесі реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування.

Предметом дослідження є гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування.

Методи дослідження. Досягнення мети та виконання завдань дисертаційного дослідження зумовило використання системи загальнонаукових та спеціальних методів. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить *діалектичний метод*, що використовувався для розгляду гарантій діяльності захисника у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємообумовленості з іншими елементами правового статусу захисника та іншими правовими інститутами. *Метод аналізу* був застосований з метою виділення окремих гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні та з'ясування їх ролі та місця в процесуальному статусі захисника. *Метод синтезу* використовувався для визначення системи складових, які утворюють систему гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні, розробки їх класифікацій. *Метод узагальнення* дозволив сформулювати власне бачення досліджуваних проблем на основі вивчення наявних у кримінально-процесуальній доктрині позицій та підходів, а також для систематизації відповідної судової практики. *Функціональний метод* дав можливість розкрити особливості взаємодії різних суб'єктів (сторони обвинувачення, слідчого судді, інших учасників кримінального провадження, правоохоронних органів, органів адвокатського самоврядування тощо) у процесі реалізації гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні. Використання *порівняльно-правового методу* дозволило здійснити порівняння норм чинного законодавства України з положеннями міжнародних

нормативно-правових актів та практикою ЄСПЛ. *Історико-правовий метод* був застосований для дослідження становлення та розвитку гарантій діяльності захисника у різні історичні періоди на території України. Застосування *догматичного методу* дало можливість інтерпретувати зміст положень нормативно-правових актів, здійснити їх тлумачення та навести власні коментарі щодо нормативного регулювання та судової практики. *Статистичний метод* застосовувався з метою узагальнення показників діяльності органів досудового розслідування та слідчих суддів і опрацювання відповідних звітів. *Метод моделювання* дав можливість запропонувати конструкцію проєктів правових норм з метою удосконалення КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Науково-теоретичну основу дисертації складають наукові праці українських та зарубіжних вчених у сфері теорії та історії права, кримінального і кримінального процесуального права, адвокатської діяльності.

Нормативна база дослідження представлена міжнародними нормативно-правовими актами, Конституцією України, КК України, КПК України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами України.

Емпірична база дисертаційного дослідження охоплює судові рішення, розміщені в ЄДРСР, правові позиції ВС, рішення ЄСПЛ, звіти Офісу Генерального прокурора про зареєстровані кримінальні правопорушення, звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження, звіти Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, власний досвід зайняття адвокатською діяльністю.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших в українській кримінальній процесуальній науці спеціальним дослідженням, в якому комплексно, з урахуванням правових позицій ВС, розглянуто проблеми реалізації гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування.

Серед найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, варто виокремити такі:

уперше:

1) обґрунтовано низку класифікацій гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування за різними критеріями: 1) за змістом: інституційні, організаційні, процесуальні, матеріальні гарантії; 2) за спрямованістю (об'єктом забезпечення): гарантії, спрямовані на адвоката-захисника як самостійного суб'єкта діяльності, гарантії, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів клієнта, гарантії, спрямовані на інших осіб; 3) за характером правового впливу: гарантії-дозволи, гарантії-зобов'язання, гарантії-заборони; 4) за способом реалізації: прямі і опосередковані гарантії; 5) за суб'єктом, що забезпечує їх реалізацію: гарантії, що забезпечуються державою, гарантії, що забезпечуються органами, які здійснюють кримінальне провадження (слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, гарантії, що забезпечуються органами адвокатського самоврядування, гарантії, що забезпечуються іншими особами; 6) за функціональним призначенням: гарантії реалізації права на захист, гарантії незалежності захисника, гарантії конфіденційності діяльності захисника, гарантії безпеки захисника, гарантії належного виконання обов'язків захисником;

2) запропоновано дефініцію поняття «набуття гарантій діяльності захисника», яке розглядається як нормативно визначений, поетапний процес виникнення у особи системи правових умов інституційного, організаційного і процесуального характеру, що забезпечує ефективне здійснення функції захисту, сприяє забезпеченню справедливості кримінального провадження і пов'язаний із набуттям особою спочатку статусу адвоката, а згодом – процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні;

3) висловлено думку про необхідність розширення переліку підстав для відмови захисника від виконання своїх обов'язків та його доповнення такою підставою – «якщо стан здоров'я захисника перешкоджає належному виконанню його професійних обов'язків»;

4) зроблено висновок, що гарантійний потенціал судового контролю щодо діяльності захисника проявляється у трьох основних напрямках: компенсаторному, охоронному та відновлювальному: компенсаторний характер діяльності слідчого

судді полягає у забезпеченні стороні захисту можливостей, які вона не може реалізувати самостійно через відсутність владних повноважень, зокрема у сфері доказування; охоронна функція судового контролю проявляється у запобіганні необґрунтованому втручанню у професійну діяльність захисника, охороні адвокатської таємниці та забезпеченні інституційної незалежності адвокатури; відновлювальна функція полягає у забезпеченні ефективного судового реагування на порушення прав захисника через розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора;

удосконалено:

5) періодизацію розвитку гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні; запропоновано виокремлювати такі періоди: 1) ранній період (охоплює часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства); 2) період зародження (охоплює перебування українських земель під владою Литви, Польщі, а також часи Гетьманщини); 3) період розвитку (пов'язаний із затвердженням Статуту кримінального судочинства 1864 р.); 4) період занепаду (радянський період); 5) період відродження (сучасний період);

б) дефініцію поняття «кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування», під яким пропонується розуміти різновид правових гарантій, що є системою закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві умов, які спрямовані на ефективну реалізацію захисником функції захисту, охорону і захист його прав, свобод та законних інтересів, а також виконання покладених на нього обов'язків під час досудового розслідування кримінальних правопорушень;

7) підхід до розуміння механізму реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування, який є цілісною системою елементів нормативного, організаційного та функціонального характеру, що забезпечує послідовне задіяння гарантій, спрямованих на забезпечення можливостей безперешкодного здійснення захисником його процесуальної функції на стадії досудового розслідування, попередження посягань на права захисника та поновлення його прав у разі порушення; складовими елементами цього механізму

є: правова форма їх закріплення, суб'єкти реалізації та правовідносини, у процесі яких відбувається втілення нормативно сконструйованих умов у реальне життя;

8) підхід до класифікації гарантій участі захисника у доказуванні; обґрунтовано доцільність поділу таких гарантій на дві підгрупи: 1) гарантії, що забезпечують участь захисника у процесуальних діях, які проводяться стороною обвинувачення 2) гарантії, що забезпечують можливість самостійного формування доказової бази стороною захисту;

набули подальшого розвитку:

9) позиція про те, що судовий контроль у кримінальному провадженні доцільно розглядати як один із важливих проявів принципу *favor defensionis*, тобто загальної спрямованості кримінального процесу на забезпечення максимально сприятливих умов для реалізації права на захист;

10) підхід, відповідно до якого введення воєнного стану в державі не може бути підставою для обмеження допуску адвоката до участі у провадженні, участі в окремих процесуальних діях, якщо інше прямо не передбачено законом та не є об'єктивно необхідним для забезпечення національної безпеки; у разі запровадження обмежень, пов'язаних із вільним пересуванням осіб, у тому числі комендантської години, держава зобов'язана забезпечити адвокату реальну можливість безперешкодного доступу до клієнта для надання правничої допомоги;

11) думка, відповідно до якої гарантії діяльності захисника забезпечують не лише реалізацію його процесуальних прав, але й належне виконання професійних обов'язків; останні спрямовані на забезпечення ефективного, добросовісного та професійного здійснення функції захисту у кримінальному провадженні;

12) думка про важливість реалізації гарантій безпеки захисника, оскільки страх перед безкарністю посягань на життя та здоров'я адвокатів, його майно має так званий «охолоджувальний (стримуючий) ефект» (*chilling effect*) – адвокат, який не відчуває реального захисту з боку держави, об'єктивно опиняється у вразливому становищі та може бути схильний до самообмеження у виконанні

професійних обов'язків, що прямо шкодить інтересам клієнтів і підриває довіру до системи правосуддя.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що узагальнені висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, можуть використовуватися:

– у науково-дослідній діяльності – як основа для проведення подальших наукових розвідок проблем реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування, підготовки наукових праць за цією тематикою;

– у законотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що регулюють систему гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні (Додаток Б);

– у правозастосовній діяльності – для удосконалення практичної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, слідчих суддів, адвокатів під час досудового розслідування (акт впровадження Адвокатського бюро «Яцишина Анатолія Олександровича» – Додаток В);

– в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Основи кримінального процесу», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Теорія і практика кримінально-процесуального доказування», «Основи адвокатської діяльності», підготовки робочих програм, силабусів зазначених дисциплін (акт впровадження Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова – Додаток Г).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, викладені в дисертації, розроблені автором особисто. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються. У тезах доповіді на конференції, що опубліковані у співавторстві, особистий внесок дисертанта становить 50 %.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та рекомендації, викладені у дисертації, оприлюднено на науково-практичних конференціях,

зокрема: XXVII щорічний звітний науковій конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів ХУУП імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 26 червня 2023 р.), X Міжнародній студентській науковій конференції «Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження» (м. Кропивницький, 03 квітня 2026 р.), 7th International Scientific and Practical Conference «Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice» (Berlin, Germany, 25-27 May 2026), II International Scientific Conference «Science in the Context of Modern Challenges and Prospects» (Utrecht, Netherlands, 28 May 2026), Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (до 85 річниці від дня народження В. П. Колгана)» (м. Хмельницький, 05 червня 2026 р.).

Публікації. Результати дисертації опубліковано у трьох наукових статтях у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії «Б», а також у шести тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що поділені на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 арк., з яких основний текст – 189 арк., список використаних джерел викладений на 37 сторінках і охоплює 327 найменувань, додатки – на 10 арк.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Поняття, завдання та система процесуальних гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні

Гарантії діяльності захисника у кримінальному провадженні, зокрема, на стадії досудового розслідування, є невід'ємною складовою загальної системи кримінальних процесуальних гарантій. А тому для з'ясування їх змісту та природи звернемося, насамперед, до більш широких за обсягом понять юридичних (правових) гарантій і кримінальних процесуальних гарантій.

У кримінально-процесуальній доктрині висловлено думку, що визначення поняття кримінальних процесуальних гарантій, яке адекватно відображає їх сутність, має знайти своє нормативне вираження, повинно бути ясным і легким для розуміння, щоб всі, хто з ним ознайомиться, могли чітко усвідомити його зміст [211, с. 3; 213, с. 87; 264, с. 86]. Водночас, серед науковців-правників відсутня єдність щодо розуміння сутності правових гарантій, що негативно впливає на правозастосовну практику [83, с. 33]. Вчені слушно акцентують увагу на тому, що чітка дефініція цього поняття є однією з умов правильної реалізації відповідних гарантій [116, с. 12].

Досліджуючи етимологію поняття «гарантія», звернемо увагу, що «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає його таким чином: 1) порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; 2) умови, що забезпечують успіх чого-небудь. Водночас, юридичні гарантії тлумачаться як законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [58, с. 222].

В теорії права під гарантіями прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи розуміються ті позитивно діючі умови і засоби, які забезпечують їх. Вчені наголошують на тому, що юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні

засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина [215, с. 40]. Для юридичних наук «гарантії прав людини» та їхні складові є одними з найбільш значущих категорій, які посідають важливе місце в предметах більшості юридичних наукових дисциплін.

Досить часто у наукових джерелах звертається увага на те, що до системи гарантій належать суспільно-політичні, соціально-економічні (матеріальні), ідеологічні, юридичні (правові) гарантії [199, с. 50; 311, с. 83]. Схожий підхід, але дещо в іншому формулюванні демонструє І. С. Загоруй, на думку якого, загальними проявами гарантій, проголошених Конституцією України, є: 1) політико-правовий режим, у якому реалізуються основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина; 2) матеріальні джерела – економічні, політичні та соціально-моральні (загальні) гарантії; 3) юридичні гарантії [95, с. 57]. Більш переконливим у цьому контексті видається підхід О. П. Кучинської, яка розподіляє гарантії на загальні (соціально-економічні, політичні, ідеологічні) та юридичні (правові). Останні, відповідно, є системою закріплених правовими нормами юридичних засобів, яка здатна реально забезпечити реалізацію, охорону та захист суб'єктивних прав особи [167, с. 6].

О. Ф. Скакун вважає, що гарантії прав, свобод і обов'язків людини та громадянина є системою соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів і засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи й обов'язки людини й громадянина набувають форми заяв про наміри [260, с. 203].

З урахуванням висловлених доктринальних підходів, можемо стверджувати, що гарантії у кримінальному провадженні можна розглядати як у широкому, так і у вузькому розумінні. У найширшому розумінні гарантії можна розглядати як об'єктивні умови існування суспільства та встановлені державою механізми, що забезпечують реалізацію прав і законних інтересів громадян. Їх політична природа очевидна, оскільки обсяг і якість правових норм, що становлять основу цих гарантій, відображають державну оцінку значимості прав особи та її ролі в системі

суспільних цінностей. Натомість, у вузькому розумінні вони зводяться виключно до системи правових засобів (умов).

Т. М. Заворотченко в дисертаційному дослідженні, присвяченому аналізу конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні, розкриває поняття гарантій за такими параметрами, як: сутність (система умов, які забезпечують задоволення інтересів людини), функції (виконання обов'язків державою та іншими суб'єктами в сфері реалізації прав особи), об'єкт (суспільне відношення, пов'язане з охороною та захистом прав людини, задоволенням матеріальних та нематеріальних інтересів громадян), структура (юридичні акти, організаційно-правова діяльність суб'єктів права, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини) [94, с. 25].

К. Г. Волинка, розкриваючи специфіку юридичних гарантій у контексті проблематики механізму забезпечення прав і свобод особи, визначає їх як сукупність конкретних засобів, що носять юридичний, загальнообов'язковий характер, завдяки яким можливо цілковите і всебічне забезпечення ефективного здійснення, охорони й захисту прав і свобод особи. Головне їхнє призначення полягає в наданні всім і кожному рівних правових можливостей для набуття, реалізації, охорони й захисту прав і свобод, у створенні необхідних юридичних умов для перетворення закріплених у нормативно-правових актах прав і свобод із потенційних можливостей у реальну практику суспільних відносин [62, с. 159].

Юридичні (правові) гарантії є своєрідним зрізом правової дійсності, налаштованим на забезпечення реальності тих цінностей, які уособлюються у правах людини та громадянина. Суб'єктивні права учасників кримінального провадження також мають нормативне закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві та від того, наскільки повно та справедливо сформульовані ці норми, наскільки досконалою та зрозумілою є їх форма, залежить результативність реалізації цих прав.

Більш вузьким поняттям, ніж юридичні (правові) гарантії, є кримінальні процесуальні гарантії, які здебільшого розглядаються у контексті забезпечення ефективності кримінального судочинства, здійснення його завдань, насамперед,

захисту прав і законних інтересів його учасників, у тому числі, осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності [211, с. 12].

Кримінальні процесуальні гарантії є однією з фундаментальних категорій кримінального процесу, що визначають правову основу для забезпечення реалізації прав, інтересів та свобод осіб, залучених до кримінального судочинства. Вони виконують важливу роль не лише з точки зору науково-методологічного забезпечення розробки засад кримінального судочинства, а й мають практичне значення для забезпечення ефективного функціонування всіх інститутів кримінального процесу на кожній з його стадій [211, с. 1].

Кримінальні процесуальні гарантії сприяють реалізації процесуальних прав учасників кримінального процесу, забезпечують справедливий перебіг процесу, де кожна сторона має рівні можливості для відстоювання своїх інтересів, забезпечення належної правової допомоги та захисту від неправомірних дій з боку інших учасників процесу. Вони є основою для запобігання зловживанням своїми правами, захисту від незаконного переслідування та порушення прав і свобод осіб під час кримінального провадження. Завдяки таким гарантіям досягається баланс між інтересами суспільства та правами учасників процесу, що є важливою умовою для підтримання верховенства права та забезпечення справедливості судочинства.

Відзначимо, що вчені-процесуалісти досить по-різному підходять до трактування цієї без перебільшення фундаментальної категорії. В теорії кримінального процесу дефініцію кримінальних процесуальних гарантій вчені формулюють через використання таких термінів, як «засоби» [148, с. 47; 189, с. 32; 176, с. 19; 195, с. 28], «способи» [118, с. 35; 211, с. 16], «заходи» [169, с. 13], «правила» [261, с. 31], «умови» [265, с. 100] тощо, або їх поєднання [199, с. 52]. Наприклад, В. М. Тертишник розглядає процесуальні гарантії як закладену у процесуальній формі систему правових принципів, приписів, санкцій та інших засобів, які забезпечують встановлення об'єктивної істини й справедливості правосуддя, можливість усіма суб'єктами кримінального процесу реалізувати свої права, свободи й обов'язки, досягнення мети й виконання завдань кримінального судочинства [274, с. 40].

У підручнику за редакцією А. Я. Хитри і Р. М. Шехавцова кримінальні процесуальні гарантії визначаються як встановлені кримінальним процесуальним законодавством і забезпечені державою сукупність сил та засобів, що мають створити умови для забезпечення прав усіх учасників кримінального провадження і виконання встановлених завдань [147, с. 36].

Представники харківської школи кримінального процесу розглядають процесуальні гарантії як сукупність встановлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження та надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права досить. Окрім того, у найбільш широкому розумінні вчені трактують увесь кримінальний процесуальний порядок як систему процесуальних гарантій, спрямовану в цілому на досягнення завдань кримінального провадження [149, с. 21]. Як систему норм визначають правові гарантії у кримінальному провадженні і В. В. Єрохін і О. О. Юхно [83, с. 39].

Останні наведені підходи у кримінально-процесуальній доктрині небезпідставно зазнали критики [211, с. 15], оскільки, як відзначає О. Г. Яновська, вони позбавили б розмову про гарантії предметності, зробили б її досить непевною й малоперспективною як у теоретичному, так і у практичному плані. Продовжуючи, вчена висловлює думку, що наділивши роллю гарантій по суті всю об'єктивну реальність, тим самим ми послабили б «відповідальність» за ті чи інші порушення інтересів учасників кримінального процесу, набагато ускладнили б усвідомлення шляхів зміцнення подібних правових гарантій у судочинстві [326, с. 28-29].

Визначення будь-якого поняття, явища повинно відбуватись через встановлення системи характерних, відмінних, сутнісних (іманентних) ознак (властивостей), що йому притаманні. Виходячи з цього, заслуговує на увагу підхід з М. А. Погорецького, який сутнісними ознаками кримінальних процесуальних гарантій вважає такі: 1) їх спрямованість на реалізацію повноважень осіб, які ведуть кримінальний процес; 2) їх спрямованість на реалізацію прав та обов'язків осіб, які залучаються до кримінального процесу; 3) їх спрямованість на реалізацію

обов'язків суб'єктів кримінального процесу; 4) публічність, 5) диспозитивність [211, с. 15-16].

А. В. Підгородинська і Л. О. Широбокова на основі аналізу доктринальних джерел доходять висновку про доцільність виокремлення таких особливостей кримінальних процесуальних гарантій: 1) вони представляють собою встановлені законом способи та засоби; 2) вони мають спрямованість на захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) вони орієнтовані на забезпечення вирішення завдань кримінального провадження; 4) вони реалізуються через систему кримінальних процесуальних відносин; 5) вони мають публічний характер [210, с. 50].

Схожу, але з деякими відмінностями, точку зору висловив М. М. Погорецький. На думку вченого, сутнісні ознаки кримінальних процесуальних гарантій є такі: 1) це засоби, способи; 2) вони передбачені кримінальним процесуальним законом; 3) вони спрямовані на реалізацію прав та виконання обов'язків суб'єктів кримінального процесу; 4) вони спрямовані на захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження; 5) вони спрямовані на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [213, с. 92]. Фактично зазначений підхід сприйняв і О. С. Старенький, водночас, зазначивши як ознаку, що кримінальні процесуальні гарантії – це певні умови [265, с. 94].

З точки зору О. Г. Яновської, для такого правового явища як гарантія необхідним є наявність таких ознак, як політична значимість; загальний (а не локальний) характер; вираженість у праві; спрямованість на досягнення одного з таких завдань: 1) забезпечення здійснення якогось інтересу; 2) захист інтересу від посягань на нього; 3) сприяння ліквідації посягань та їх негативних наслідків; 4) наявність чітко визначеного предмета і ясно вираженої спрямованості впливу, інакше кажучи, немає «просто» гарантій, можуть бути лише гарантії певного інтересу [326, с. 30].

З урахуванням наведених доктринальних підходів спробуємо окреслити власне бачення іманентних ознак поняття кримінальних процесуальних гарантій.

По-перше, під час конструювання відповідної дефініції варто враховувати, що кримінальні процесуальні гарантії є різновидом юридичних (правових) гарантій.

По-друге, враховуючи етимологічне значення поняття «гарантії», погодимося із тими вченими, які тлумачать його як певні умови, адже умови – це необхідні обставини, які уможлиблюють здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [58, с. 1506].

По-третє, слушним видається виділення як іманентної ознаки цього поняття нормативності, тобто закріплення кримінальних процесуальних гарантій у нормах кримінального процесуального закону. Передусім, нормативність означає, що кримінальні процесуальні гарантії не існують у вигляді абстрактних ідей чи декларативних положень, а мають чітке нормативне вираження у відповідних приписах кримінального процесуального закону. Саме через правові норми гарантії трансформуються з ціннісних категорій у конкретний юридичний інструмент, який підлягає застосуванню та забезпечується державою. Крім того, нормативний характер гарантій зумовлює їх загальнообов'язковість. Це означає, що всі суб'єкти кримінального провадження зобов'язані діяти відповідно до встановлених гарантій. Також нормативність гарантій забезпечує формальну визначеність і передбачуваність кримінального судочинства, що, у свою чергу, сприяє реалізації принципу правової визначеності як складової верховенства права.

По-четверте, кримінальні процесуальні гарантії, безумовно, мають певне призначення, тобто виконують визначені завдання, які зумовлюють їх місце і роль у механізмі кримінального судочинства. Їх сутність не вичерпується лише формальним закріпленням у законі, а проявляється через конкретний вплив на забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів, виконання обов'язків та

досягнення завдань кримінального провадження. Видається, що доцільно виділяти такі складові завдань кримінальних процесуальних гарантій:

1) забезпечення ефективності кримінального провадження – полягає у створенні таких процесуальних умов, за яких досягається оперативність, упорядкованість та результативність досудового розслідування і судового провадження. Кримінальні процесуальні гарантії, встановлюючи чіткі процедури, строки, правила, запобігають хаотичності процесу та сприяють досягненню його мети без невиправданих затримок, водночас, не допускаючи спрощення процедури за рахунок обмеження прав учасників провадження;

2) виконання завдань кримінального провадження – через дотримання кримінальних процесуальних гарантій забезпечується баланс між інтересами держави (публічними інтересами) та правами особи. З одного боку, кримінальні процесуальні гарантії забезпечують реалізацію публічного інтересу, що полягає у необхідності ефективного виявлення кримінального правопорушення, проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду розслідування та притягнення винних до відповідальності, з іншого – покликані забезпечити, щоб реалізація повноважень владних суб'єктів не перетворилася на свавільне втручання у сферу прав і свобод людини. Тобто потрібно виходити із діалектичного поєднання публічних і приватних інтересів, враховувати їх баланс, узгодження, гармонізацію [319, с. 69];

3) реалізацію повноважень владних суб'єктів кримінального провадження – кримінальні процесуальні гарантії не лише обмежують дискрецію органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, а й водночас визначають правові рамки здійснення їх повноважень, забезпечуючи їх легітимність, виступаючи інструментом належної реалізації функцій держави у сфері кримінального судочинства;

4) охорону і захист прав, свобод та законних інтересів інших учасників кримінального провадження – полягає у створенні таких процесуальних умов, за яких кожен учасник кримінального провадження має реальну можливість реалізувати надані йому процесуальні права, а також бути захищеним від

неправомірного впливу, тиску чи обмеження його законних інтересів. Незважаючи на те, що поняття «охорона» і «захист» є схожими, їх необхідно розрізняти: охорона прав, свобод та законних інтересів означає забезпечення їх нормальної реалізації, недопущення порушень тощо, а захист – виникає тоді, коли вони порушуються або існує загроза їх порушення і виникає необхідність їх відновлення;

5) виконання покладених на інших учасників кримінального провадження процесуальних обов'язків. Принципово неправильно зводити призначення кримінальних процесуальних гарантій виключно до забезпечення реалізації прав учасників кримінального провадження, адже на кожного із них покладається й визначена система обов'язків, без належного виконання яких неможливе досягнення завдань судочинства. Встановлення чітких умов виконання обов'язків, а також наслідків їх невиконання, сприяє дисциплінованості учасників провадження та забезпечує його належний перебіг.

Таким чином, кримінальні процесуальні гарантії виконують комплекс взаємопов'язаних завдань, через виконання яких розкривається їх сутнісне призначення як невід'ємного елемента сучасного кримінального процесу.

Враховуючи викладене, *кримінальні процесуальні гарантії*, на наш погляд, можна визначити як різновид правових гарантій, що складають систему закріплених у кримінальному процесуальному законі умов, які спрямовані на забезпечення ефективності кримінального провадження, виконання його завдань, реалізацію повноважень владних суб'єктів кримінального провадження, охорону і захист прав, свобод та законних інтересів інших учасників кримінального провадження, а також виконання покладених на них процесуальних обов'язків.

Відштовхуючись від наведеного, перейдемо до аналізу сутності процесуальних гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні. В юридичній літературі досить часто можна зустріти вживання терміну «гарантії адвокатської діяльності» [49, с. 10; 213, с. 92; 253, с. 42; 265, с. 99; 327, с. 51]. Зазначений термін вживає і законодавець у ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [96]. Зважаючи на те, що захисником у

кримінальному провадженні може бути виключно адвокат (ч. 1 ст. 45 КПК України) зазначені гарантії поширюються і на діяльність адвоката, який здійснює функцію захисту у кримінальному провадженні.

Загалом вчені відзначають, що гарантії адвокатської діяльності спрямовані на захист професійних прав адвоката, забезпечення вільної реалізації його прав та обов'язків щодо здійснення захисту [49, с. 10]. О. Г. Яновська вказує на виконання гарантіями адвокатської діяльності двох функцій – перешкодження порушенню прав адвокатів, а також запобігання зловживанню цими правами самими адвокатами [327, с. 51]. Погоджуючись із висловленими думками, додамо, що гарантіями адвокатської діяльності покликані не лише перешкождати порушенню прав адвокатів (виконувати охоронну функцію), а й відновлювати порушені права (виконувати захисну функцію).

Інші науковці дещо ширше розглядають спрямованість гарантій адвокатської діяльності, вважаючи, що вони забезпечують і реалізацію принципів адвокатської діяльності. Зокрема, С. Л. Савицька у цьому контексті веде мову про принципи незалежності та конфіденційності [253, с. 43], а М. М. Погорецький – окрім того, про принципи уникнення конфлікту інтересів, домінантності інтересів клієнта, компетентності, добросовісності, та поваги до адвокатської професії [213, с. 92].

Такий підхід, безумовно, має певне теоретичне підґрунтя, оскільки гарантії і принципи взаємопов'язані та взаємозумовлені: гарантії сприяють реалізації принципів, а принципи, у свою чергу, визначають зміст і спрямованість гарантій. Водночас, видається доцільним висловити думку, відповідно до якої зазначені принципи доцільно розглядати не стільки як об'єкт забезпечення з боку гарантій, скільки як самі гарантії належного здійснення адвокатської діяльності. Адже саме їх дотримання забезпечує відповідність діяльності адвоката вимогам професійної етики, законності та стандартам професійної правничої допомоги. Таким чином, принципи адвокатської діяльності мають власний гарантійний потенціал і самі по собі виступають важливим елементом забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності.

О. С. Старенький вважає, що кримінальні процесуальні гарантії спрямовані на реалізацію повноважень адвоката, захист та охорону прав, свобод і законних інтересів адвоката, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [265, с. 99]. Зазначена позиція є змістовною, однак використання у цьому контексті терміну «повноваження адвоката» видається дискусійним, адже усталеним в теорії права є підхід, відповідно до якого категорія «повноваження» має чітко виражене публічно-владне навантаження, тобто наявність повноважень традиційно передбачає можливість прийняття обов'язкових для інших осіб рішень або здійснення владного впливу. Тому з методологічної точки зору більш виваженим видається розглядати гарантії адвокатської діяльності як такі, що забезпечують реалізацію процесуальних прав, свобод, законних інтересів і виконання обов'язків адвоката.

По-друге, видається дещо перебільшеним висновок про спрямованість кримінальних процесуальних гарантій адвокатської діяльності на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Адвокат здійснює професійну діяльність, спрямовану на захист прав, свобод та законних інтересів конкретної особи, діючи в умовах змагальності. Його функція за своєю природою є приватною (індивідуалізованою) та орієнтованою на забезпечення максимально ефективного відстоювання інтересів клієнта, а не на досягнення усіх загальних завдань кримінального провадження. Ототожнення спрямованості гарантій адвокатської діяльності із забезпеченням завдань кримінального судочинства може призвести до зміщення акцентів у розумінні ролі адвоката – від незалежного захисника до суб'єкта, який певною мірою «співвідповідає» за результат кримінального провадження. Тому, на наш погляд, кримінальні процесуальні гарантії адвокатської діяльності більш доцільно розглядати як такі, що забезпечують належне виконання адвокатом функції надання професійної правничої допомоги (реалізацію своїх професійних прав і обов'язків [286, с. 77]), що зрештою опосередковано сприяє і досягненню окремих завдань кримінального провадження.

Таким чином, *гарантії адвокатської діяльності*, на наш погляд, варто розглядати як систему закріплених у законодавстві умов, які спрямовані на охорону і захист прав, свобод та законних інтересів адвоката, а також виконання покладених на них обов'язків з метою належного виконання адвокатом функції надання професійної правничої допомоги. Вчені цілком слушно зазначають, що діяльність адвоката у кримінальному провадженні безпосередньо пов'язана із його роллю в суспільстві – наданням професійної правничої допомоги, а гарантії його діяльності є непорушними [44, с. 507].

Конституція України гарантує кожному право на отримання професійної правничої допомоги і передбачає, що для її надання в Україні діє адвокатура (ст.ст. 59, 131-2) [137]. Зважаючи на це, Ю. О. Меліхова доходить висновку, що порушення чи ігнорування гарантій адвокатської діяльності одночасно є посяганням на Конституцію та порушенням прав людини на ефективний правовий захист [186, с. 127].

Зважаючи на предмет цього дисертаційного дослідження, звернемо увагу на те, що поняття «гарантії адвокатської діяльності» не можна ототожнювати з поняттям «кримінальні процесуальні гарантії захисника». По-перше, гарантії адвокатської діяльності мають універсальний характер і поширюються на всі види судочинства (кримінальне, цивільне, господарське, адміністративне), а також на позасудову діяльність адвоката (надання консультацій, складання правових документів, участь у переговорах тощо). Як слушно зазначає С. Л. Савицька вони повністю поширюються на усі види адвокатської діяльності, передбачені ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [253, с. 45]. Натомість, кримінальні процесуальні гарантії захисника функціонують виключно у межах кримінального провадження і зумовлені його специфікою.

По-друге, адвокат не завжди виступає у правовому статусі захисника. У кримінальному провадженні він може діяти як представник потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача тощо. Відтак, гарантії адвокатської діяльності охоплюють усі ці форми професійної реалізації, тоді як кримінальні процесуальні гарантії захисника стосуються виключно діяльності адвоката як

захисника підозрюваного, обвинуваченого, інших суб'єктів, передбачених ч. 1 ст. 45 КПК України.

По-третє, зазначені поняття різняться за своїм функціональним призначенням. Гарантії адвокатської діяльності спрямовані, передусім, на забезпечення незалежності адвоката, недопущення втручання у здійснення його професійної діяльності. Натомість, кримінальні процесуальні гарантії захисника мають більш процедурний характер і спрямовані на забезпечення ефективної реалізації функції захисту у кримінальному провадженні.

Зрештою, слід звернути увагу й на рівень нормативного закріплення відповідних гарантій. С. Є. Абламський зазначає, що реалізація прав захисника ґрунтується виключно на положеннях КПК України, тоді як адвокатська діяльність як професійна сфера регламентується Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що зумовлює складне співвідношення між правами, обов'язками, процесуальними гарантіями захисника як учасника кримінального провадження та адвоката [31, с. 51]. Дійсно, гарантії адвокатської діяльності закріплюються у спеціальному законодавстві, що регулює статус адвокатури, а також у міжнародних стандартах адвокатської професії, тоді як кримінальні процесуальні гарантії захисника конкретизуються у нормах кримінального процесуального законодавства.

Отже, кримінальні процесуальні гарантії захисника доцільно розглядати як спеціалізований галузевий прояв загальних гарантій адвокатської діяльності, який функціонує у межах кримінального провадження та забезпечує реалізацію адвокатом функції захисту. При цьому функцію захисту з урахуванням досліджень І. В. Гловюк, можна подати як обумовлений завданнями кримінального провадження напрямок діяльності, який спрямований на заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування, виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдовують обвинуваченого, виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання та інші наслідки засудження особи, на охорону особистих та майнових прав, на сприяння застосуванню інституту реабілітації, а також недопущення порушень та

необґрунтованих обмежень прав і свобод при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, що реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством [65, с. 127].

Зважаючи на це, *кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника* можна визначити як систему закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві умов, які спрямовані на охорону і захист прав, свобод та законних інтересів адвоката-захисника, а також виконання покладених на нього обов'язків з метою належного виконання функції захисту у кримінальному провадженні.

Відштовхуючись від цього, зупинимося на особливостях кримінальних процесуальних гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [150]. Зазначене нормативне визначення лише вказує на темпоральні межі цієї стадії кримінального провадження, однак не відображає її сутнісних особливостей та завдань, що зумовлює необхідність звернення до доктринальних джерел.

А. І. Кунтій характеризує досудове розслідування як діяльність правоохоронних органів, що ґрунтується на кримінальному процесуальному законі та здійснювана під наглядом прокурора та суду щодо виявлення, збирання, фіксації і попереднього дослідження доказів, швидкого, повного й неупередженого встановлення обставин кримінального провадження, викриття винуватих осіб і вирішення інших завдань досудового розслідування [77, с. 13].

О. В. Ковальова визначає досудове розслідування як першу стадію кримінального провадження, сутність якої полягає у пошуку, зборі та аналітиці доказової інформації за фактом вчинення кримінального правопорушення, достатньої для притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також для

створення матеріально-правової бази, на підставі якої формуватиметься тактика та методика підтримання державного обвинувачення на стадії судового розгляду [126, с. 98].

Деякі вчені надто широко розглядають завдання досудового розслідування. До прикладу, на думку Н.В. Марушак, досудового розслідування своїм завданням має захист особи, її гідності інших прав і законних інтересів, а також державних інтересів, інтересів і прав юридичних осіб; викриття осіб, винуватих у вчиненні злочинів, притягнення їх до відповідальності та справедливе покарання і звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, у передбачених законом випадках; захист особи від безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності, недопущення засудження невинуватих або застосування до них примусових заходів [182, с. 147-148]. Очевидно, що далеко не усі із наведених завдань можуть бути виконані на стадії досудового розслідування, зокрема, питання притягнення особи до кримінальної відповідальності, призначення покарання або ж її звільнення від відповідальності вирішується під час судового провадження.

Досудове розслідування, передусім, спрямоване на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, виявлення осіб, причетних до його вчинення, а також на формування доказової бази, необхідної і достатньої для подальшого підтримання обвинувачення в суді з метою притягнення винуватих до відповідальності. Водночас, для досягнення цих завдань не можна керуватися положенням «мета виправдовує засоби» [182, с. 148], тобто досягати їх за будь-яку ціну. Відповідно, є й інша складова завдань досудового розслідування – охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, запобігання обвинуваченню невинуватих осіб, запобігання необґрунтованому процесуальному примусу та забезпечення застосування належної правової процедури. Якщо виконання першої складової завдань є обов'язком сторони обвинувачення, то до виконання другої в межах реалізації функції захисту доєднується і захисник.

Хоча стадія досудового розслідування розпочинається з моменту отримання слідчим, прокурором із законних джерел інформації про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення або інше суспільно небезпечне діяння [72, с. 158], захисник до неї може бути залучений з моменту появи суб'єкта, права та інтереси якого потрібно захищати. Відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України такими суб'єктами є: 1) підозрюваний; 2) особа, щодо якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю; 3) особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; 4) юридична особа, щодо якої здійснюється провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру; 5) особа, щодо якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

З урахуванням викладеного, до іманентних ознак поняття «кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування» вважаємо за доцільне віднести такі: 1) це різновид правових гарантій; 2) це система умов (правил, положень), що забезпечують належне, ефективне здійснення захисником своєї процесуальної діяльності; 3) вони передбачені кримінальним процесуальним законодавством – відповідними положеннями Конституції України, міжнародними актами, ратифікованими ВРУ, КПК України та іншими актами національного законодавства; 4) вони виконують специфічні завдання – забезпечують ефективну реалізацію захисником функції захисту визначеного кола учасників кримінального провадження, охорону і захист прав, свобод та законних інтересів захисника, виконання ним відповідних обов'язків, що в сукупності опосередковано сприяє виконанню завдань кримінального провадження; 5) вони мають темпоральні обмеження – діють на стадії досудового розслідування з моменту появи суб'єкта, права та інтереси якого потрібно захищати, до моменту закінчення цієї стадії процесу.

Таким чином, *кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування* – це різновид правових гарантій, що є системою закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві умов, які спрямовані

на ефективну реалізацію захисником функції захисту, охорону і захист його прав, свобод та законних інтересів, а також виконання покладених на нього обов'язків під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Місце кримінальних процесуальних гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування в загальній системі правових гарантій можна зобразити таким чином (рис. 1.1):

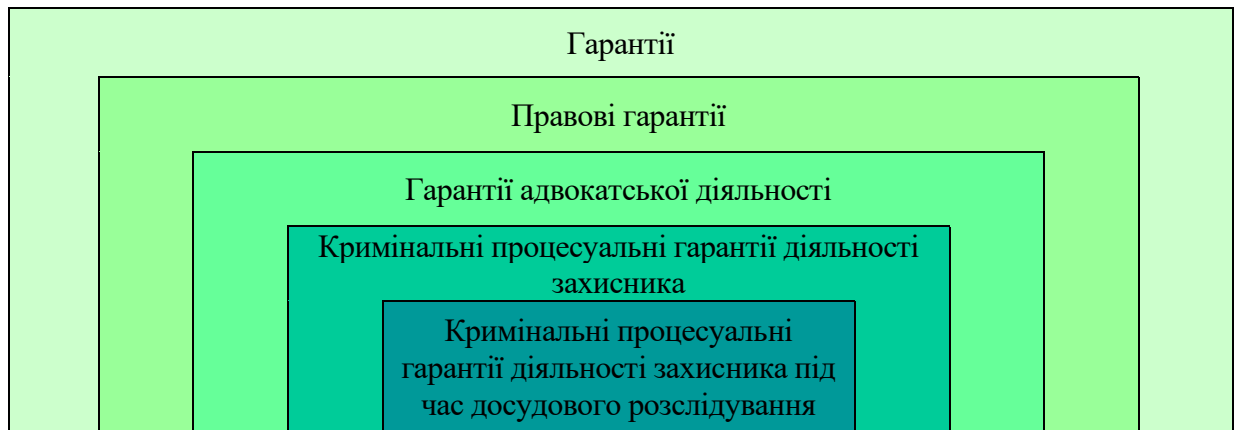

Рис. 1.1. Місце кримінальних процесуальних гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування в загальній системі правових гарантій

Слушним є підхід тих науковців, які розглядають кримінальні процесуальні гарантії з позицій системного підходу, розуміючи множину взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою, утворюючи єдине ціле [210, с. 51]. А тому теоретичне і прикладне значення має проведення класифікації кримінальних процесуальних гарантій захисника під час досудового розслідування, що забезпечує більш глибоке наукове осмислення цього складного та багатоелементного правового поняття, розкриття логічної впорядкованості, розмежування різних видів гарантій та, зрештою, виявлення прогалин і недоліків правового регулювання та правозастосування.

Єдиного підходу до класифікації кримінальних процесуальних гарантій діяльності захисника в юридичній літературі на сьогодні немає. Понад те, інколи вчені обмежуються наведенням простого переліку відповідних гарантій. Наприклад, О. С. Заяць, розглядаючи гарантії адвокатської діяльності, зазначає, що вони стосуються: заборони і створення перешкод її здійснення;

недопустимості порушення адвокатської таємниці; визначеності порядку проведення оперативно-розшукових та слідчих дій стосовно адвокатів; забезпечення рівності з іншими учасниками проваджень, змагальності; забезпечення безпеки та охорони життя, здоров'я, честі, гідності адвокатів та членів їх сімей; заборони залучення адвокатів до конфіденційного співробітництва під час проведення слідчих дій чи оперативно-розшукових заходів, якщо це може призвести до розкриття адвокатської таємниці; недопустимості втручання у приватне спілкування адвокатів з їх клієнтами; встановленого особливого порядку повідомлення про підозру адвокатам у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень; заборони притягувати адвокатів до юридичної відповідальності у зв'язку із здійсненням ними професійної діяльності; свободи висловлювань адвокатів у процесах; недопустимості ототожнення адвокатів з їх клієнтами; наявності чіткої процедури дисциплінарних проваджень стосовно адвокатів [108, с. 173-174].

У кримінально-процесуальній доктрині висловлюються різні погляди щодо того, що слід вважати кримінальними процесуальними гарантіями [117, с. 30; 146, с. 58-59; 147, с. 35-36; 148, с. 47; 168, с. 183; 316, с. 513]. Враховуючи ці підходи та розглядаючи їх у контексті діяльності захисника у кримінальному провадженні, можемо дійти висновку, що до таких найважливіших загальних кримінальних процесуальних гарантій можна віднести: кримінальну процесуальну форму; засади кримінального провадження та принципи адвокатської діяльності; процесуальний статус суб'єктів кримінального провадження (зокрема, захисника, підозрюваного); процесуальні строки; судовий контроль; інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження; заходи юридичної (зокрема, процесуальної) відповідальності та інші.

І. Й. Магновський вважає, що юридичні (правові) гарантії прав і свобод людини умовно можна поділити на три групи: 1) гарантії реалізації; 2) гарантії охорони; 3) гарантії захисту [179, с. 16]. Такий підхід можна застосувати і до гарантій діяльності захисника.

О. С. Старенький пропонує класифікувати гарантії захисника у досудовому розслідуванні за джерелом нормативного закріплення на дві групи: 1) міжнародні; 2) національні [164, с. 101]. Видається, що запропоновану класифікацію варто дещо уточнити і викласти таким чином: 1) гарантії, закріплені у міжнародно-правових актах; 2) гарантії, закріплені у національному законодавстві. При цьому останню групу можна деталізувати: а) гарантії, закріплені в Конституції України; б) гарантії, закріплені в КПК України; в) гарантії, закріплені в законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Досить важливою, на наш погляд, є інша класифікація, запропонована О. С. Стареньким. Критерієм поділу вчений обрав елементи правового статусу захисника і виокремив: 1) гарантії, що забезпечують реалізацію прав захисника; 2) гарантії, що забезпечують виконання обов'язків захисником [164, с. 101]. Зазначена класифікація заслуговує на підтримку, оскільки вона ґрунтується на системному розумінні правового статусу адвоката як єдності його прав і обов'язків. Такий підхід дозволяє уникнути однобічного сприйняття кримінальних процесуальних гарантій виключно як засобу забезпечення прав і акцентує увагу на їх ролі у забезпеченні належної процесуальної поведінки захисника, якісного надання правничої допомоги клієнту.

Якщо перша група охоплює сукупність процесуальних і організаційних умов, що забезпечують можливість адвоката ефективно здійснювати функцію захисту (спілкуватись із підзахисним, брати участь у процесуальних діях, збирати і подавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати рішення тощо), то друга – умови, за яких адвокат належним чином виконує покладені на нього професійні та процесуальні обов'язки (діяти добросовісно, компетентно, дотримуватися вимог закону та професійної етики, не зловживати процесуальними правами тощо). Правові гарантії здійснення обов'язків захисника, як зазначає А. М. Бірюкова, встановлені в окремих нормах КПК України та передбачають кримінально-процесуальну відповідальність адвоката-захисника [48, с. 136]. У цьому контексті гарантії виконують не лише забезпечувальну, а й певною мірою дисциплінуючу функцію, сприяючи належній організації кримінального провадження. Важливо

підкреслити, що такий підхід корелює із загальною логікою кримінального процесу як системи, в якій права і обов'язки перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємній зумовленості. Забезпечення лише прав без належного акценту на обов'язках може призвести до зловживання процесуальними можливостями, тоді як належне поєднання цих елементів сприяє досягненню балансу та ефективності провадження.

О. О. Козлов, розглядаючи гарантії адвокатської діяльності, за об'єктом дії виокремив гарантії, що стосуються: 1) життя та здоров'я адвоката, членів сім'ї адвоката; 2) майна адвоката або членів його сім'ї; 3) честі, гідності та репутації адвоката; 4) професійних прав та професійних інтересів адвоката [133, с. 66]. Запропонована класифікація орієнтована переважно на загальні гарантії адвокатської діяльності, а не на їх галузевий, кримінально-процесуальний аспект. Проте вона демонструє загальний «захисний фон» необхідний для діяльності адвоката, у тому числі для реалізації функції захисту у кримінальному провадженні.

О. Г. Яновська систему правових гарантій діяльності адвоката подає у вигляді двох видів: гарантій-умов і гарантій-засобів. Правові гарантії-умови – це такі гарантії, які своїм існуванням зумовлюють можливість їх здійснення (права та обов'язки адвокатів, процесуальна форма кримінального процесу, процесуальні санкції). Правові гарантії-засоби – це гарантії, які складають і визначають механізм реалізації правових гарантій-умов (правова форма закріплення цих гарантій, діяльність учасників процесу, в ході якої здійснюються права адвокатів і виконуються їх обов'язки, суб'єкти реалізації даних гарантій) [327, с. 38].

Окрім наведених, можемо запропонувати ще й інші класифікації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування. Так, за змістом їх можна поділити на чотири групи: 1) інституційні (стосуються існування адвокатури як незалежного правового інституту); 2) організаційні (визначають загальні умови та порядок здійснення адвокатської діяльності); 3) процесуальні (пов'язані із безпосередньою участю захисника у кримінальному провадженні, реалізацією його прав та виконанням обов'язків); 4) матеріальні (передбачають забезпечення

необхідних матеріальних умов для належного здійснення адвокатської діяльності, встановлення юридичних наслідків за порушення прав захисника, а також відповідальності самого захисника за неналежне виконання своїх обов'язків).

За спрямованістю (об'єктом забезпечення) можемо класифікувати гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування на такі три групи: 1) гарантії, спрямовані на адвоката-захисника як самостійного суб'єкта діяльності (наприклад, забезпечення його незалежності, безпеки, захисту від втручання тощо); 2) гарантії, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів клієнта (наприклад, забезпечення ефективного захисту, конфіденційності спілкування, доступу до правосуддя тощо); 3) гарантії, спрямовані на інших осіб (наприклад, на членів сім'ї адвоката).

За характером правового впливу гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування можуть бути класифіковані таким чином: 1) гарантії-дозволи, які надають можливість захиснику активно діяти (наприклад, забезпечують реалізацію права збирати і подавати докази, подавати клопотання тощо); 2) гарантії-зобов'язання, які покладають обов'язки на інших суб'єктів щодо забезпечення прав захисника (наприклад, обов'язок залучити захисника за призначенням, обов'язок відкрити матеріали досудового розслідування тощо); 3) гарантії-заборони, які забороняють перешкоджати діяльності захисника (наприклад, заборона допиту щодо відомостей, які становлять адвокатську таємницю, заборона втручання в адвокатську діяльність тощо).

За способом реалізації вважаємо за доцільне виокремити дві групи гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування: 1) прямі гарантії, які безпосередньо надають можливість захиснику самостійно реалізовувати його права; 2) опосередковані гарантії, які забезпечують реалізацію прав захисника через обов'язки інших суб'єктів кримінального процесу або через механізми контролю (наприклад, здійснення судового контролю).

Доцільною видається класифікація гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування за критерієм суб'єкта, що забезпечує їх реалізацію, адже вона дозволяє певною мірою конкретизувати механізм їх реалізації,

визначити коло відповідальних суб'єктів та підкреслити, що ефективність забезпечення права на захист залежить від узгодженої діяльності як державних органів, так і інших суб'єктів. За вказаним критерієм можна виділити такі групи гарантій: 1) гарантії, що забезпечуються державою; 2) гарантії, що забезпечуються органами, які здійснюють кримінальне провадження (слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом); 3) гарантії, що забезпечуються органами адвокатського самоврядування; 4) гарантії, що забезпечуються іншими особами.

Однією із найбільш важливих класифікацій гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування, яка дозволяє наочно продемонструвати їх як багатофункціональний засіб забезпечення права на захист, що одночасно спрямований на створення належних умов діяльності захисника, є класифікація за критерієм функціонального призначення. За вказаним критерієм вбачаємо за можливе виокремити такі групи гарантій:

1) гарантії реалізації права на захист – спрямовані на забезпечення можливості захисника ефективно здійснювати функцію захисту (забезпечують залучення захисника до участі у провадженні, участь у процесуальних діях, участь у процесі доказування тощо); ключове функціональне призначення – забезпечення активної участі захисника у кримінальному провадженні;

2) гарантії незалежності захисника – спрямовані на забезпечення свободи та самостійності адвоката-захисника у здійсненні професійної діяльності (забезпечують недопустимість втручання у діяльність захисника, тиску на нього, процесуальну самостійність у виборі позиції захисту тощо); ключове функціональне призначення – усунення зовнішнього впливу на захисника;

3) гарантії конфіденційності діяльності захисника – спрямовані на забезпечення довірливих відносин між захисником і клієнтом (забезпечують недопустимість поширення відомостей, що становлять адвокатську таємницю, допиту адвоката про ці відомості тощо); функціональне призначення – забезпечення довіри та конфіденційності у спілкуванні захисника з клієнтом;

4) гарантії безпеки захисника – спрямовані на захист життя, здоров'я, майна адвоката-захисника та членів його сім'ї; функціональне призначення – запобігти

незаконному впливу на захисника через погрози чи насильство у зв'язку із його професійною діяльністю;

5) гарантії належного виконання обов'язків захисником – спрямовані на забезпечення дотримання захисником професійних стандартів, добросовісності його діяльності, недопущення зловживань процесуальними правами тощо; функціональне призначення – дисциплінування захисника та впорядкування його процесуальної діяльності.

Кожен вид гарантій діяльності захисника також може бути додатково класифікований на види. Наприклад, О. С. Старенький запропонував класифікації гарантій захисника як суб'єкта доказування в досудовому розслідуванні [265, с. 101-102], а М. М. Погорецький – класифікації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці [213, с. 123].

Гарантії діяльності захисника займають важливе місце в його процесуальному статусі [53, с. 212; 93, с. 146] поряд із іншими елементами – професійними правами, обов'язками та відповідальністю. В. М. Трофименко слушно наголошує, що кримінальні процесуальні гарантії є складовою частиною правового статусу особи, при цьому лише за допомогою системи гарантій можна реалізувати відповідні права, свободи та обов'язки [279, с. 20]. Відтак, зважаючи на важливість функції, яку виконує захисник у кримінальному провадженні на професійній основі, держава має забезпечити його відповідним комплексом гарантій, які створюють умови для ефективного виконання цієї функції. Значною мірою це є передумовою для реалізації права кожної особи на захист у кримінальному провадженні.

1.2. Набуття та механізм реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування

У вітчизняній кримінально-процесуальній доктрині значна увага приділяється дослідженню змісту, класифікацій та механізму реалізації гарантій діяльності захисника. Водночас, питання порядку та підстав їх набуття

захисником залишаються недостатньо розробленими. У наукових працях переважає статичний підхід до розуміння гарантій, тоді як динаміка їх виникнення, пов'язана з набуттям адвокатського та процесуального статусу, потребує окремого детального дослідження.

Передусім, наголосимо на відсутності у доктрині усталених підходів до визначення поняття «набуття гарантій діяльності захисника». Відштовхуючись від етимології слова «набувати», можна стверджувати, що воно означає «ставати власником кого-, чого-небудь, діставати, здобувати кого-, що-небудь», «збирати, наживати, нагромаджувати протягом якогось часу», «набирати чого-небудь, здобувати щось», «ставати, робитися яким-небудь» [58, с. 702]. З наведеного вбачаємо, що «набуття» є певним процесом здобуття, отримання, накопичення певних предметів чи явищ.

Для формулювання авторської дефініції цього поняття необхідно визначитися із ознаками, що внутрішньо притаманні набуттю гарантій діяльності захисника та впливають із його правової природи. На наш погляд, такими ознаками слід вважати наступні.

1. Нормативна визначеність. Як уже було відзначено у попередньому підрозділі, гарантії діяльності захисника існують не у вигляді абстрактних ідей чи декларативних положень, а мають чітке нормативне вираження у відповідних приписах чинного законодавства, трансформуючись таким чином з ціннісних категорій у конкретний юридичний інструмент, який підлягає застосуванню та забезпечується державою. Відповідно, і набуття гарантій діяльності захисника конкретною особою відбувається виключно на підставі правових норм і не може мати позаправового характеру. Воно детерміноване положеннями як законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, так і КПК України, що визначають, відповідно, професійний статус адвоката та його процесуальний статус як захисника у кримінальному провадженні.

2. Поетапність (стадійність) виникнення. Система гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні є досить розгалуженою і набувається особою не одномоментно, а поступово, у декілька етапів: спочатку – у зв'язку з

набуттям статусу адвоката, а згодом – внаслідок набуття процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні. Це зумовлено подвійною природою діяльності захисника – з одного боку, вона є різновидом адвокатської діяльності із надання професійної правничої допомоги, а з іншого – виконанням специфічної процесуальної функції у рамках кримінального провадження [290, с. 274]. Відтак, набуття гарантій діяльності захисника доцільно розглядати крізь призму двох взаємопов'язаних, але відносно самостійних етапів: 1) набуття статусу адвоката; 2) набуття процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні. Частина гарантій, що мають загальний характер і пов'язані з організацією адвокатури та незалежністю адвокатської діяльності, набуваються особою на першому етапі, тоді як інша частина, що охоплює спеціальні гарантії власне у кримінальному провадженні, – на другому.

3. *Юридико-фактична зумовленість.* Набуття гарантій пов'язане з виникненням юридичних фактів, які підтверджують набуття спеціального статусу – отриманням свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, складанням присяги адвоката, укладенням договору про надання правничої допомоги, поданням ордеру, договору або доручення чи прийняттям процесуального рішення про залучення захисника до участі у провадженні.

4. *Цільова спрямованість.* Набуття гарантій діяльності захисника не є самоціллю. Вони, як вся діяльність адвоката у кримінальному провадженні, спрямовані в кінцевому рахунку на забезпечення ефективної реалізації права на захист, охорону прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого чи іншої особи. У цьому контексті гарантії діяльності захисника виконують забезпечувальну функцію, виступаючи необхідною передумовою належного здійснення ним своїх процесуальних обов'язків. Вони покликані забезпечити реальну, а не декларативну можливість участі захисника у кримінальному провадженні, створити умови для формування його незалежної правової позиції тощо. Більше того, набуття і реалізація гарантій діяльності захисника мають значення не лише для конкретної особи, а й для функціонування кримінального

судочинства в цілому. У цьому сенсі гарантії діяльності захисника є невід'ємним елементом механізму забезпечення справедливості кримінального провадження.

З урахуванням викладеного, *набуття гарантій діяльності захисника* пропонуємо розглядати як нормативно визначений, поетапний процес виникнення у особи системи правових умов інституційного, організаційного і процесуального характеру, що забезпечує ефективне здійснення функції захисту, сприяє забезпеченню справедливості кримінального провадження і пов'язаний із набуттям особою спочатку статусу адвоката, а згодом – процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні.

Набуття загальних гарантій діяльності захисника пов'язується з отриманням особою статусу адвоката відповідно до положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Не заглиблюючись у наукову полеміку та узагальнюючи підходи вчених до розуміння сутності поняття «правовий статус» [57, с. 645; 89, с. 163-164; 91, с. 111; 243, с. 16; 260, с. 377; 312, с. 11], слід зазначити, що ця категорія відображає юридично закріплене становище суб'єкта у системі суспільних відносин, яке визначається сукупністю його прав, свобод, обов'язків, гарантій, відповідальності, що регламентують його поведінку та взаємодію з державою та іншими учасниками правовідносин.

У цьому контексті під правовим статусом адвоката доцільно розуміти закріплене нормами законодавства юридичне становище адвоката як суб'єкта, який надає правничу допомогу на професійній основі, що характеризується системою його прав, обов'язків, гарантій та відповідальності, які визначають зміст і межі здійснення ним адвокатської діяльності, а також особливості його взаємодії з державою, клієнтами та іншими учасниками правовідносин.

Законодавець встановлює вичерпний перелік вимог до особи, яка має намір набутти статус адвоката, зокрема, ч. 1 ст. 6 зазначеного Закону передбачає, що статус адвоката може набутти фізична особа, яка: 1) має вищу юридичну освіту; 2) володіє державною мовою; 3) має стаж роботи в галузі права не менше двох років; 4) склала кваліфікаційний іспит з позитивним результатом; 5) пройшла стажування (крім випадків, встановлених законом); 6) склала присягу адвоката

України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [96].

Зважаючи на це постає питання, в який саме момент особа набуває статусу адвоката, а відповідно – і гарантій діяльності адвоката. У цьому контексті слід звернути увагу, що особа, щодо якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України такого змісту: «Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правничу допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі» (ч. 1 ст. 11 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [96]). Саме по собі складання присяги і розуміння її змісту уже є своєрідною гарантією подальшого якісного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків під загрозою притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення присяги.

Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складання присяги безоплатно видаються свідоцтво адвоката України та посвідчення адвоката України. Свідоцтво адвоката України є документом, що підтверджує статус адвоката. Такі нормативні приписи дали підстави вченим зробити висновок, що претендент отримує статус адвоката з дня прийняття присяги [185, с. 358].

Водночас, ч. 2 ст. 45 КПК України наголошує, що захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до ЄРАУ. Зважаючи на це, не можна стверджувати, що включення відомостей про адвоката до ЄРАУ є суто технічною дією.

Відповідно до п. 3.2 Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України для внесення відомостей до ЄРАУ, адвокат в день отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складання присяги зобов'язаний подати до

ради адвокатів регіону, яка видала йому свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, заяву про внесення відомостей про нього до ЄРАУ. У разі неподання заяви про внесення відомостей до ЄРАУ у визначений строк, рада адвокатів регіону протягом трьох робочих днів з дня прийняття присяги адвокатом та видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю вносить відомості до ЄРАУ стосовно такого адвоката за наявною в раді інформацією [222]. У передбачених Порядком випадках у внесення відомостей про адвоката до ЄРАУ може бути відмовлено.

Таким чином, складання присяги з подальшою видачею свідоцтва адвоката України не завжди співпадає по часу із внесенням відомостей про адвоката до ЄРАУ. Тому можуть мати місце ситуації, коли особа, маючи статус адвоката, не може набути статусу захисника у кримінальному провадженні.

До вказаного варто додати, що законодавство передбачає перелік перешкод, несумісних з адвокатською діяльністю (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). При цьому, якщо радою адвокатів регіону ухвалено рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особі, яка займає посаду судді чи прокурора, остання повинна усунути обставини несумісності протягом 30 днів з дня прийняття цього рішення і до моменту складення перед радою адвокатів регіону присяги адвоката України. У випадку не усунення такою особою у визначений строк обставин несумісності, остання не може бути приведена до присяги, а рада адвокатів регіону скасовує рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [217].

У цьому контексті показовою є постанова Великої Палати ВС від 10 лютого 2021 року щодо недопуску до присяги адвоката претендентки, яка перебувала на посаді судді. Велика Палата ВС зазначила, що хоча чинне законодавство України не містить конкретно визначеної заборони діючим суддям складати кваліфікаційний іспит та проходити відповідне стажування з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, однак участь судді в таких процедурах ставить під сумнів його/її незалежність та безсторонність. Отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, що надає

такій особі статус адвоката, гарантії адвокатської діяльності, свідчить про те, що така особа вже є суб'єктом адвокатської діяльності у розумінні профільного закону, навіть без укладення договору про надання правової допомоги, без отримання доходу, та може у будь-який час надати іншу правову допомогу клієнту. Водночас, Велика Палата ВС звернула увагу на те, що у випадку складення присяги адвоката та отримання особою, яка є суддею, свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, така особа одночасно буде перебувати під дією двох присяг – судді та адвоката, що є недопустимим, оскільки ставить під сумнів незалежність цих двох інститутів один від одного [225].

Щодо інших осіб, які здійснюють діяльність, що є несумісною з адвокатською діяльністю (окрім судді та прокурора), та за умови їх відповідності встановленим ч.1 ст.6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вимогам та проходження всіх необхідних етапів процесу набуття статусу адвоката, вони можуть скласти присягу адвоката України та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, подавши у триденний строк з дня виникнення обставин несумісності до ради адвокатів регіону заяву про зупинення адвокатської діяльності [217].

На першому етапі особа набуває гарантії діяльності адвоката інституційного і організаційного характеру, що є загальними і не залежать від участі у конкретному кримінальному провадженні. До них, зокрема, належать гарантії незалежності адвокатської діяльності, заборона будь-якого втручання у діяльність адвоката із надання правничої допомоги, гарантії забезпечення адвокатської таємниці тощо. Такі гарантії мають фундаментальний характер, оскільки створюють передумови для ефективного здійснення функції захисту, проте самі по собі ще не забезпечують можливості реалізації процесуальних прав у межах кримінального провадження.

Другий етап формування гарантій діяльності захисника пов'язаний із набуттям адвокатом процесуального статусу захисника відповідно до вимог КПК України. О. В. Мартовицька цілком слушно, на наш погляд, відзначає, що головною відмінністю захисника як учасника кримінальних процесуальних

відносин, в процесі яких надається правнича допомога, є його власний адвокатський статус [181, с. 8]. Вчені також зауважують, що захисник є самостійним учасником кримінального провадження, виконує важливу конституційну функцію, а тому повинен процесуальний статус, чітко визначений в окремій статті КПК України [310, с. 36].

Порівняльний аналіз положень кримінального процесуального законодавства України різних періодів свідчить про істотну трансформацію підходів до порядку залучення захисника та моменту набуття ним процесуального статусу, зокрема, й процесуальних гарантій. Так, якщо відповідно до ч. 5 ст. 44 КПК України 1960 року участь захисника у кримінальному провадженні була поставлена у залежність від прийняття відповідного процесуального рішення – постанови особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді або ухвали суду [154], то чинний КПК України істотно змінив цю модель, надавши їй більш диспозитивного характеру.

Відповідно до ч. 1 ст. 48 КПК України сам підозрюваний, обвинувачений, їх законні представники, а також інші особи за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого можуть у будь-який момент залучити захисника до участі у кримінальному провадженні. При цьому суб'єкти, які здійснюють кримінальне провадження, повинні утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення якогось конкретного захисника.

В цілому законодавець відмовився від «дозвільної» моделі допуску захисника до кримінального провадження, встановивши «явочну» модель, за якої процесуального статусу захисника адвокат набуває з моменту подання ним документів, передбачених ст. 50 КПК України. Так, зазначена правова норма передбачає, що повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [150]. При цьому кримінальний процесуальний закон прямо забороняє встановлення будь-

яких додаткових вимог для залучення захисника до участі у кримінальному провадженні, окрім пред'явлення документа, що посвідчує його особу.

Із загального правила «явочного» залучення захисника до кримінального провадження є винятки, пов'язані із прийняттям уповноваженими органами процесуального рішення про залучення захисника у визначених законом випадках: 1) коли участь захисника є обов'язковою, але підозрюваний чи обвинувачений його не залучив; 2) коли особа бажає скористатися правничою допомогою, проте не має фінансової можливості її оплатити чи з інших об'єктивних причин не може залучити захисника самостійно; 3) коли орган досудового розслідування чи суд вважає участь захисника необхідною з огляду на обставини кримінального провадження, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його; 4) коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а участь залученого підозрюваним, обвинуваченим захисника неможлива (ч. 1 ст. 49, ч. 1 ст. 53 КПК України). У такому разі слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі) призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням.

Таким чином, як слушно підкреслює ВС, законодавець передбачив дві форми залучення та участі захисника у кримінальному провадженні для захисту прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого: захист за запрошенням стороною захисту, тобто за договором (ст. 51 КПК України) та захист за призначенням (ч. 1 ст. 49, ст. 53 КПК України) [238].

У цьому контексті видається, що сучасна модель кримінального процесуального регулювання спрямована на максимальне спрощення доступу захисника до участі у провадженні. Водночас, наявні проблеми правозастосування свідчать про існування певного розриву між нормативною моделлю та практикою її реалізації. Це зумовлює необхідність не лише подальшого вдосконалення законодавства, але й формування єдиної правозастосовної практики, орієнтованої на безумовне дотримання гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні.

Отже моментом набуття адвокатом статусу захисника у кримінальному провадженні є подання ним документів, що підтверджують його повноваження (свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, а також на вибір – ордеру, договору або доручення). Саме з моменту підтвердження своїх повноважень захисник набуває спеціальних процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення ефективного захисту підозрюваного, обвинуваченого чи іншої особи.

До таких гарантій належать, передусім, гарантії доступу до підзахисного, які включають право на конфіденційні зустрічі без обмеження їх кількості та тривалості, що забезпечують можливість формування узгодженої правової позиції з клієнтом. Не менш важливими є гарантії процесуальної активності захисника, які забезпечують можливість захисника бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій, ставити запитання, робити зауваження до протоколів, ініціювати проведення таких дій, заявляти клопотання, відводи, брати участь у доказуванні, оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, прокурора і суду тощо. Саме ці гарантії забезпечують реальну участь захисника у кримінальному провадженні та дозволяють йому впливати на його перебіг і результати.

Водночас, висловимо думку про те, що процесуальні гарантії діяльності захисника не виникають усі одразу з моменту його залучення до кримінального провадження, а формуються поступово у процесі розвитку процесуальних правовідносин, що ґрунтується на самій природі кримінального процесу як стадійного, динамічного явища. Норми кримінального процесуального закону закріплюють не лише обсяг прав та обов'язків захисника, але й умови та межі їх реалізації, які безпосередньо залежать від стадії кримінального провадження або навіть етапу в межах однієї стадії.

Показовим у цьому контексті є право захисника на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що гарантує йому обізнаність про обсяг, зміст та спрямованість доказової діяльності сторони обвинувачення, а також створює передумови для формування обґрунтованої правової позиції та належної

реалізації функції захисту. Хоча це право виникає у захисника з моменту набуття відповідного статусу, проте його реальне наповнення істотно варіюється залежно від етапу досудового розслідування.

Так, ст. 221 КПК України зобов'язує слідчого, дізнавача, прокурора за клопотанням захисника надати йому матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Висновок про те, чи може ознайомлення з матеріалами досудового розслідування завдати йому шкоди, роблять слідчий, прокурор [151, с. 547; 152, с. 437]. Як відзначають вчені, підстава для відмови у наданні таких матеріалів для ознайомлення має оцінний характер, надає можливість широкого розсуду слідчому та прокурору [66, с. 240], що створює складнощі для сторони захисту на практиці.

Таким чином, на початкових етапах досудового розслідування захисник здебільшого має доступ лише до обмеженого кола матеріалів, які безпосередньо стосуються процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, тоді як повний доступ до матеріалів забезпечується лише після завершення досудового розслідування (ст. 290 КПК України). Це свідчить про те, що відповідна гарантія набуває свого повного змісту лише на певному етапі досудового розслідування, а до цього реалізується лише частково.

Аналогічний підхід простежується і щодо деяких інших процесуальних гарантій. Так, можливість захисника брати участь у доказуванні формально існує з моменту його залучення до провадження, однак форми такої участі є різними залежно від стадії процесу. Наприклад, брати участь у дослідженні доказів, зокрема, проводити перехресний допит, захисник може лише на стадії судового розгляду. Те ж саме можна сказати і про можливість захисника оскаржувати процесуальні рішення, які зумовлюються наявністю об'єкта оскарження, який з'являється під час кримінального провадження. Таким чином, сама гарантія об'єктивно існує, але її фактичне здійснення є ситуативно обумовленим.

З цього приводу варте уваги твердження А. М. Бірюкової про те, що процесуальний статус захисника змінюється у конкретному провадженні залежно від статусу особи, якій надається правова допомога, а отже, змінюються його права, обов'язки [50, с. 1] і, відповідно, гарантії діяльності.

Наведені приклади дають можливість дійти висновку, що процесуальні гарантії діяльності захисника мають динамічний характер і розгортаються у часі разом із розвитком кримінальних процесуальних відносин. Такий підхід дозволяє розглядати гарантії не як статичну сукупність умов, а як певну систему, яка поступово наповнюється реальним змістом у процесі перебігу кримінального провадження.

Ефективність кримінального судочинства у значній мірі залежить від реальності, а не декларативності гарантій діяльності захисника. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у з'ясуванні механізму, за допомогою якого відповідні гарантії трансформуються з рівня правових приписів у площину фактичної процесуальної діяльності. Як слушно зазначає М. М. Погорецький, застосування кримінальних процесуальних гарантій на досудовому розслідуванні неможливе без функціонування ефективного механізму їх реалізації [213, с. 124], що зумовлює необхідність комплексного аналізу його структури та елементів.

Здебільшого в теорії права про «реалізацію» ведуть мову у контексті правових норм. Так, реалізація права визначається як інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів права, що спрямована на використання, виконання, дотримання та застосування правових норм, здійснюється для задоволення потреб та досягнення бажаного особистого чи соціального результату [172, с. 30]. Враховуючи те, що однією з ознак процесуальних гарантій є їх нормативна урегульованість, у такому ракурсі може бути розглянута і реалізація гарантій діяльності захисника.

Реалізація гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні з огляду на загальнотеоретичні підходи до форм реалізації норм права, може здійснюватися у чотирьох основних формах: 1) використання; 2) виконання;

3) дотримання; 4) застосування. Такий підхід дозволяє комплексно охарактеризувати способи втілення відповідних гарантій у практичній діяльності.

Використання гарантій (гарантій-дозволів) полягає у здійсненні захисником наданих йому законом прав, спрямованих на ефективне виконання функції захисту. У цьому випадку гарантії виступають як юридичні можливості, реалізація яких залежить від волевиявлення самого захисника. Йдеться, зокрема, про право на участь у слідчих (розшукових) діях, подання клопотань, збирання доказів тощо. Використання гарантій завжди є активною формою їх реалізації.

Виконання гарантій (гарантій-зобов'язань) стосується насамперед обов'язків тих суб'єктів, на яких покладено забезпечення можливості їх реалізації. У цьому контексті йдеться про діяльність слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, які зобов'язані створити належні умови для здійснення захисником своїх процесуальних прав на досудовому розслідуванні. Наприклад, забезпечити своєчасне залучення захисника до участі у провадженні, надати можливості конфіденційної зустрічі з підзахисним, відкрити матеріали досудового розслідування після його завершення тощо. Про виконання гарантій можна говорити й у контексті належного виконання своїх обов'язків самими захисником, що гарантує ефективність його діяльності. Таким чином, виконання гарантій має імперативний характер і покладається на відповідних суб'єктів кримінального процесу.

Дотримання гарантій полягає в утриманні суб'єктів кримінального провадження від дій, які можуть порушити або обмежити права захисника. У цьому випадку гарантії реалізуються через пасивну поведінку зобов'язаних осіб, яка виражається у невчиненні протиправних дій. Наприклад, недопущення втручання у діяльність захисника, заборона перешкоджання його участі у процесуальних діях, недопущення розголошення адвокатської таємниці. Дотримання гарантій є необхідною умовою їх ефективною реалізації, оскільки будь-яке порушення з боку уповноважених суб'єктів нівелює зміст відповідних можливостей захисника.

Застосування гарантій пов'язане з владною діяльністю уповноважених органів щодо забезпечення або відновлення порушених прав захисника. Ця форма реалізації передбачає прийняття індивідуальних процесуальних рішень, спрямованих на захист гарантій, зокрема розгляд слідчим суддею скарг на дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, визнання доказів недопустимими у разі порушення права на захист, скасування незаконних процесуальних рішень. Ще одним прикладом може слугувати притягнення осіб, винних у вчиненні перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника до кримінальної відповідальності (ст. 397 КК України). Застосування гарантій є своєрідним «коригуючим» елементом механізму їх реалізації, який забезпечує відновлення порушених прав та попередження подібних порушень у майбутньому.

Таким чином, дія механізму реалізації процесуальних гарантій спрямована на:

- 1) забезпечення можливості захиснику використовувати надані йому права та виконувати обов'язки, тобто усунення для цього перешкод;
- 2) попередження посягань на права захисника;
- 3) поновлення прав захисника у випадку їх порушення, що спрямоване на відновлення становища, яке існувало до делікту.

У кримінально-процесуальній доктрині були зроблені спроби визначити зміст і структуру механізму реалізації гарантій діяльності захисника. Так, наприклад, М. М. Погорецький, досліджуючи гарантії адвокатської таємниці, висловив думку, що механізм реалізації таких кримінальних процесуальних гарантій у досудовому розслідуванні являє собою комплексну взаємодіючу систему кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці, що мають законодавчо визначену правову форму закріплення, реалізуються уповноваженими суб'єктами, шляхом здійснення ними практичної діяльності для забезпечення реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні [213, с. 136].

Такий підхід сприйнятий і О. С. Стареньким, який механізм реалізації кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування у

досудовому розслідуванні розглядає як комплексну взаємодіючу систему таких гарантій, що має нормативно визначену правову форму й реалізуються уповноваженими суб'єктами для забезпечення отримання доказів захисником та їх використання з метою обґрунтування власної правової позиції у досудовому розслідуванні [265, с. 121].

Наведені дефініції не видаються вдалими, оскільки автори визначають «механізм кримінальних процесуальних гарантій» через «систему кримінальних процесуальних гарантій», що методологічно не правильно (очевидно, що поняття «механізм реалізації гарантій» і «система гарантій» не є тотожними чи синонімічними).

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція О. І. Миколенка, який звертає увагу на те, що «механізм» на відміну від понять «система» і «структура» є набором елементів, які розкривають рух якогось правового явища від умовного початку до певного правового результату. І якщо поняття «система» і «структура» більше характеризують статику правових явищ, то «механізм» – їх динаміку, рух правових процесів, динаміку розвитку правових відносин чи інших правових явищ [187, с. 12-13].

Представники київської школи кримінального процесу розробили підхід, відповідно до якого до структури механізму реалізації правових гарантій діяльності захисника (адвокатської діяльності) належать такі елементи: 1) правова форма закріплення таких гарантій; 2) суб'єкти реалізації правових гарантій; 3) діяльність таких суб'єктів [212, с. 177; 213, с. 124-125; 265, с. 104]. В цілому із запропонованим баченням механізму реалізації гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні можна погодитись із одним застереженням. Обмеження механізму реалізації гарантій лише зазначеними елементами, на наш погляд, не дозволяє повною мірою розкрити його природу. Видається, що важливе значення має ще один елемент – кримінальні процесуальні відносини, у межах яких відбувається реалізація гарантій діяльності захисника у різних формах (використання, виконання, дотримання, застосування). Саме ці відносини визначають реальні умови функціонування гарантій, їх обсяг і зміст залежно від

стадії кримінального провадження. Вони мають динамічний характер, змінюються у процесі розвитку кримінального провадження та безпосередньо впливають на здійснення захисником своєї функції в процесі.

Першим елементом механізму реалізації гарантій діяльності захисника є правова форма їх закріплення, яка має багаторівневий характер і охоплює як міжнародно-правові стандарти, так і національне законодавство. З огляду на це, вчені схильні виокремлювати два рівні нормативного закріплення гарантій – міжнародний і національний [213, с. 125]. До першого рівня належать міжнародно-правові акти, що закріплюють стандарти забезпечення права на захист, доступ адвоката до провадження, конфіденційність комунікацій між адвокатом і клієнтом тощо. Передусім, основи гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні закладені у ЄКПЛ, яка у ст. 6 гарантує право на справедливий суд. У контексті забезпечення цього права кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення гарантується право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя (п. 2 (с) ст. 6) [135]. Аналогічні положення відтворені у п. 3 (d) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [190].

Досить розширено гарантії діяльності адвокатів викладено в Основних положеннях про роль адвокатів. Аналіз цього міжнародного документа дає підстави виокремити такі гарантії діяльності адвокатів: 1) забезпечення можливості виконання професійних обов'язків без залякувань, перешкод, недоречного втручання; 2) забезпечення можливості вільно пересуватися і консультувати клієнта; 3) заборона піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням, обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, що здійснюються відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм; 4) забезпечення безпеки та адекватного захисту адвокатів владою; 5) заборона ототожнення адвоката з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків; 6) заборона відмовляти у праві

адвоката представляти інтереси свого клієнта, якщо він не був на законних підставах усунутий; 7) забезпечення імунітету від переслідувань за заяви, що стосуються справи, зроблені при сумлінному виконанні свого професійного обов'язку; 8) забезпечення можливості своєчасно знайомитися з інформацією, документами, матеріалами справи; 9) забезпечення конфіденційності комунікацій і консультацій між адвокатом і клієнтом; 10) забезпечення права на вільне висловлювання, зокрема, права брати участь у публічних дискусіях з питань права, здійснення правосуддя, забезпечення і захисту прав людини [203].

Невід'ємним елементом міжнародного рівня нормативного закріплення гарантій є практика ЄСПЛ, який відіграє ключову роль в офіційному тлумаченні та конкретизації змісту норм ЄКПЛ [287, с. 72]. Слід наголосити, що ЄСПЛ не обмежується буквальним (текстуальним) тлумаченням положень ЄКПЛ, а застосовує так званий еволюційний (динамічний) підхід до інтерпретації, розглядаючи Конвенцію як «живий інструмент», який повинен тлумачитися з урахуванням сучасних умов розвитку суспільства. У результаті такої інтерпретації Суд нерідко формулює правові позиції, які безпосередньо не вказані у тексті ЄКПЛ, але логічно виводяться з її змісту, цілей і принципів.

Зокрема, у межах тлумачення права на справедливий суд (ст. 6 ЄКПЛ) ЄСПЛ сформував низку стандартів, які стали невід'ємною складовою конвенційних гарантій [28, с. 9]. До таких, зокрема, належать: право на доступ до адвоката на ранніх стадіях кримінального провадження; вимога забезпечення ефективного, а не формального захисту; гарантія конфіденційності спілкування між захисником і клієнтом; принцип рівності сторін («equality of arms») тощо. Важливість таких правових позицій зумовлюється тим, що практика ЄСПЛ застосовується в Україні як джерело права [99].

Національний рівень нормативного закріплення гарантій діяльності захисника ґрунтується на Основному законі держави, який гарантує кожному право на професійну правничу допомогу, яка у передбачених законом випадках надається безоплатно; кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України). Ст. 131-2 Конституції України також передбачає, що для

надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, незалежність якої гарантується. При цьому виключно адвокат здійснює захист від кримінального обвинувачення [137].

Деталізація цих фундаментальних положень здійснюється в Законах України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [96] і «Про безоплатну правничу допомогу» [98], які визначають порядок набуття статусу адвоката, обсяг його професійних прав та обов'язків, гарантії здійснення адвокатської діяльності, а також інших правових актах, що регулюють адвокатську діяльність [285, с. 110].

Безумовно, найважливішим нормативним актом в частині регулювання гарантій діяльності захисника у досудовому розслідуванні є КПК України, який виступає системоутворюючим складником механізму реалізації гарантій діяльності захисника, оскільки не лише визначає процесуальний статус захисника, закріплює його можливості, а й регламентує процесуальні форми їх здійснення, встановлює обов'язки суб'єктів кримінального провадження щодо їх забезпечення, а також передбачає засоби захисту у разі їх порушення. Реалізація окремих гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні забезпечується також положеннями КК України (ст. 397) і КУпАП (ст. 212-3) [265, с. 110-111].

Другим елементом механізму реалізації гарантій діяльності захисника є коло суб'єктів, які їх реалізують. О. С. Старенький запропонував класифікувати таких суб'єктів на дві групи: 1) суб'єкти, які реалізують кримінальні процесуальні гарантії захисника (до них автор відносить самого захисника); 2) суб'єкти, які забезпечують і сприяють реалізації кримінальних процесуальних гарантій захисника (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий (детектив), слідчий суддя, представник ради адвокатів регіону) [265, с. 112]. Повністю із вказаним підходом ми погодитись не можемо. По-перше, він не повністю відповідає чинному КПК України, який на сьогодні урегульовує ще статус таких суб'єктів, як дізнавач і керівник органу дізнання. По-друге, у контексті реалізації гарантій діяльності захисника варто говорити про органи адвокатського самоврядування, а не окремих їх представників. По-третє, окремі

гарантії діяльності захисника реалізуються іншими особами, які не включені у наведену класифікацію. Наприклад, ч. 3 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», окрім адвоката, покладає обов'язок зберігання адвокатської таємниці на помічників адвоката, стажистів та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на здійснення адвокатської діяльності [96]. По-четверте, усі наведені суб'єкти реалізують гарантії діяльності захисника, відрізняються лише формою такої реалізації (використання, виконання, дотримання, застосування).

Таким чином, вважаємо, що суб'єктів реалізації гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні доцільно класифікувати на такі групи: 1) адвокат; 2) органи і посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд); 3) органи адвокатського самоврядування; 4) інші особи. Про їх участь у реалізації гарантій діяльності захисника більш детально йтиметься у розділі 3 дисертації.

Третім елементом механізму реалізації гарантій діяльності захисника слід вважати правовідносини, в межах яких зазначені суб'єкти, використовуючи свої повноваження (використовуючи права і виконуючи обов'язки), забезпечують реалізацію відповідних гарантій. Саме у межах таких правовідносин відбувається трансформація нормативно закріплених гарантій у реальні процесуальні можливості, які забезпечують ефективне здійснення функції захисту. Інакше кажучи, гарантії діяльності захисника набувають практичного змісту лише у процесі взаємодії захисника з іншими учасниками кримінального провадження та іншими суб'єктами.

Таким чином, на наш погляд, механізм реалізації гарантій діяльності захисника у досудовому розслідуванні слід розглядати як складну систему, що поєднує правову форму їх закріплення, суб'єктів реалізації та правовідносини, у процесі яких відбувається втілення нормативно сконструйованих умов у реальне життя.

Проведений аналіз уможлиблює конструювання диспозиції цього поняття. Вважаємо, що *механізм реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування* – це цілісна система елементів нормативного, організаційного та функціонального характеру, що забезпечує послідовне задіяння гарантій, спрямованих на забезпечення можливостей безперешкодного здійснення захисником його процесуальної функції на стадії досудового розслідування, попередження посягань на права захисника та поновлення його прав у разі порушення.

1.3. Генеза гарантій захисника на досудовому розслідуванні в Україні

Спрямованість державної політики України на європейську інтеграцію обумовлює необхідність подальшого розвитку національного кримінального судочинства з урахуванням сучасних стандартів захисту прав людини, серед яких особливе місце посідає забезпечення надання ефективної правничої допомоги. У цьому контексті інститут кримінальних процесуальних гарантій діяльності захисника набуває ключового значення як один із визначальних механізмів реалізації права на захист, утвердження принципу змагальності та досягнення належного балансу між інтересами держави і дотриманням прав особи. Саме рівень гарантування професійної діяльності захисника свідчить про реальний стан забезпечення прав людини та ефективність функціонування правової системи в цілому.

Водночас, удосконалення правового регулювання гарантій діяльності захисника, подолання проблем, що виникають у практиці їх застосування, неможливі без всебічного осмислення історичного шляху становлення цього інституту. Ігнорування історико-правового досвіду може призвести до повторення помилок, пов'язаних із декларативністю прав або їх недостатнім забезпеченням на практиці. Вчені солідарні у тому, що будь-які реформи, щоб забезпечити позитивні результати, повинні опиратися на аналіз умов виникнення відповідних

інститутів, етапів їх розвитку та факторів, що впливали на їх трансформацію [163, с. 7].

Історія розвитку гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні відображає поступову зміну уявлень про роль адвоката – від допоміжного суб'єкта до повноцінного учасника процесу, який забезпечує реалізацію фундаментального права особи на захист. Вона демонструє перехід від інквізиційної моделі кримінального судочинства до змагальної, а також формування сучасного підходу до гарантій як складної системи, що охоплює незалежність адвоката, конфіденційність, процесуальні можливості та захист від неправомірного втручання у його діяльність. Аналіз еволюції цього інституту дозволяє встановити закономірності та динаміку його розвитку, визначити зміни у функціональному призначенні гарантій.

Поділяючи наукові підходи щодо важливості застосування історико-правового методу до вивчення правових явищ [269, с. 116], слід наголосити, що саме він дає змогу розглядати гарантії діяльності захисника як динамічне правове явище, яке розвивалося під впливом соціальних, політичних і правових чинників. Такий підхід дозволяє більш глибоко зрозуміти логіку формування відповідних гарантій, оцінити ефективність їх сучасного правового закріплення та окреслити напрями подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства та законодавства про адвокатуру. У цьому зв'язку дослідження генези гарантій діяльності захисника є необхідною передумовою формування сучасної, цілісної та ефективної системи забезпечення права на захист.

Передусім, слід зазначити, що з огляду на історичні особливості розвитку державності на території сучасної України, яка у різні періоди входила до складу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської імперій, правові пам'ятки цих держав мають важливе значення для розуміння генези розвитку інституту гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні. Саме у межах відповідних правових систем формувалися базові підходи до участі захисника у кримінальному провадженні, поступово закладалися передумови для становлення адвокатури та визначення її

ролі у механізмі здійснення правосуддя. Аналіз цього історичного досвіду дозволяє не лише простежити витoki сучасних кримінальних процесуальних гарантій захисника, але й використати напрацьовані підходи для вдосконалення сучасної теорії, законодавства та правозастосовної практики.

У зв'язку з цим предметом дослідження даного підрозділу є виникнення та становлення кримінальних процесуальних гарантій діяльності захисника на українських землях у різні історичні періоди, з урахуванням впливу відповідних правових систем, а також еволюція цих гарантій у період незалежності України. Такий підхід дозволяє комплексно охопити процес формування інституту гарантій діяльності захисника та виявити його ключові етапи розвитку.

Гене́за становлення гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні нерозривно пов'язана із розвитком інституту адвокатури та розвитком принципу права на захист. Як обґрунтовано зазначається у наукових працях, адвокатура як правовий інститут формувалася паралельно із розвитком системи правосуддя, а її еволюція відображає трансформацію самої правової системи та уявлень про права людини [76, с. 557].

У період становлення ранньої державності на українських землях, зокрема за часів Київської Русі (IX–XIII ст.), судовий процес, звичайно, ще не передбачав існування професійного надання правничої допомоги, яке набуло розвитку у більш пізніші історичні періоди. Як зазначають С. О. Данькова і С. А. Крушинський, для цього періоду був характерний найдавніший історичний тип кримінального судочинства – обвинувальний, який відзначався переважанням приватноправових засад, змагальною природою процесу та активною роллю сторін [74, с. 26]. Тобто характерною ознакою тогочасного судочинства був принцип особистої участі сторін, відповідно до якого кожен учасник процесу самостійно відстоював свої інтереси перед княжим судом.

Водночас, у наукових джерелах можна віднайти думку про те, що функції захисту фактично виконували представники найближчого соціального оточення сторін – родичі, члени громади. Зокрема, у джерелах згадуються «послухи», які виступали свідками на користь обвинуваченого, та «видоки», що підтверджували

певні фактичні обставини справи. Незважаючи на відсутність спеціального статусу, такі особи певною мірою сприяли захисту інтересів сторін в суді, виконуючи роль, близьку до сучасного розуміння захисника [76, с. 557; 120].

Таке трактування слушно було піддане критиці [213, с. 41], адже мова йде про звичайних свідків – «видоками» вважалися особи, які були очевидцями вчинення протиправних дій, а «послухами» – свідки доброї слави сторони, яка брала участь в судовому процесі [157, с. 376]. М. М. Погорецький також констатує, що Руська правда акцентує увагу на принципі особистої явки, що, по суті, заперечує наявність будь-яких представників в суді [213, с. 41].

Загалом судочинство цього періоду ґрунтувалося переважно на нормах звичаєвого права, яке відіграло визначальну роль у регулюванні правовідносин, значною мірою переважаючи над писаними джерелами права. Разом з тим, тогочасні правові пам'ятки не містили положень щодо представництва обвинуваченого в суді, що свідчить про відсутність формалізованих процедур правового захисту та інституційного оформлення діяльності захисника.

Дослідники підтверджують, що кримінальне судочинство не набуло принципових відмінностей і після розпаду Київської Русі та формування Галицько-Волинської держави, основу правової системи якої продовжувало становити звичаєве право і Руська Правда [74, с. 28]. Судовий процес і далі носив обвинувальний характер і передбачав особисте обстоювання своїх інтересів самими сторонами.

Результати попередніх наукових розвідок обґрунтовано підтверджують, що зародки і подальше становлення професійної адвокатури на українських землях пов'язується з литовсько-польським періодом [214, с. 24-30; 257, с. 15-16]. Як стверджує О. А. Дешевий, до середини XIV ст., коли українські землі стали частиною Великого князівства Литовського, почав сформуватися окремий прошарок осіб – спеціальних представників, які мали право надавати іншим особам допомогу під час розгляду справ. При цьому вирішальну роль у цьому процесі, на думку вченого, відіграло поширення магдебурзького права, що надавало містам певні правові привілеї, звільняло їх від юрисдикції урядової

адміністрації, а відповідно, зумовлювало створення в містах більш організованого та інституціоналізованого правосуддя. Судовий процес у містах із магдебурзьким правом, базувався на низці ключових принципів, зокрема, гласності, змагальності та рівності усіх учасників процесу перед судом. У рамках реалізації зазначених принципів для захисту інтересів сторін почали залучати спеціальних представників, які володіли певною правовою кваліфікацією [76, с. 557].

Я. Падох, характеризуючи судочинство цього періоду, підкреслює, що сторони могли користуватися допомогою уповноважених, які заступали відсутню сторону, або допомагали присутній. «Убогим» сторонам суд міг призначити уповноваженого від держави. Уповноважених іменували різними назвами, найчастіше – прокураторами, речниками або умоцованими. Судовими уповноваженими могли бути особи з різних станів, у тому числі й нешляхтичі. Спочатку до уповноважених пред'являлась вимога осілості, яка згодом була обмежена. Межі компетенції уповноваженого визначали сторони у так званому «листі порученому», або «прокурації». Таке уповноваження могло бути загальним або обмеженим щодо певних дій, письмовим або усним (заявленим судові під час «розправи»). Окрім того, за твердженням автора, з часом виник доволі точно окреслений професійний і моральний кодекс адвоката, за порушення якого він не лише втрачав право виконувати професію, але й підлягав суворим кримінальним покаранням, включно зі смертною карою [207, с. 50-51]. Таким чином, з'являються зародки гарантій доступу захисника до участі у провадженні та гарантій належного виконання ним професійних обов'язків.

Отже, магдебурзьке право стало основою для формування інституту судового заступництва, а прокуратори, як його представники, стали родоначальниками професії адвоката [76, с. 558]. Наступний розвиток інституту судового представництва (заступництва) пов'язують із прийняттям Статутів Великого князівства Литовського (у редакціях 1529 р., 1566 р. та 1588 р.).

Значною мірою вчені-історики пов'язують появу професійних адвокатів в зі зростанням ролі писаного права внаслідок впровадження Литовського статуту 1529 р. Заміна звичаєвого права писаним унеможливила для недосвідчених людей

ведення справ у судах, а відповідно, з'явилась потреба у послугах тих, хто добре розумівся на законах. Спочатку представниками в суді переважно виступали писарі, які мали практичний правовий досвід, також часто залучались родичі, приятелі та інші особи. Однак поступово почала формуватися практика надання адвокатських послуг заради гонорару, тобто така діяльність почала набувати ознак професійної [127, с. 160]. Уже Статут 1529 р. закріпив можливість діяти в суді через представника (арт. 8 розділ VI), а Статут 1566 р. остаточно утвердив принцип судового представництва, зрівнявши сторону та її представника у правах [262, с. 112].

За твердженням О. В. Сокальської, судові матеріали другої половини XVI ст. дозволяють розрізнити представників сторін на суді, які «заступали» останніх і від їх імені вели процес, та правозаступників, які володіли ґрунтовними знаннями норм статуту та надавали фахову юридичну допомогу. Саме з останнього у подальшому і сформувався інститут адвокатури [262, с. 112].

До послуг прокураторів звертались як особи, які через свій соціальний статус або зайнятість не бажали чи не могли особисто брати участь у справі, так і особи, які були недостатньо юридично підготовленими (не знали законів). Оплатність послуг прокураторів цілком обґрунтовано можна вважати гарантією їх діяльності. Як зазначає С. Г. Ковальова, їх послуги оплачувались за визначеною таксою – клієнт платив адвокату 4 гроши в день [127, с. 163]. Важливо, що передбачалась можливість надання прокураторами послуг соціально-незахищеним категоріям населення і на безоплатній основі. В арт. 33 Литовського статуту 1566 р. йдеться про те, що вдови, сироти або люди убогі (такі, що перебувають у скруті), які не мають змоги найняти представника, можуть звернутися до влади, і ті зобов'язані надати їм прокуратора на безоплатній основі. При цьому, прокуратор не міг відмовитися від здійснення захисту такої особи під загрозою заборони займатися такою діяльністю у подальшому [76, с. 560]. Таке нормативне регулювання засвідчує прагнення створити умови для доступності правового захисту для різних верств населення. Таким чином, можна вести мову

про зародження на українських землях важливої правозахисної гарантії – інституту безоплатної правничої допомоги.

Литовський статут 1566 р. визначав загальні гарантії належного виконання прокуратором своїх професійних обов'язків. По-перше, нормативно визначались вимоги до прокураторів, якими не могли бути розумово відсталі, неповнолітні (до 21 року), священики, єретики, євреї, особи, які відбували покарання [127, с. 163]. Визначалися і моральні якості адвокатів. Так, прокураторами не могли бути люди необачної поведінки, особи, які були впіймані на місці злочину, або записані в книгах «зłodійських», або платили раніше коли-небудь за «зłodійство», або відкуплялись від смертної кари [127, с. 160].

На практиці прокуратори досить часто зловживали своїми повноваженнями. Так, О. В. Сокальська відзначає, що серед населення сформувався образ прокуратора як дільця позбавленого будь-якого почуття справедливості і поваги до права, який навмисне неправильно виконував формальні вимоги статуту, затягуючи розгляд справи [262, с. 114]. Тому іншою важливою гарантією належного виконання прокуратором своїх професійних обов'язків була можливість притягнення його до відповідальності (арт. 35 Литовського статуту 1566 р.).

Прокуратор підлягав досить таки суворому покаранню у тому випадку, коли він обманював свого довірителя або нехтував виконанням своїх обов'язків. Дослідники стверджують, що за перехід до захисту протилежної сторони після того, як справа розпочалася, адвокату врізали язика. А за програму через недбалість справу він відшкодовував збитки або його ув'язнювали. Якщо ж прокуратор з поважних причин не міг прибути до суду, він мав повідомити про це усіх учасників процесу – свого підзахисного, суддів і протилежну сторону. В іншому випадку він повинен був компенсувати усі збитки, понесені стороною, та підлягав катуванню різками біля міського стовпа, після чого його виганяли з міста [127, с. 163]. Крім того, якщо дії прокуратора були недобросовісними та спричиняли шкоду довірителю, останній відповідно до вимог Литовського статуту

1588 р. мав право відмовитись від послуг такого прокуратора або замінити його на будь-якому етапі судочинства.

Зрештою, як зазначає Н. Старченко, на кінець XVI ст. присутність адвоката (прокуратора) в судовому процесі стає настільки звичною річчю, що навіть самі «професіонали» власні справи воліли залагоджувати через когось із колег [267, с. 116]. Більше того, наприкінці XVI ст. – на початку XVII ст. почали формуватися перші «династії» незаможної шляхти, для яких адвокатська діяльність стала родинною традицією (на Волині – родини Бобриковичів, Божкевичів, Бруяк, Городиських, Гуляницьких, Дворецьких, Мисевських та ін.; на Київщині – Барановських, Васьковських, Верещак, Виговських, Дідковських, Думинських, Невмирицьких; на Брацлавщині – Миньковських та ін.) [324, с. 96].

Ключові підходи до забезпечення захисту у кримінальному провадженні на професійній основі, що зародились у литовсько-польський період, були сприйняті і в період Гетьманщини. Кримінальне судочинство у цей період також було досить демократичним і характеризувалось розвитком засад змагальності, відкритості процесу, рівності перед законом і судом [271, с. 162-163], забезпечення права на захист. Хоча російське самодержавство ставило за мету поширити на Україну загальноросійське законодавство і цим самим сприяти якнайшвидшій ліквідації автономії України, однак спроби насадити притаманну для його судочинства інквізиційну форму процесу в основному були безрезультатними [268, с. 10].

У кодифікованій збірці законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., яка, хоч і не була введена у дію, але фактично застосовувалась під час судочинства на Лівобережній Україні [74, с. 32], окрема увага приділялась регламентації участі в судочинстві осіб, які діяли від імені сторін (арт. 9-14 глави 8). Як зазначає А. Й. Пашук, в судових документах XVIII ст. зустрічаються різні назви таких осіб – «прокуратор», «патрон», «пленіпотент», «адвокат», «промотор», а також, «повірений» і «присяжний повірений» [209, с. 112-113]. Водночас, «Права» в арт. 7 вперше вживають термін «адвокат». Відомим також

було й законне представництво опікунів в інтересах підопічних та батьків – в інтересах дітей.

Положення цього акту визначали права та обов'язки адвоката, встановлювали його відповідальність за несумлінне виконання своїх обов'язків. Головний обов'язок адвоката полягав в тому, щоб допомагати ближнім і служити справедливості. Адвокат не міг брати участь у справі, яка б суперечила праву та справедливості [213, с. 45].

Окремим категоріям осіб прямо заборонялось бути повіреним (адвокатом). До таких відносились: судді, писарі, канцеляристи та інші урядовці (в судах, в яких вони працювали), представники духовенства (за винятком церковних і монастирських спорів), підозрілі, зганьблені особи, божевільні, малолітні, каліки, жінки, невільники і прокляті за церковними канонами, невірні (за винятком справ щодо таких же іновірців) [52, с. 549-550].

«Права» встановлювали гарантію належного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків – складання перед початком своєї адвокатської діяльності присяги щодо доброякісного виконання обов'язків, дотримання етичних і правових норм [251, с. 134]. Адвокат присягав захищати справу довірителя в силу «свого розуму, совісті і найкращих роздумів», не допускати розголошення протилежній стороні відомостей, які стали відомі йому від довірителя, ні особисто, ні через інших осіб, представляти інтереси довірителя до закінчення справи, не використовувати свої повноваження для отримання вигоди, подарунків, іншої користі [239]. Іншою важливою гарантією була заборона відмовлятися від виконання адвокатської функції без особливих причин.

Окрім того, закріплювались гарантії дотримання адвокатської таємниці. Адвокат, який розголошував протилежній стороні певні відомості на шкоду справі або приєднувався до неї, мав бути усунутий від провадження. Заходи відповідальності, передбачені щодо адвокатів, також гарантували належне виконання ними своїх обов'язків. У тому разі, якщо адвокат умисно порушував свої обов'язки, які спричинили шкоду його підзахисному, то на нього покладался обов'язок відшкодування її в подвійному розмірі. У цьому випадку суд також

зобов'язаний був позбавити адвоката права займатися адвокатською діяльністю [213, с. 45]. Крім того, як покарання до адвоката могли застосовуватись арешт, побиття тіла або відрізання язика.

Таким чином, як бачимо, як у литовсько-польський період, так і в період Гетьманщини гарантії діяльності захисника стосувались переважно не забезпечення його прав як учасника процесу, а забезпечення виконання ним своїх професійних обов'язків, тобто були спрямовані на забезпечення права на захист.

Наступний етап розвитку гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні пов'язаний з проведенням судової реформи в Російській імперії, що докорінно змінила всю систему правосуддя в Російській імперії [242, с. 17]. Відповідно до неї відбулась рецепція змішаної форми кримінального судочинства із його поділом на дві стадії – досудове розслідування (негласне, письмове, таке, що не знало рівноправності сторін) і судовий розгляд (заснований на засадах гласності, усності, змагальності). С. А. Крушинський слушно вказує на те, що зазначена епоха ознаменована значним розвитком інституту досудового (попереднього) розслідування, яке проводилося судовими слідчими за сприяння поліції і при нагляді прокурорів та їх товаришів [158, с. 66].

Судова реформа 1864 р. передбачала комплекс модернізаційних заходів у сфері судочинства, важливим елементом яких стало заснування інституту адвокатури (присяжних повірених), формування основ адвокатського самоврядування, чітке визначення вимог для доступу до адвокатської професії [258, с. 98]. Як зауважила з цього приводу В. О. Святоцька, виникнення інституту присяжних повірених зумовила сукупність економічних, морально-етичних, правових факторів. Низький рівень освіти, правова безпомічність переважної більшості населення, недостатній розвиток змагальності, незрозуміле уявлення своїх прав та свобод, а також способів їх захисту призвели до виникнення у суспільстві верстви адвокатів, без якої вже неможливо було обійтись [256, с. 147].

Вчені цілком слушно вказують, що адвокатура створювалася з метою відстоювання прав та законних інтересів сторін у цивільному і кримінальному судочинстві на засадах професійності, незалежності, самоврядності, поєднання у

діяльності адвокатів функцій судового захисту та судового представництва [242, с. 18]. А. В. Меланчук зазначає, що в основі організації адвокатури лежав принцип «адвокат – правозаступник, оратор та повірений свого клієнта» [184, с. 25].

Нормативним фундаментом створення професійної адвокатури стало Заснування судових установ («Учреждение судебных установлений») 1864 р. Саме у межах цього акта було сформовано, зокрема, систему базових гарантій діяльності адвокатів, що можуть розглядатися як історичний прототип сучасних гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні.

Передусім, слід відзначити гарантію інституційної самостійності адвокатури. Присяжні повірені об'єднувалися у ради присяжних повірених, організація яких здійснювалась за принципом самоврядування. Ради присяжних повірених вирішували питання допуску до адвокатської професії, розгляду скарг на дії присяжних повірених, притягнення їх дисциплінарної відповідальності та контролю за діяльністю своїх членів, призначення присяжних повірених для безкоштовного захисту незаможних осіб тощо (ст. 367 «Заснування») [306, с. 73]. Такий підхід свідчить про формування незалежної професійного утворення, відокремленого від органів державної влади, що є ключовою передумовою ефективного здійснення функції захисту.

Заснування судових установ передбачало й організаційні гарантії діяльності адвоката-захисника, передусім, чіткі умови доступу до адвокатської професії. Так, особа, яка бажала вступити до складу присяжних повірених, повинна була подати відповідне прохання до ради повірених, зазначивши, в якому саме місті вона обирає собі місце проживання, та підтвердивши відсутність перешкод для зайняття такою діяльністю, передбачених ст. 355 «Заснування». До прохання потрібно було додати усі документи, необхідні для встановлення того, що особа відповідає умовам, необхідним для вступу до складу присяжних повірених.

Умови зайняття адвокатською діяльністю у доктрині поділяють на два види – позитивні та негативні. Позитивні умови закріплювались у ст. 354 «Заснувань», де вказувалось, що присяжними повіреними можуть бути особи, які

мають атестати університетів чи інших вищих навчальних закладів про закінчення курсу юридичних наук або складання екзамену з цих наук. Іншою вимогою була наявність стажу не менше п'яти років – або на посадах в судових відомствах, що дають навик здійснення судочинства, або судової практики під керівництвом присяжних повірених у якості їх помічників [185, с. 353].

Було також визначено й низку перешкод для зайняття адвокатською діяльністю (негативні умови), зокрема, до складу присяжних повірених не могли бути прийняті: особи, які не досягли 25-річного віку; особи іноземного походження; особи, які оголошені банкрутами чи боржниками; особи які перебували на державній службі чи виборних посадах (крім тих, які займали ці посади на безоплатній основі); особи, які були визнані судом недієздатними або обмежено дієздатними; священнослужителі, позбавлені духовного стану на підставі рішення церковного суду; особи, які знаходились під слідством за злочини і проступки, що тягнули за собою позбавлення чи обмеження певних прав; особи, які за аналогічні злочини чи проступки не були виправдані відповідним судовим вироком; особи, яких було виключено зі служби в суді або духовному відомстві за ганьбу або з товариств, до яких вони належали; особи, яким судом було заборонено займатись представництвом; особи, яких було виключено зі складу присяжних повірених [185, с. 353-354; 258, с. 96].

За результатами розгляду прохання рада присяжних повірених приймала рішення про прийняття такої особи до складу присяжних повірених і видачу відповідного свідоцтва або про відмову у прийнятті. Відмова у прийнятті до складу присяжних повірених оскарженню не підлягала. Після подання свідоцтва про прийняття до складу присяжних повірених у судове відомство, при якому функціонувала рада або відділення ради присяжних повірених, відповідна особа приводилась до присяги.

За слушним твердженням А. В. Меланчук, відносна свобода професії адвоката призводила до великої конкуренції в адвокатському середовищі, а конкуренція примушувала їх з більшою уважністю і сумлінністю ставитися до своїх обов'язків. Крім того, конкуренція певною мірою здешевлювала адвокатську

працю і робила правовий захист більш доступним для малозабезпечених клієнтів [184, с. 96].

Важливою гарантією виступала також процесуальна самостійність присяжного повіреного. Він визнавався повноправним учасником судового процесу, мав право виступати в суді, подавати докази, заявляти клопотання та заперечення, брати участь у дослідженні доказів. Самостійність у здійсненні професійної діяльності проявлялась також у тому, що присяжний повірений не підпорядковувався жодним державним органам у питаннях вибору правової позиції та засобів захисту. Він діяв на підставі закону та внутрішнього переконання, що закладало основу дотримання принципу свободи адвокатської діяльності. Це, відповідно, забезпечувало реальну можливість здійснення захисту підсудного та сприяло утвердженню змагальної моделі судочинства.

Водночас, системний аналіз норм Статуту кримінального судочинства 1864 р. дає підстави дійти висновку про те, що діяльність присяжного повіреного поширювалась на стадію судового розгляду, тоді як під час досудового розслідування захисник фактично був усунений від участі у збиранні та дослідженні доказів, що зумовлювалося інквізиційною природою досудового (попереднього) слідства. Лише після завершення слідства допускалося ознайомлення захисника із матеріалами справи та надання правничої допомоги підсудному, що свідчить про відсутність повноцінних процесуальних гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування.

Окремої уваги заслуговують встановлені гарантії професійної відповідальності присяжного повіреного та дотримання ним етичних стандартів. Заснування судових установ передбачає, що до присяжних повірених за порушення ними своїх професійних обов'язків рада присяжних повірених може застосувати такі заходи відповідальності: 1) застереження; 2) догану; 3) заборону протягом визначеного радою строку виконувати обов'язки повіреного, але не довше одного року; 4) виключення зі складу присяжних повірених; 5) передання матеріалів кримінальному суду в особливо важливих випадках [306, с. 73]. Таким чином, можливість притягнення присяжних повірених до дисциплінарної

відповідальності за порушення професійних обов'язків сприяла формуванню стандартів належної поведінки та добросовісності у здійсненні захисту підсудних.

Окрім того тогочасне законодавство урегульовувало умови забезпечення конфіденційності (адвокатської таємниці). Так, ст. 403 «Заснувань» гарантувала, що присяжний повірений не може розголошувати таємниць свого довірителя не лише під час провадження його справи, а й у разі усунення від неї і навіть після закінчення справи. Своєю чергою ст. 93, 704 Статуту передбачали, що повірені чи захисники обвинувачених не допускаються до надання показань щодо зізнання, зробленого їм довірителями. Окрім того, встановлено заборону допиту як свідка осіб, які у цій справі виконують обов'язки захисника підсудного (ст. 709 Статуту).

Важливою гарантією добросовісності діяльності присяжних повірених було встановлення обмежень: 1) щодо ведення справ в суді проти своїх близьких родичів – батьків, дітей, дружини, рідних братів, сестер, дядьків і двоюрідних братів і сестер; 2) щодо конфлікту інтересів – присяжний повірений не міг одночасно представляти інтереси обох сторін у справі, а також переходити в одній і тій самій справі від однієї сторони до іншої. Такі вимоги забезпечували неупередженість адвокатської діяльності.

У період відновлення української державності (УНР, Гетьманат, Директорія) суттєвих інституційних змін у сфері організації адвокатури не відбулося, що зумовлювалося політичною нестабільністю та короткотривалістю існування відповідних державних утворень. Адвокатура продовжувала функціонувати на основі дореволюційного законодавства, зокрема актів судової реформи 1864 р., зберігаючи модель присяжних повірених.

Істотні зміни в організації адвокатури та діяльності захисників у кримінальному провадженні відбулись у радянський період. Більшовицька влада швидко зрозуміла небезпеку від незалежної адвокатської інституції, а тому всіляко намагалась ліквідувати її. Саме тому уже 22 листопада 2017 р. Декретом № 1 «Про суд» адвокатура була ліквідована, натомість, як захисників у кримінальному процесі допустили усіх «незаплямованих» громадян. А постановою «Про запровадження народного суду» від 04 січня 1918 р. було

зазначено, що усі громадяни, які досягли вісімнадцятирічного віку, мали право бути захисниками в суді та під час попереднього слідства. Пізніше радянська влада все ж обмежила коло осіб, які допускалися до виконання функції захисту – у Декреті № 2 «Про суд» було передбачено організацію при місцевих радах колегії правозахисників [184, с. 29].

У 1922 р. спочатку було прийняте Положення про адвокатуру, а пізніше – Положення про колегії захисників, які створювались при судах, а нагляд за їх діяльністю покладался на суд, виконком і прокуратуру. Таким чином, більшовики, здійснивши декілька невдалих «експериментів», повернулися до зруйнованої дореволюційної моделі адвокатури, але запровадили потрібний державний нагляд за нею [308, с. 46]. У 1928 р. була прийнята постанова «Про реорганізацію колегій захисників», якою було примусово здійснено перехід до колективної організації праці в юридичних консультаціях, якими керував Наркомат юстиції, і ліквідована робота приватних адвокатів [156, с. 329].

В цілому оцінюючи спроби радянської влади урегулювати організацію адвокатської діяльності, доходимо висновку, що вона фактично ліквідувала інституційні гарантії діяльності адвокатів, позбавивши їх організаційної самостійності та незалежності від держави, перетворивши адвокатуру на елемент державного механізму, підпорядкований органам влади. За таких умов по суті адвокат втратив можливість вільного визначення правової позиції та засобів захисту, а його діяльність значною мірою залежала від ідеологічних і політичних установок. Це зумовило суттєве обмеження процесуальної ролі захисника, нівелювання принципу змагальності та формалізацію права на захист, яке існувало радше декларативно, ніж як реальний механізм забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні.

Досліджуючи гарантії діяльності захисника у кримінальному провадженні в радянській Україні, не можна оминати увагою положення тогочасних КПК. Так, норми КПК УСРР 1922 р. передбачали можливість участі захисника у кримінальному процесі, однак така участь мала обмежений характер і, як правило, допускалася лише на пізніх стадіях провадження. Зокрема, положення кодексу

встановлювали, що захисник допускається до участі у справі після пред'явлення обвинувачення, що фактично виключало його участь у збиранні доказів на початкових етапах розслідування.

Аналогічний підхід був закріплений і в КПК УСРР 1927 року, який, незважаючи на певну систематизацію процесуальних норм, зберіг обмеження щодо участі захисника на стадії досудового розслідування. Норми кодексу передбачали право захисника на ознайомлення з матеріалами справи після завершення слідства, а також участь у судовому розгляді, проте не забезпечували його активної ролі у доказуванні. Крім того, визнавалося за можливе допитати захисника як свідка щодо окремих злочинів, чим порушувався принцип професійної таємниці захисника [263, с. 559]. Таким чином, аналіз відповідних положень свідчить про формальне закріплення інституту захисника при відсутності ефективних механізмів реалізації його процесуальних прав, що в цілому зумовлювалося інквізиційною природою кримінального процесу зазначеного періоду.

В 30-х роках ХХ ст. взагалі відбувся повний відхід від демократичних цінностей, утвердився режим тоталітаризму і було здійснено перехід до переважно розшукової форми кримінального судочинства. Тоталітарно-владний режим, як відзначають вчені, призвів до створення органів позасудової розправи, процесуального спрощенства, звертання процесуальних гарантій особи, скорочення строків розслідування, обмеження права обвинуваченого на захист тощо [158, с. 73]. Як зазначає І. В. Оборонова, у 30-х роках ХХ ст. в СРСР були прийняті нормативні акти, які остаточно створили умови для подальших масових репресій (постанова ЦВК СРСР «Про надзвичайний порядок судочинства у справах про терористичні акти» 1934 р. і постанова ВУЦВК «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу УСРР» 1934 р.). Інструментами таких репресій стала система органів із функціями надзвичайного (позасудового) розгляду кримінальних справ – «двійки», «трійки», особливі наради, особливі комісії, діяльність яких була спрямована на прискорений розгляд справ за

вигаданими політичними обвинуваченнями [200, с. 64]. Звичайно, що адвокати були усунуті від участі у таких «процесах».

Наприкінці 30-х років ХХ ст. були прийняті нові нормативні акти (директива Нарком'юсту СРСР «Про роботу колегій захисників» 1938 р., Положення про адвокатуру 1939 р.), відповідно до яких відбулася подальша централізація адвокатури і був ще більше посилений контроль держави за її діяльністю. З цього приводу влучно висловився Д. П. Фіолевський, що цими документами було започатковано систему заходів з остаточного перетворення адвокатури на вірнопіддану радянську установу. Більше того, періодично влада нагадувала адвокатам, що вони перебувають під особливим контролем держави. Наприклад, у 1941 р. було наголошено, що через формальне ставлення до прийняття в члени колегій адвокатів, несерйозне ставлення «до лав адвокатури проникають особи, що не відповідають ні політичним, ні діловим вимогам» [308, с. 50]. За таких умов, можливості тиску на адвокатів не могло бути мови про забезпечення гарантій незалежного обрання адвокатом правової позиції у процесі.

У повоєнний період важливою подією було прийняття Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік 1958 р. Ключовим досягненням цього нормативного акта став допуск захисника до участі у кримінальній справі при закінченні попереднього слідства для ознайомлення підзахисного з матеріалами справи [204]. Аналогічні положення знайшли своє відображення і в новому КПК УРСР, який було затверджено 28 грудня 1960 р. і діяв з наступними змінами до 2012 р. Крім того, у 1962 р. було прийнято Положення про адвокатуру УРСР 1962 р., яким було встановлено діяльність обласних колегій адвокатів як добровільних об'єднань осіб, які займалися адвокатською діяльністю.

Загалом КПК УРСР 1960 р. допускав як захисників у кримінальному процесі, насамперед, адвокатів, а також близьких родичів обвинуваченого або інших осіб, допущених судом. Тобто така модель не встановлювала абсолютної адвокатської монополії на захист у кримінальному провадженні. Натомість, до розгляду різних категорій кримінальних справ стали залучатися громадські захисники. Найчастіше вони брали участь в розгляді справ про такі злочини, як

хуліганство, розкрадання державного, громадського і особистого майна, спекуляція, хабарництво, порушення правил руху автотранспорту водієм, який перебував у нетверезому стані, тощо [221, с. 14].

Захисник допускався до участі у справі після пред'явлення обвинувачення, що істотно обмежувало ефективність захисту, оскільки виключало його участь на початковому етапі попереднього слідства, коли відбувається збирання основних доказів. Таким чином, законодавство не передбачало гарантій допуску захисника до підзахисного після затримання та до його першого допиту.

КПК УРСР передбачав низку прав захисника (брати участь у судовому розгляді, подавати клопотання, заявляти відводи, виступати у судових дебатах, оскаржувати судові рішення тощо), які створювали певні гарантії здійснення функції захисту, однак реалізовувались вони переважно на стадії судового розгляду. Водночас, на досудовому розслідуванні роль захисника залишалася обмеженою, що свідчило про нерівність процесуальних можливостей сторін.

Окремим елементом гарантій виступало нормативне закріплення випадків обов'язкової участі захисника, зокрема щодо неповнолітніх або осіб, які не могли самостійно здійснювати захист своїх прав (пізніше цей перелік був істотно розширений).

Разом із тим, інституційні гарантії діяльності захисника у цей період залишались обмеженими через контроль державних органів за діяльністю адвокатури. Положення про адвокатуру УРСР 1980 р. все ще передбачало, що загальне керівництво колегією адвокатів покладалося на ради народних депутатів; контроль за дотриманням ними законодавства здійснювало також міністерство юстиції. Хоча це Положення декларувало гарантії здійснення адвокатами професійних прав та розширення самоврядування, проте на практиці їх реалізувати було практично неможливо, особливо у «політичних» кримінальних справах [156, с. 330].

Здебільшого адвокати були заручниками системи і перетворювались у її виконавців. Яскравим прикладом тут може слугувати справа Василя Стуса, захисником якого виступав сумнозвісний В. Медведчук [175]. Доброчесні ж

адвокати часто не витримували тиску системи. Наприклад, принципова позиція адвоката Діни Камінської, яка захищала радянських дисидентів, призвела до попереджень, переслідувань, арешту її чоловіка, погроз звільнення з роботи, виселення з квартири, внаслідок чого вона з чоловіком емігрувала до США [156, с. 335]. Цей приклад засвідчує реальну відсутність гарантій незалежності захисника та забезпечення його безпеки.

Важливою подією у розширенні гарантій захисника у кримінальному провадженні стало внесення у 1990 р. змін до Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік, відповідно до яких захисник допускався до участі у справі з моменту пред'явлення обвинувачення, а у випадках затримання особи, що підозрюється у вчиненні злочину, чи застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту – з моменту оголошення їй протоколу затримання чи постанови про застосування цього заходу, але не пізніше 24 годин з моменту затримання. Таким чином, захисник вперше отримав можливість доступу до підзахисного на ранніх етапах досудового розслідування, присутності при пред'явленні обвинувачення, участі у допитах підзахисного, інших слідчих діях, ознайомлення з протоколом затримання, постановою про застосування запобіжного заходу, побачення віч-на-віч з підзахисним без обмеження їх кількості і тривалості [308, с. 52].

У перші роки незалежності кримінальне процесуальне законодавство зазнавало поступових змін, здебільшого спрямованих на пом'якшення репресивного характеру судочинства, підвищення гарантій захисту прав особи, а також на удосконалення механізмів судового контролю. Поступово українське законодавство адаптувалося до міжнародних стандартів, зокрема, вимог ЄКПЛ. Цілком природним у цьому контексті стало затвердження у 1992 р. Концепції судово-правової реформи [139], в рамках якої готувались проекти законів про судоустрій, адвокатуру, змін до КПК.

Одним із результатів такої роботи стало прийняття 19 грудня 1992 р. Закону України «Про адвокатуру» [97], яким було урегульовано питання набуття права займатися адвокатською діяльністю, встановлено організаційні форми її

здійснення, значно розширено професійні права адвоката і його обов'язки, передбачено гарантії адвокатської діяльності, запроваджено присягу адвоката України, визначено поняття адвокатської таємниці, вирішено питання про підстави і порядок притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, систему органів, уповноважених видавати і анулювати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, врегульовано відносини адвокатури з Міністерством юстиції України, іншими державними органами тощо [184, с. 41].

Вперше були запропоновані гарантії незалежності адвоката, зокрема: заборона допитувати адвоката і працівників адвокатського об'єднання з питань, що становлять адвокатську таємницю; вилучати документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення; втручатися в його професійну діяльність; прослуховувати телефонні розмови адвоката або використовувати інші форми спостереження за ним; оглядати будь-які адвокатські документи. Також встановлювався перелік документів та інформації, що становила адвокатську таємницю.

Адвокатура була звільнена від загального керівництва Міністерства юстиції та інших державних органів, які лише сприяли адвокатурі у виконанні її завдань, допомагали з отриманням приміщень, засобів зв'язку та матеріально-технічного постачання для здійснення адвокатської діяльності, що заклало інституційні гарантії діяльності захисника.

Паралельно були розроблені і у 1993 р. внесені зміни до КПК України з питань права на захист підозрюваного, обвинуваченого і підсудного [104]. Зокрема, було викладено у новій редакції норми, які урегульовували процесуальний статус захисника, порядок його залучення та призначення, а також відмови від захисника. Було визначено, що як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, а за згодою підсудного – близькі родичі, опікуни або піклувальники. Цікаво, що ст. 45 КПК України передбачила, що участь захисника при провадженні дізнання, попереднього слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою, крім випадків відмови підозрюваного, обвинуваченого і підсудного

від захисника у порядку, передбаченому КПК. Було визначено й низку гарантій для ефективного виконання захисником його функції: мати до першого допиту підозрюваного побачення із ним віч-на-віч, а після першого допиту – без обмеження їх кількості і тривалості; бути присутнім на допитах підозрюваного, а також при провадженні інших слідчих дій, виконуваних з його участю або за клопотанням підозрюваного чи його захисника; ознайомлюватися з матеріалами, якими обґрунтовується затримання підозрюваного чи обрання запобіжного; збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази у справі; подавати докази і заявляти клопотання і відводи; подавати скарги на дії та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду тощо. Крім того, було передбачено гарантію оплати праці захисника у випадку, коли він брав участь у процесі за призначенням [104].

Із прийняттям Конституції України 1996 р. право кожної людини на правову допомогу (у т.ч. безоплатну) було гарантоване на найвищому нормативному рівні. Ст. 59 Основного закону, серед іншого, визначила, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, а для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [137].

Важливою віхою розвитку гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні було проведення так званої «малої судової реформи» 2001 р., необхідність якої була зумовлена не лише практичною необхідністю здійснення таких кроків усередині держави, а й потребою виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань [122, с. 89].

Мала судова реформа значно посилила змагальні засади кримінального судочинства (КПК України було доповнено ст. 16-1 «Змагальність і диспозитивність»), зокрема, в стадії досудового розслідування, запровадивши здійснення судового контролю за проведенням органами досудового розслідування низки процесуальних дій і прийняттям ними рішень.

Зміни до ст. 44 КПК УРСР розширили коло осіб, що допускалися до справи як захисники – до переліку таких були віднесені також інші фахівці у галузі права,

які за законом мають право на надання правової допомоги [103]. Однак законодавець так і не спромігся визначити, хто ж відноситься до «інших фахівців у галузі права», що викликало численні доктринальні дискусії та пропозиції вчених [176, с. 191-192]. Таким змінам передувало рішення КСУ від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000, яким положення ч. 1 ст. 59 Конституції України (кожен є вільним у виборі захисника своїх прав) розтлумачене як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого ... обирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [245].

КПК України було доповнено ст. 61-1 про усунення захисника від участі у справі. Зокрема, таке усунення здійснювалося якщо захисник, зловживаючи своїми правами, перешкоджає встановленню істини в справі, затягує розслідування чи судовий розгляд справи, а також порушує порядок у судовому засіданні чи не виконує розпоряджень головуючого під час судового розгляду справи. Таким чином, законодавець намагався встановити запобіжники недобросовісної діяльності захисника. Водночас, для запобігання безпідставному усуненню захисника було передбачено іншу гарантію – судовий порядок прийняття такого рішення. З цього приводу В. О. Попелюшко зазначав, що усунення захисника на досудовому розслідуванні повинен здійснювати орган досудового розслідування, а не суд [219, с. 124]. Дозволимо собі не погодитися з такою думкою, адже коли одна сторона вирішує питання усунення іншої сторони, виникає ризик зловживання такими повноваженнями.

Не можна оминати увагою і прийняття КК України 2001 р., в якому отримала закріплення ст. 397 КК України «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», яка встановила відповідальність за вчинення перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги (тобто будь-яких законних заходів щодо захисту прав та інтересів фізичних осіб [276, с. 111]) або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці [145].

Подальший розвиток гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування пов'язане з прийняттям КПК України 2012 р. та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р., якими започатковано новий етап розвитку інституту захисту в кримінальному процесі. Більш детально сучасні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування будуть розглянуті у наступних розділах дисертації.

Таким чином, розвиток гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування безпосередньо залежав від історичної форми кримінального процесу, що мала місце у відповідний період, а також відповідного політичного режиму. Можемо запропонувати таку періодизацію гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування:

1) ранній період, для якого характерна відсутність формалізованих процедур правового захисту та інституційного оформлення діяльності захисника під час розгляду справ (охоплює часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства);

2) період зародження, що характеризується виникненням перших форм процесуального представництва та поступовим нормативним закріпленням участі осіб, які діяли в інтересах сторін (прокураторів, повірених), та перших гарантій їх діяльності (охоплює перебування українських земель під владою Литви, Польщі, а також часи Гетьманщини);

3) період розвитку – характеризується суттєвим реформуванням кримінального судочинства, утвердженням принципів змагальності та процесуальної рівності сторін у судовому розгляді, інституціоналізацією адвокатури та формуванням основних гарантій діяльності захисника у їх сучасному розумінні (пов'язаний із затвердженням Статуту кримінального судочинства 1864 р.);

4) період занепаду (радянський період) – характеризується ліквідацією демократичних здобутків попереднього періоду, посиленням інквізиційних начал кримінального провадження, жорстким контролем за діяльністю адвокатури з боку державних органів, відсутністю або декларативним характером гарантій діяльності захисника (охоплює перебування України у складі СРСР);

5) період відродження (сучасний період) – характеризується оновленням кримінального процесуального законодавства і законодавства про адвокатуру, імплементацією міжнародних стандартів забезпечення права на захист, поступовим розширенням засади змагальності у кримінальному процесі, розширенням інституційних, організаційних, процесуальних гарантій діяльності захисника, зокрема, під час досудового розслідування (охоплює час, починаючи з проголошення незалежності України).

Висновки до розділу 1

1. Кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування – це різновид правових гарантій, що є системою закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві умов, які спрямовані на ефективну реалізацію захисником функції захисту, охорону і захист його прав, свобод та законних інтересів, а також виконання покладених на нього обов'язків під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

2. Запропоновано низку класифікацій гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування за різними критеріями: 1) за змістом: інституційні, організаційні, процесуальні, матеріальні гарантії; 2) за спрямованістю (об'єктом забезпечення): гарантії, спрямовані на адвоката-захисника як самостійного суб'єкта діяльності, гарантії, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів клієнта, гарантії, спрямовані на інших осіб; 3) за характером правового впливу: гарантії-дозволи, гарантії-зобов'язання, гарантії-заборони; 4) за способом реалізації: прямі і опосередковані гарантії; 5) за суб'єктом, що забезпечує їх реалізацію: гарантії, що забезпечуються державою, гарантії, що забезпечуються органами, які здійснюють кримінальне провадження (слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, гарантії, що забезпечуються органами адвокатського самоврядування, гарантії, що забезпечуються іншими особами; 6) за функціональним призначенням: гарантії реалізації права на захист, гарантії

незалежності захисника, гарантії конфіденційності діяльності захисника, гарантії безпеки захисника, гарантії належного виконання обов'язків захисником.

3. Набуття гарантій діяльності захисника запропоновано розглядати як нормативно визначений, поетапний процес виникнення у особи системи правових умов інституційного, організаційного і процесуального характеру, що забезпечує ефективне здійснення функції захисту, сприяє забезпеченню справедливості кримінального провадження і пов'язаний із набуттям особою спочатку статусу адвоката, а згодом – процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні. При цьому процесуальні гарантії діяльності захисника не виникають усі одразу з моменту його залучення до кримінального провадження, а формуються поступово у процесі розвитку процесуальних правовідносин, що ґрунтується на самій природі кримінального процесу як стадійного, динамічного явища.

4. Механізм реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування – це цілісна система елементів нормативного, організаційного та функціонального характеру, що забезпечує послідовне задіяння гарантій, спрямованих на забезпечення можливостей безперешкодного здійснення захисником його процесуальної функції на стадії досудового розслідування, попередження посягань на права захисника та поновлення його прав у разі порушення. Складовими елементами цього механізму є: правова форма їх закріплення, суб'єкти реалізації та правовідносини, у процесі яких відбувається втілення нормативно сконструйованих умов у реальне життя.

5. За результатами дослідження генези розвитку гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні запропоновано відповідну періодизацію: 1) ранній період (охоплює часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства); 2) період зародження (охоплює перебування українських земель під владою Литви, Польщі, а також часи Гетьманщини); 3) період розвитку (пов'язаний із затвердженням Статуту кримінального судочинства 1864 р.); 4) період занепаду (радянський період); 5) період відродження (сучасний період).

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Гарантії залучення захисника до провадження і незалежності його діяльності

Залучення захисника до кримінального провадження має визначальне значення для забезпечення процесуальних гарантій його діяльності, оскільки саме з цим юридичним фактом пов'язується перехід від потенційного до реального рівня їх реалізації. Інакше кажучи, залучення захисника виступає тим процесуальним моментом, після якого закріплені у законодавстві гарантії набувають практичного змісту та можуть бути ефективно реалізовані.

Передусім, слід наголосити, що до моменту залучення адвокат, хоч і володіє інституційними гарантіями своєї професійної діяльності, передбаченими Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», проте не є учасником конкретного кримінального провадження, а відтак не може реалізовувати процесуальні гарантії, встановлені КПК України. Саме залучення до участі у провадженні надає адвокату процесуальний статус захисника і відкриває можливість використання комплексу відповідних прав і гарантій. Крім того, залучення захисника до провадження має значення юридичної передумови виникнення процесуальних правовідносин за його участю, а відповідно, і реалізації гарантій діяльності захисника.

Водночас, слід підкреслити, що необхідність залучення захисника у кримінальному провадженні об'єктивно зумовлюється появою у кримінальному процесі особи, яка потребує захисту. Останніми на стадії досудового розслідування можуть бути: 1) фізичні особи – підозрюваний, особа, щодо якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи

виховного характеру, особа, щодо якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію); 2) юридична особа, щодо якої здійснюється провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку (ч. 1 ст. 45 КПК України) [154].

Саме з моменту виникнення такого процесуального статусу виникає потреба у наданні особі професійної правничої допомоги, що зумовлює необхідність залучення захисника. Відтак, не сам факт існування кримінального провадження як такого, а саме наявність особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, виступає приводом до залучення захисника у кримінальне провадження, та подальшої реалізації гарантій його діяльності.

У попередньому розділі уже зазначалося про те, що чинний КПК України суттєво трансформував підходи до залучення захисника до кримінального провадження, забезпечивши значно більш спрощений механізм. Зокрема, чинне законодавство виходить із того, що для набуття захисником процесуального статусу достатньо підтвердження його повноважень шляхом подання передбачених законом документів, без необхідності отримання будь-якого додаткового «дозволу» від слідчого, прокурора чи суду. Такий підхід є гарантією від необґрунтованого, свавільного недопуску захисника до провадження.

Іншою гарантією залучення захисника до кримінального провадження є заборона встановлювати будь-які додаткові вимоги (окрім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу) або умови для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні.

Однак на практиці нерідко спостерігаються відхилення від зазначених законодавчих приписів. Зокрема, органи досудового розслідування, прокурори та суди інколи вимагають від адвокатів подання додаткових документів, не передбачених законом, зокрема, витягу з ЄРАУ станом на день проведення відповідної процесуальної дії [171, с. 43], «належним чином завіреної» копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [129, с. 26]. На підтвердження цього В. В. Єрохін і О. О. Юхно зазначають, що така ситуація

викликана вимогою ч. 2 ст. 45 КПК України, за якою захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до ЄРАУ або щодо якого у ЄРАУ містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. Тому слідчі, прокурори, судді підстраховуються і вимагають пред'явлення такого витягу [83, с. 43]. На наш погляд, подібна практика не лише суперечить прямій нормі закону, але й створює штучні перешкоди для реалізації права на захист, адже без доступу захисника до кримінального провадження воно стає досить ілюзорним. Такий підхід продемонстрував і Касаційний кримінальний суд ВС, зазначивши у своїй постанові, що долучення до матеріалів кримінального провадження захисником витягу з ЄРАУ законодавством не передбачено [231].

Ст. 50 КПК України визначено перелік документів, що підтверджують повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні. Так, ордер вважається письмовим документом, що у встановлених випадках посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Він видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та повинен містити обов'язкові реквізити, зокрема, вказівку на договір про надання правової допомоги / доручення органу (установи), уповноважених законом на надання безоплатної правової допомоги, номер та дату його свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, найменування органу, який його видав та ін. [218]. Таким чином, як слушно зазначає С. О. Ковальчук, ордер, по суті, є документом, в якому узагальнено дані як щодо свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, так і щодо договору чи доручення про надання правової допомоги, а тому постає питання доцільності його видачі (генерування), адже договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, є достатніми самостійними документами, якими підтверджуються повноваження захисника в конкретному кримінальному провадженні [129, с. 27-28]. Інші вчені також звертають увагу на алогічність оформлення ордера адвокатом, який працює індивідуально (адвокатське бюро)

або входить до колегії адвокатів, оскільки у таких випадках фактично адвокат сам собі видає ордер [183, с. 178].

Зважаючи на проблеми правозастосування у цій частині, ще 06 лютого 2018 р. Касаційний кримінальний суд ВС розтлумачив п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК України таким чином, що документи, які у ньому передбачені, є альтернативними по відношенню один до одного. Тому повноваження захисника можна вважати підтвердженими, якщо додатково до свідцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, захисник надав хоча б один з документів, передбачених пунктом п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК України [228]. Надалі Об'єднана палата Касаційного кримінального суду ВС в постанові від 18 листопада 2019 р. розвинула цей підхід і звернула увагу на використання синтаксичної конструкції, в якій однорідні члени речення, а саме: «ордер», «договір» та «доручення», пов'язані безсполучниковим розділовим зв'язком, а між двома останніми вжито сполучник «або», який виразно вказує на альтернативний перелік, тобто передбачено можливість вибору одного з трьох зазначених у переліку документів [238].

Водночас, така позиція не завжди витримується судами нижчих інстанцій. Наприклад, Одеський апеляційний суд вважав, що адвокат, крім ордеру, повинен також надати договір про надання правової допомоги чи доручення органу (установи), уповноваженої законом на надання правової допомоги та свідцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю [300]. Більше того, самі судді ВС ставлять під сумнів таку інтерпретацію ч. 1 ст. 50 КПК України [299].

Науковці слушно вважають, що ефективність забезпечення права на захист у кримінальному провадженні гарантується шляхом створення умов для вільного вибору захисника [75, с. 53]. Підозрюваний, його законний представник, а також інші особи на прохання чи за згодою підозрюваного можуть залучити захисника до участі у кримінальному провадженні у будь-який момент досудового розслідування. Коли підозрюваний позбавлений свободи (до нього застосовано затримання або запобіжний захід у вигляді тримання під вартою), реалізація цього права стає дещо проблематичною. Тому для реального втілення в життя такої можливості законодавець передбачає спеціальну гарантію – обов'язок слідчого,

прокурора, слідчого судді надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника.

Ще однією гарантією доступу захисника до кримінального провадження є покладення на слідчого, прокурора, слідчого суддю обов'язку залучити захисника «за призначенням» у разі, якщо: 1) участь захисника відповідно до вимог кримінального процесуального закону є обов'язковою, але підозрюваний його не залучив; 2) підозрюваний бажає скористатися правничою допомогою, проте через брак коштів чи з інших об'єктивних причин не може залучити захисника самостійно; 3) орган досудового розслідування чи суд вважає участь захисника необхідною з огляду на обставини кримінального провадження, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його; 4) є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а участь залученого підозрюваним захисника неможлива або ж він його не залучив (ч. 1 ст. 49, ч. 1 ст. 53 КПК України). Покладення на уповноважених суб'єктів такого обов'язку є важливою гарантією доступу до правничої допомоги, яка забезпечує реальність права на захист, сприяє дотриманню принципу рівності сторін, підвищує якість кримінального судочинства в цілому та запобігає порушенню прав людини у кримінальному провадженні.

Варто погодитися із Н. З. Рогатинською у тому, що обов'язкова участь захисника у певних кримінальних провадженнях запроваджена законодавцем з метою реалізації таких принципів кримінального судочинства, як доступ до правосуддя та гарантування права на захист [250, с. 114]. Дійсно, слід зважати на те, що в умовах кримінального переслідування особа об'єктивно перебуває у нерівному становищі порівняно з державою (в особі її уповноважених органів), яка володіє значними владними, організаційними та ресурсними можливостями. Особливо це проявляється у провадженні *in absentia* [289]. У зв'язку з цим забезпечення обов'язкової участі захисника у випадках, передбачених ст. 52 КПК України, є необхідним для досягнення балансу та реалізації принципу

змагальності. Саме через обов'язкову участь захисника забезпечується мінімальний стандарт правничої допомоги, без якого ефективного здійснення права на захист було б неможливим.

Отже, залучення захисника до кримінального провадження є ключовою юридичною передумовою реалізації інших гарантій його діяльності, оскільки саме з цього моменту вони набувають реального, а не формального характеру, забезпечуючи ефективного здійснення функції захисту та дотримання права особи на справедливий суд.

У цьому контексті ЄСПЛ неодноразово наголошував на важливості стадії досудового розслідування, на якій збираються докази, котрі надалі визначають рамки, в яких буде розглядатися обвинувачення під час судового провадження. Крім того, під час досудового розслідування підозрюваний досить часто опиняється в особливо вразливому становищі, ефект якого лише посилюється від того, що законодавство, зокрема в частині, яка регулює питання збирання та використання доказів, дедалі ускладнюється. У більшості випадків така особлива вразливість може бути належним чином компенсована лише завдяки наданні допомоги адвоката, завданням якого, зокрема, є забезпечення дотримання права обвинуваченого не свідчити проти самого себе та гарантувати недопущення жорстокого поводження (п. 54 рішення у справі «Salduz v. Turkey», п. 101 рішення у справі «Ogorodnik v. Ukraine») [19; 23].

Забезпечення ефективного захисту науковці нерозривно пов'язують із європейськими стандартами забезпечення раннього доступу особи до правничої допомоги [42, с. 143; 140, с. 106; 206, с. 117]. ЄСПЛ у своїх рішеннях (наприклад, рішення у справі «Luchaninova v. Ukraine») акцентує увагу на тому, що підозрюваний повинен мати можливість скористатися ефективною допомогою захисника на максимально ранніх стадіях кримінального провадження [14]. В уже згаданій справі «Salduz v. Turkey» ЄСПЛ підкреслив, що для забезпечення достатньої «практичності та ефективності права на справедливий суд» доступ до захисника має надаватися з першого допиту підозрюваного, якщо лише за конкретних обставин справи не доведено наявності переконливих підстав для

обмеження такого права [23]. Такий стандарт є виправданим, оскільки без доступу захисника до першого допиту існує ризик неправомірного впливу органів досудового розслідування на підозрюваного (фізичного насильства, погроз, психологічного тиску тощо) з метою отримання від нього зізнавальних показань. Тому правильним є підхід ЄСПЛ, який у рішенні по справі «Ogorodnik v. Ukraine» зауважує, що право на захист буде непоправно порушено, якщо зізнавальні показання будуть отримані від підозрюваного під час допиту без доступу до захисника і надалі будуть використовуватися з метою його засудження [19].

Узагальнюючи судову практику свого часу ВССУ констатував необхідність забезпечення права на захист на усіх стадіях кримінального судочинства, оскільки призначення захисника виключно під час судового провадження не спроможне відновити порушене право на захист, допущене на стадії досудового розслідування [282]. Відсутність або затримка у залученні захисника може призвести до істотного порушення прав особи та нівелювання інших гарантій.

Зазначені стандарти в цілому імплементовані у чинний КПК України. Так, зокрема, підозрюваний наділений правом на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу у будь-який день (робочий, вихідний, святковий, неробочий) до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості у будь-який день (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України). Ч. 5 ст. 46 КПК України регламентує аналогічне право захисника на зустріч із підозрюваним до першого допиту без отримання дозволу слідчого, прокурора, а після першого допиту – на такі зустрічі без обмеження в часі та кількості у будь-який день.

Передусім, відзначимо, що зазначені положення ми вважаємо гарантією, яка забезпечує своєчасність надання правничої допомоги на початковому етапі досудового розслідування. Саме до першого допиту відбувається первинне визначення лінії захисту, тобто сформованої, узгодженої з підзахисним правової позиції сторони захисту, яка визначає загальну стратегію і тактику поведінки підозрюваного та його захисника у кримінальному провадженні, спрямованої на

спростування підозри або досягнення іншого найбільш сприятливого для підзахисного результату кримінального провадження.

Хоча, як стверджують С. О. Данькова і С. А. Крушинський, правова позиція сторони захисту є динамічною і може змінюватись залежно від результатів доказування, під тиском переконливих доказів, поданих стороною обвинувачення [74, с. 103], однак визначення початкової позиції до першого допиту є критично важливою. Відсутність можливості попереднього спілкування захисника із підзахисним фактично позбавляє особу професійної допомоги у найбільш вразливий момент, що створює ризик надання підозрюваному необдуманих показань або здійснення самообмови, що у подальшому можуть бути використані проти нього. Натомість, своєчасна зустріч із захисником дозволяє узгодити стратегію захисту, визначити доцільність надання показань або зберігання мовчання.

Раніше кримінальний процесуальний закон оперував поняттям «побачення» підозрюваного із захисником, що викликало обґрунтовану критику у наукових працях. Так, науковці відзначали, що поняття «побачення» за своїм змістом більш притаманне для характеристики зустрічі особи, яка утримується під вартою, з її родичами, тоді як захисник не просто має побачення з підзахисним, а надає йому правничу допомогу. Зважаючи на це були висловлені пропозиції щодо заміни у цьому контексті поняття «побачення» на поняття «зустріч для надання правової допомоги», оскільки останнє більше відповідає змісту та призначенню відвідувань захисником свого підзахисного, який тримається під вартою [60, с. 188]. Варто відзначити, що законодавець врахував таку позицію і Законом України від 14 липня 2021 р., яким значно посилив гарантії забезпечення особі права на отримання правничої допомоги, зокрема, гарантував проведення «зустрічей» захисника зі своїм підзахисним [101].

Зазначеним Законом було також встановлено додаткову гарантію для захисника – якщо саме захисник виступав ініціатором зустрічі, однак підозрюваний відмовляється від неї, адміністрація установи попереднього ув'язнення все одно зобов'язана організувати зустріч захисника з підозрюваним.

Не є підставою для відмови адміністрацією установи в зустрічі підозрюваного із захисником навіть наявність письмової заяви про відмову підозрюваного від зустрічі. Значення цієї гарантії є принциповим як для забезпечення ефективності права на захист, так і для запобігання можливому порушенню прав особи на стадії досудового розслідування.

Передусім, така гарантія спрямована на недопущення прихованого чи опосередкованого тиску на підозрюваного. У практиці кримінального судочинства не виключені ситуації, коли відмова підозрюваного від зустрічі із захисником може бути зумовлена не її вільним волевиявленням, а впливом з боку працівників органів досудового розслідування або адміністрації установи, психологічним станом, страхом чи дезорієнтацією. За таких умов формальна відмова від зустрічі не може розглядатися як достовірне свідчення відсутності у особи потреби у правничій допомозі. Обов'язок забезпечити зустріч дозволяє нейтралізувати подібні ризики та гарантує, що право на захист не буде обмежене внаслідок зовнішнього впливу.

Безумовно, підозрюваного ніхто не може примусити спілкуватися із захисником. І зазначена гарантія не є абсолютною, проте дає можливість захиснику переконатися у дійсності волевиявлення підозрюваного. Лише у процесі безпосереднього спілкування із захисником можна встановити, чи є відмова від зустрічі усвідомленою і добровільною. У разі, якщо підозрюваний особисто та безпосередньо повідомляє захиснику про небажання продовжувати зустріч, така зустріч підлягає припиненню.

Звертає увагу те, що кримінальний процесуальний закон вимагає обов'язкової конфіденційності спілкування підозрюваного з захисником, що повністю відповідає міжнародним стандартам. Так, Основні положення про роль адвокатів 1990 р. гарантують затриманій чи заарештованій особі забезпечення необхідних умов, часу і засобів для зустрічі або комунікацій і консультацій з адвокатом без зволікань, перешкод і цензури, з повною їх конфіденційністю. Такі консультації можуть бути в полі зору, проте, за межами чутності уповноважених посадових осіб (п. 8). Окрім того зазначений документ передбачає, що держави

мають визнавати і додержуватися конфіденційності комунікацій і консультацій між адвокатом і клієнтом в рамках відносин, пов'язаних з виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків (п. 22) [203].

У кримінально-процесуальній доктрині конфіденційність взаємин захисника з його клієнтом цілком слушно розглядають як важливу гарантію ефективної правничої допомоги, що надається адвокатом. Це означає гарантування того, що захисник матиме змогу відвідувати свого клієнта і конфіденційно спілкуватися з ним, без нагляду або спостереження третіх осіб [60, с. 187; 123, с. 61].

Водночас, конфіденційність не означає відсутність повного контролю. Модель зустрічей захисника зі своїм підзахисним, запропонована у ст. 46 КПК України передбачає: 1) повну заборону аудіофіксації таких зустрічей; 2) можливість відкритої відеофіксації таких зустрічей, з повідомленням підозрюваного і його захисника про місце встановлення камери; 3) заборону таємної відеофіксації таких зустрічей; 4) організацію відеофіксації зустрічей у спосіб, що унеможлиблює фіксацію змісту документів, якими користується підозрюваний і його захисник; 5) організацію відеофіксації зустрічей у спосіб, що унеможлиблює фіксацію змісту розмови підозрюваного і його захисника. Таким чином, зустрічі захисника із підзахисним можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування. Але, як відзначається у наукових джерелах, це не виключає можливості залучення осіб, які розуміють мову міміки, жестів [70, с. 231], уміють «читати по губах», що може також слід вважати втручанням у спілкування адвоката з клієнтом.

Подібні зустрічі необхідні захиснику для ознайомлення з подробицями провадження, вироблення тактики захисту, отримання інструкцій від підзахисного, надання порад правового характеру, що забезпечує можливість ефективної участі сторони захисту у кримінальному провадженні [43, с. 15].

Варто наголосити, що вимога конфіденційності спілкування захисника із підзахисним поширюється не лише на їх зустрічі. Як стверджує В. В. Заборовський, існування безсумнівної довіри до професійної діяльності

адвоката, як квінтесенція здійснення адвокатської діяльності, можливе лише за умови неухильного дотримання принципу конфіденційності, що забезпечується в тому числі, й заборонаю втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом [87, с. 248].

Так, п. 9 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом [96]. У розвиток цих положень ч. 9 ст. 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення» гарантує, що кореспонденція між захисником у кримінальному провадженні та особою, взятою під варту, не підлягає перегляду адміністрацією місця попереднього ув'язнення [106].

Такий підхід зумовлений, передусім, тим, що особисте спілкування адвоката із підзахисним у будь-якій формі є основою для визначення ним правової позиції (лінії захисту) у провадженні. Крім того, забезпечення конфіденційності такого спілкування, а в подальшому й необхідність дотримання режиму адвокатської таємниці є фундаментом існування довірчих відносин між клієнтом та адвокатом [87, с. 248]. У разі відсутності впевненості у конфіденційності спілкування підозрюваний може свідомо утримуватися від надання важливої інформації або викладати її фрагментарно чи викривлено, побоюючись можливого використання цих відомостей проти нього. Це істотно обмежує можливості захисника у наданні ефективної правничої допомоги, підготовці до участі у процесуальних діях, а також у виборі оптимальної стратегії захисту. Тому порушення конфіденційності спілкування захисника із підзахисним фактично нівелює саму сутність професійної правничої допомоги.

На важливості забезпечення конфіденційності спілкування захисника із підзахисним наголошує у своїх рішеннях і ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні по справі «S. v. Switzerland» (п. 48) Суд звертає увагу, що право обвинуваченого спілкуватись зі своїм адвокатом без можливості бути почутим третіми особами є частиною базових вимог справедливого судочинства у демократичному суспільстві і витікає з п. 3 (с) ст. 6 Конвенції. Якщо адвокат не має можливості спілкуватись зі своїм клієнтом і отримувати конфіденційні інструкції без

подібного нагляду, його допомога втратить більшу частину своєї корисності, у той час як ЄКПЛ має за мету гарантувати права, що мають практичний та дієвий характер [22]. Такий підхід ЄСПЛ застосовував і у інших справах (наприклад, п. 58 рішення у справі «*Brennan v. The United Kingdom*») [6]. Крім того, Суд констатує, що будь-яка особа, яка бажає проконсультуватися з адвокатом, має право робити це за умов, що сприяють повноцінному та вільному обговоренню. Саме з цієї причини стосунки між адвокатом і клієнтом, в принципі, є привілейованими (п. 46 рішення у справі «*Campbell v. the United Kingdom*» [7]).

Водночас, слід констатувати, що зазначене право не є абсолютним, тобто допускається можливість його легітимного обмеження, встановлення державою умов зустрічей адвоката з затриманим [73, с. 175]. Так, у п. 628 рішення у справі «*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*» ЄСПЛ вказує, що можуть встановлюватися невід'ємні обмеження часу та місця зустрічей між особою, взятою під варту, та її адвокатом. Крім того, можуть встановлюватися правомірні обмеження, пов'язані з «загрозами безпеки», що виходять від обвинуваченого. Існування такої «загрози безпеки» може впливати з характеру обвинувачень проти нього, кримінального профілю затриманого, його поведінки під час кримінального провадження тощо. Таким чином, Суд допускає певні обмеження, накладені на контакти між адвокатом і клієнтом у провадженнях про тероризм та організовану злочинність [13].

Щодо гарантії, пов'язаної з листуванням між особами, які перебувають під вартою, та їхніми адвокатами, ЄСПЛ виходить з того, що це фундаментальне право особи, яке безпосередньо впливає на права захисту. З цієї причини відступ від цього правила може бути зроблений лише у виняткових випадках та за умови наявності належних та достатніх гарантій від зловживань (п. 65 рішення у справі «*Erdem v. Germany*») [10]. Відтак, якщо листування захисника із підзахисним буде піддане звичайній перевірці, це не буде відповідати принципу конфіденційності та професійним привілеям, що застосовуються до адвоката і його клієнта (п. 59 рішення у справі «*Bobel v. Poland*») [3].

Адміністрація місця позбавлення волі може відкрити лист від адвоката до ув'язненого лише тоді, коли має достатні підстави вважати, що він містить незаконний вкладений документ, який звичайні засоби виявлення не змогли виявити. Однак і в цьому разі лист слід лише відкривати, а не читати. Крім того слід забезпечити відповідні гарантії, що запобігають прочитанню листа, наприклад, відкриття листа у присутності ув'язненого (п. 43 рішення у справі «Petrov v. Bulgaria» [20]).

В інших справах ЄСПЛ ще раз підкреслив, Однак ознайомлення зі змістом пошти ув'язненого до адвоката та від нього може бути дозволено, але лише за виняткових обставин, коли органи влади мають достатні підстави вважати, що цим привілеєм зловживають, оскільки зміст листа ставить під загрозу безпеку місця позбавлення волі, безпеку інших осіб або має інший кримінальний характер (п. 239 рішення у справі «Piechowicz v. Poland», п. 111 рішення у справі «Boris Popov v. Russia») [4; 21].

Що у кожному конкретному випадку можна розглядати як «обґрунтовану підставу» залежить від усіх обставин, але вона передбачає існування фактів або інформації, які б переконали об'єктивного спостерігача в тому, що привілейованим каналом зв'язку зловживають [20]. Досить часто це можливо у провадженнях щодо злочинів терористичного спрямування. Наприклад, у рішенні по справі «Erdem v. Germany» ЄСПЛ, зважаючи на загрозу, яку становить тероризм у всіх його формах, наявність гарантій, пов'язаних з моніторингом кореспонденції у цій справі, та межі розсуду, надані державі, констатував, що відповідне втручання не було непропорційним поставленим законним цілям [10].

Таким чином, як виняток, європейські стандарти допускають можливість обмеження конфіденційності спілкування захисника і його клієнта, зокрема, у разі наявності «загрози безпеці», що виходить від підозрюваного (насамперед, коли йому інкримінується тероризм), або ж наявності підстав вважати, що захисник і його клієнт зловживають своїм привілеєм і це загрожує безпеці місця ув'язнення, безпеці інших осіб або є іншими діями кримінального характеру [88, с. 294].

Кримінальним процесуальним законом також встановлені спеціальні гарантії, спрямовані на охорону приватного спілкування захисника з підзахисним у частині проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Так, ч. 5 ст. 258 КПК України прямо забороняє втручання у приватне спілкування захисника з підозрюваним. Порушення такої заборони повинна спричинити недопустимість отриманих доказів.

У п. 118 рішення по справі «Michaud v. France» ЄСПЛ відзначив, що ст. 8 ЄКПЛ захищає конфіденційність усього «листування» між особами, але водночас забезпечує посилений захист спілкування між адвокатами та їхніми клієнтами. Це виправдовується тим фактом, що адвокатам відведена фундаментальна роль у демократичному суспільстві – роль захисту в судовому процесі. Однак адвокати не можуть виконувати це важливе завдання, якщо вони не можуть гарантувати тим, кого вони захищають, що їхні розмови залишатимуться конфіденційними [16].

Крім конфіденційності спілкування із підзахисним міжнародні стандарти передбачають низку інших гарантій, які забезпечують формування вільної правової позиції захисника у кримінальному провадженні [132, с. 374]. Так, п.п. 16, 17, 20 Основних положень про роль адвокатів 1990 р. передбачають, що держави повинні передбачити для адвокатів:

- 1) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання;
- 2) можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном;
- 3) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм;
- 4) адекватний захист у разі, якщо безпека адвоката перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків;

5) кримінальний і цивільний імунітет від переслідувань за заяви, що стосуються справи, зроблені у письмовій або усній формі при сумлінному виконанні свого обов'язку й здійсненні професійних обов'язків в суді або іншому органі [203].

У контексті наведених гарантій, передусім, слід наголосити, що діяльність захисника у кримінальному провадженні за своєю природою пов'язана з протистоянням стороні обвинувачення, яка здійснює свою діяльність публічно, від імені держави і наділена значними владними повноваженнями. За таких умов будь-який тиск, залякування, перешкоди чи інше втручання у діяльність захисника здатні істотно вплинути на незалежність його правової позиції та, як наслідок, на ефективність захисту.

Не менш важливою є гарантія недопустимості притягнення адвоката до відповідальності або застосування до нього інших санкцій за дії, що здійснюються у ході виконання своїх обов'язків відповідно до професійних стандартів. Її значення полягає у забезпеченні процесуальної незалежності захисника, яка передбачає можливість вільно обирати правову позицію, використовувати передбачені законом засоби захисту та відстоювати інтереси клієнта без ризику негативних для себе наслідків. За відсутності такої гарантії діяльність захисника набуває формального характеру, оскільки він змушений враховувати не лише інтереси клієнта, але й можливі санкції з боку держави.

П. 6 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» гарантовано, що життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом [96]. Такі діяння вважаються кримінальними правопорушеннями проти правосуддя і тягнуть за собою кримінальну відповідальність – за погрозу або насильство щодо захисника (ст. 398 КК України), умисне знищення або пошкодження майна захисника (ст. 399 КК України), посягання на життя захисника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України) [145]. Окрім того, відповідно до п. в ч. 1 ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у

кримінальному судочинстві» захиснику гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві (передбачається можливість застосування заходів безпеки для охорони життя, здоров'я, майна захисника та членів його сім'ї) [105].

Саме сукупність наведених гарантій створює умови для незалежної та ефективної діяльності захисника. У протилежному випадку виникає ризик так званого «охолоджувального (стримуючого) ефекту» (chilling effect), коли страх перед можливими негативними наслідками змушує захисника утримуватися від активних дій в інтересах клієнта. Як зазначають зарубіжні дослідники, з юридичної точки зору, стримуючий ефект можна визначити як негативний вплив будь-яких дій держави на особу, який призводить до превентивного стримування її від реалізації своїх прав або виконання професійних обов'язків через побоювання стати об'єктом офіційного державного провадження, яке може призвести до санкцій або неформальних наслідків, таких як погрози, напади або кампанії з дискредитації [29, с. 4].

Слушною з цього приводу видається твердження А. М. Бірюкової про те, що категорія «незалежність», передусім, є функціональною ознакою адвокатської діяльності. Тому позитивний обов'язок держави щодо забезпечення незалежності адвокатської діяльності слід розглядати як гарантію її незалежності [48, с. 137].

У контексті забезпечення процесуальної незалежності захисника як необхідної передумови ефективного здійснення права на захист особливого значення набуває встановлення спеціальних правил проведення процесуальних дій щодо адвоката, а також особливостей притягнення його до відповідальності. Йдеться про формування такого правового режиму, який би одночасно забезпечував можливість здійснення правосуддя та гарантував недоторканність професійної діяльності адвоката.

Відповідні гарантії закріплені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який встановлює, що проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого

за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя [96]. Важливою гарантією є також регламентація особливостей проведення обшуку чи огляду житла або іншого володіння адвоката, приміщення, в якому знаходиться його робоче місце, тимчасового доступу до речей і документів адвоката. Такі слідчі (розшукові) дії чи заходи забезпечення кримінального провадження можуть проводитися (застосовуватися) за участі представника ради адвокатів регіону. Такий підхід спрямований на запобігання отриманню інформації, що становить адвокатську таємницю, та недопущення використання процесуальних інструментів як засобу тиску на захисника.

Водночас, на практиці трапляються випадки, коли ця норма закону ігнорується і службова особа, яка проводить відповідну слідчу (розшукову) дію, завчасно не повідомляє раду адвокатів [125, с. 90]. Крім того, В. О. Святоцька дійшла висновку, що представник ради адвокатів регіону є не обов'язковим, а факультативним учасником обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів. Тому, на її думку, незрозуміло, у чому полягає ця «гарантія», адже проведення вказаних процесуальних дій без участі такого суб'єкта, за умови вчасного повідомлення ради адвокатів регіону, не призведе до недійсності їх результатів, а одержаних доказів недопустимими [255, с. 197].

Показовим у цьому контексті є рішення ЄСПЛ у справі «Golovan v. Ukraine», в якому Суд зазначив, що обшук приміщень адвоката має підлягати особливо суворій перевірці. Під час обшуку офісу адвоката завжди мають бути передбачені відповідні гарантії, такі як присутність та ефективна участь незалежного спостерігача, щоб забезпечити невилучення матеріалів, що підпадають під дію адвокатської таємниці. Крім того, ЄСПЛ відзначив, що такий спостерігач повинен бути зобов'язаний адвокатською таємницею гарантувати захист матеріалів, що підпадають під дію адвокатської таємниці, та прав третіх осіб, і мати необхідні повноваження, щоб під час процедури перевірки мати змогу запобігти будь-якому можливому втручанням в професійну таємницю адвоката.

Аналізуючи чинне на той час законодавство України, Суд констатував відсутність належних гарантій для нагляду за обшуком незалежним спостерігачем, здатним запобігти свавільному втручання в роботу адвоката [11].

Крім того, у п. 37 рішення по справі «Niemietz v. Germany» ЄСПЛ вказав, що при здійсненні обшуку офісу адвоката відбулося посягання на професійну таємницю в тій мірі, що не співвідноситься з обставинами; у зв'язку з цим Суд наголосив, що посягання на професійну таємницю адвоката може мати негативні наслідки при здійсненні правосуддя і тим самим порушувати права, гарантовані ст. 6 ЄКПЛ [18].

Слід зазначити, що хоча Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає відповідні гарантії щодо проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, КПК України таких особливостей не містить. Це, як стверджує суддя ВС Г. Крет, на практиці призводить до того, що представники органів досудового розслідування, проводячи обшук, керуються загальними положеннями проведення обшуку, закріпленими в КПК України, ігноруючи приписи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [270]. З огляду на це очевидно є потреба внесення доповнень до глави 37 «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб» (пропозиції подано у додатку Б).

У наукових джерелах висловлено думку про необхідність закріплення норми про обов'язкове залучення представника ради адвокатів регіону до проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката [318, с. 216]. На наш погляд, реалізувати таку пропозицію складно в силу самої природи негласних слідчих (розшукових) дій, яка передбачає їх таємний характер, конспіративність і недопустимість розголошення інформації про їх проведення. Тому залучення представника органів адвокатського самоврядування до таких дій об'єктивно суперечило б їх «негласності», оскільки створювало б ризик розкриття інформації про проведення відповідних заходів, їх тактики та цілей.

Важливою гарантією діяльності захисника, що забезпечує його незалежність, є встановлення спеціального порядку притягнення адвоката до

юридичної відповідальності. По-перше, законодавство передбачає, що адвокат не може бути притягнутий до відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності, зокрема, за правову позицію, висловлену ним у процесі здійснення захисту, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката. Така гарантія має на меті виключити можливість використання, передусім, механізмів кримінального переслідування як засобу впливу на нього.

По-друге, чинний КПК України передбачає встановлення особливого порядку кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, до яких, зокрема, належать адвокати. Зміст спеціального порядку кримінального провадження щодо адвоката полягає, насамперед, у встановленні додаткових процесуальних гарантій при здійсненні щодо нього процесуальних дій, а також у визначенні особливостей прийняття окремих процесуальних рішень. Зокрема, повідомлення про підозру адвокату здійснюється виключно Генеральним прокурором, його заступником або керівником обласної прокуратури (п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України), що покликано забезпечити підвищений рівень контролю за обґрунтованістю такого рішення та унеможливити зловживання з боку органів досудового розслідування.

Однак потрібно враховувати, що відповідно до висновку Касаційного кримінального суду ВС законодавство передбачає гарантії адвокатської діяльності. Сама по собі згадка «діяльності» вказує на те, що ці гарантії мають функціональний характер, тобто не є особистим привілеєм кожного, хто отримав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а призначені для забезпечення прав тих осіб, яких адвокат представляє, і його можливості безперешкодно і ефективно здійснювати таку діяльність. З огляду на це, Суд дійшов висновку, що на особу, право якої на заняття адвокатською діяльністю припинено або зупинено, не поширюються положення глави 37 КПК України щодо особливого порядку кримінального провадження [236].

Важливою гарантією, що забезпечує незалежність діяльності захисника, є заборона ототожнення захисника із діями його клієнта. Це означає, що виконання

захисником своїх професійних обов'язків не може розглядатися як співучасть у кримінальному правопорушенні чи інша протиправна діяльність. Інакше будь-яка активна позиція захисника могла б тлумачитися як сприяння уникненню відповідальності, що фактично «паралізувало» б інститут захисту. В одному із своїх рішень РАУ цілком слушно зазначає, що ігнорування заборони ототожнювати адвокатів з клієнтами, яка є міжнародним стандартом, дискредитує Україну як демократичну правову державу, де кожен має право на захист, а адвокатурі гарантовано незалежність від будь-якого тиску і втручання. Ототожнення адвокатів з клієнтами є також дискримінацією принципів рівності всіх перед законом і порушенням конституційних прав людей [247].

Зважаючи на важливість цієї гарантії діяльності захисника, до КУпАП були внесені доповнення у вигляді ст. 185-16, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення заборони на ототожнення адвоката з клієнтом. Наразі цей Закон прийнято ВРУ і направлено на підпис Президенту України. У примітці до зазначеної статті ототожнення адвоката з клієнтом розглядається як будь-яка ідентифікація (асоціація, пов'язування) адвоката з клієнтом, з діяльністю чи вчинками його клієнта, що створює упереджене ставлення до адвоката, вказує на особисту причетність адвоката до справи клієнта, впливає на незалежний статус адвоката та/або чинить негативний тиск під час здійснення адвокатської діяльності, та/або порушує гарантії адвокатської діяльності, та/або перешкоджає реалізації прав адвоката, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [102].

Водночас, у наукових колах висловлюється критика щодо запропонованого формулювання цієї адміністративно-правової заборони. Так, І. М. Городиський, серед іншого, звертає увагу на те, що воно не відповідає критеріям правової визначеності та передбачуваності, що ставить під сумнів її застосування. На його думку, норма є занадто загальною і не містить чітких критеріїв для визначення того, що саме та у яких випадках може трактуватися як «ототожнення» [69, с. 25].

Ми схвально оцінюємо намагання законодавця забезпечити дієвість досліджуваної гарантії, адже практика засвідчує наявність непоодиноких випадків

її порушення. Так, відповідно до звіту Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ щодо ототожнення адвокатів з клієнтами на території України у 2022 р. було зафіксовано 13 випадків такого ототожнення, у 2023 р. – 21 випадок, у 2024 р. – 28 випадків, у I півріччі 2025 р. – 32 випадки [109], тобто прослідковується тенденція до посилення цієї проблеми. Часто порушення цієї гарантії супроводжується додатковим тиском на адвокатів, у тому числі, в інформаційному просторі, та іншими протиправними діями.

На завершення, відзначимо, що в сучасних наукових дослідженнях вчені ведуть мову про так званій «індемнітет» адвоката як гарантію його професійної діяльності [92, с. 287; 108, с. 175]. Індемнітет адвоката можна розглядати як фундаментальну правову гарантію, що забезпечує захист адвоката від переслідувань, тиску чи відповідальності за його професійну діяльність, пов'язану з наданням правничої допомоги.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що ефективність діяльності захисника перебуває у безпосередньому діалектичному зв'язку з гарантіями, що забезпечують свободу виконання ним професійних обов'язків, його незалежність у виборі і відстоюванні правової позиції. Тому цілком можна погодитись із твердженням, що, чим надійніше захищено захисника, тим краще захищено інтереси особи, якій він надає правничу допомогу [252, с. 58].

2.2. Гарантії участі захисника у доказуванні під час досудового розслідування

У кримінальному провадженні усі обставини, що входять до предмета доказування, зокрема, й подія кримінального правопорушення, можуть бути встановлені виключно шляхом кримінального процесуального доказування, що розглядається як ключовий аспект кримінального судочинства [196, с. 1521]. У теорії кримінального процесу кримінальне процесуальне доказування розглядається як пізнавальна діяльність, спрямована на встановлення події обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом виявлення

та вивчення відповідних фактичних даних [74, с. 7], тобто діяльність відповідних державних органів і учасників процесу зі збирання (формування), перевірки та оцінки доказів [121, с. 313].

Доказування традиційно вважається серцевиною кримінального процесу [32, с. 135] і постійно перебуває у центрі уваги вчених-процесуалістів, викликаючи численні дискусії, зокрема, в частині участі у цьому процесі сторони захисту. Зважаючи на роль процесу доказування для кінцевого результату кримінального провадження, забезпечення можливості активної участі захисника у цій діяльності є надзвичайно важливою. Саме це зумовлює необхідність розгляду гарантій участі захисника у доказуванні під час досудового розслідування окремим блоком.

О. С. Старенький, розглядаючи гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні, класифікує їх за різними критеріями, зокрема, за етапом доказування у досудовому розслідуванні виокремлено: 1) гарантії, що забезпечують отримання доказів захисником; 2) гарантії, що забезпечують використання захисником отриманих доказів для обґрунтування ними власної правової позиції; за засобом отримання доказів у досудовому розслідуванні виокремлено: 1) гарантії, що реалізуються під час участі захисника як суб'єкта доказування у проведенні слідчих (розшукових) дій; 2) гарантії, що реалізуються під час участі захисника як суб'єкта доказування у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій; 3) гарантії, що реалізуються при витребуванні захисником документів; 4) гарантії, що реалізуються під час отримання захисником речей і документів; 5) гарантії, що реалізуються під час опитування захисником учасників кримінального провадження та інших осіб; 6) гарантії, що реалізуються під час залучення захисником експерта; за метою проведення процесуальної дії виокремлено: 1) гарантії, що забезпечують отримання захисником доказів; 2) гарантії, що забезпечують перевірку захисником отриманих доказів [265, с. 101].

Безумовно, такий підхід вченого заслуговує на увагу. Але ми спробуємо побудувати дослідження цієї проблеми через поділ гарантій діяльності захисника

у процесі доказування у досудовому розслідуванні на такі дві групи: 1) ті, що забезпечують його участь у процесуальних діях, що проводяться стороною обвинувачення; 2) ті, що забезпечують самостійне формування доказів захисником.

Функціональне призначення першої групи гарантій спрямоване на забезпечення реальної та ефективної участі захисника у процесуальних діях, що здійснюються стороною обвинувачення, і полягає не лише у формальному допуску захисника до їх проведення, а у створенні таких умов, за яких він може повноцінно реалізовувати свою процесуальну функцію, впливати на перебіг процесу доказування та запобігати порушенням прав підзахисного.

Проблематика реалізації зазначених гарантій пов'язана зі специфікою самого досудового розслідування, яке переважно побудоване на інквізиційній моделі кримінального судочинства. На цій стадії кримінального провадження домінуюче становище займає саме сторона обвинувачення, яка не лише ініціює та проводить переважну більшість процесуальних дій, але й визначає їх зміст, обсяг і час проведення. Тривалий час у науковці взагалі відзначали повну відсутність змагальності під час досудового розслідування і вели мову про монополію сторони обвинувачення на здійснення дій, спрямованих на збирання доказів [244, с. 36]. Однак чинний КПК України вніс окремі елементи змагальності і на стадію досудового розслідування. Однак говорити про рівність сторін (у розумінні рівності їх процесуальних можливостей [174, с. 110]) як один із елементів засади змагальності тут, звичайно, не доводиться. Як наслідок, у кримінально-процесуальній доктрині часто висловлюється думка про декларативність рівності сторін кримінального провадження під час досудового розслідування [124, с. 120], оскільки проголошена змагальність сторін у збиранні доказів має ознаки правової фікції [159, с. 307]. Досить яскраво наявну ситуацію демонструє В. П. Гмирко через латинський вислів «*quod licet Jovi, non licet bovi*» [68, с. 222], що у наведеному контексті означає таке: що дозволено стороні обвинувачення, не дозволено стороні захисту. Аналіз ст. 93 КПК України в частині способів

збирання доказів стороною обвинувачення і стороною захисту цілком підтверджує це висловлювання.

Але чи може бути інакше? Негативно відповідаючи на це питання, варто погодитись із твердженням С. О. Данькової і С. А. Крушинського, що в стадії досудового розслідування на сторону обвинувачення в силу засади публічності покладається обов'язок вжити усіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України). Відповідно, для успішного виконання цього обов'язку вона й наділяється досить широким арсеналом слідчих (розшукових) дій, недоступних для сторони захисту [74, с. 85]. До цього додамо, що і ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доказування обставин кримінального провадження, як правило, покладає на слідчого, дільника та прокурора.

Передусім, важливою гарантією доказової діяльності захисника є його право бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного, зокрема, під час допиту, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту тощо (п. 9 ч. 3 ст. 42, ст. 46 КПК України). Реалізація цього права дозволяє захиснику контролювати законність дій сторони обвинувачення, реагувати на порушення, заявляти заперечення, клопотання, а також фіксувати процесуальні недоліки, що у подальшому може мати значення для оцінки доказів в суді, зокрема, визнання їх недопустимими. Не дарма, вчені відносять зазначене право захисника до тієї групи прав, реалізація яких дає захиснику можливість активно брати участь у процесі доказування [212, с. 267].

Як стверджує Ю. П. Аленін, і підозрюваний, і його захисник мають право як за ініціативи самого слідчого, так і за клопотанням бути присутнім при виконанні окремих слідчих (розшукових) дій. При цьому слідчий вирішує питання про це, виходячи з конкретних обставин кримінального провадження, керуючись інтересами дотримання принципу всебічності, повноти та неупередженості досудового розслідування [33, с. 5].

О. Ю. Лань вважає, що значення участі захисника у проведенні слідчих (розшукових) дій проявляється, по-перше, у тому, що під час їх проведення він

надає підзахисному правничу допомогу, а, по-друге, забезпечує дотримання вимог законодавства щодо порядку проведення цих дій і підвищує ефективність отримання належних і допустимих доказів [171, с. 104].

Передусім, важливою є участь захисника у проведенні допиту підозрюваного, адже він виступає гарантом дотримання прав і свобод підозрюваного, дотримання процесуальної форми допиту і може швидко відреагувати на будь-які порушення зі сторони обвинувачення [155, с. 275]. Проте ефективність такої участі значною мірою залежить від реалізації іншої гарантії – зустрічі захисника із підозрюваним до першого допиту, коли виробляється тактика захисту, зокрема, правова позиція (повне або часткове визнання вини, невизнання вини, позиція відмови від надання показань).

Безумовно, велике значення має участь захисника у проведенні обшуку і огляду, в ході яких існує висока імовірність обмеження прав особи. Ч. 1 ст. 236 КПК України передбачає можливість запрошення підозрюваного та його захисника для участі в проведенні обшуку. Водночас, ч. 3 ст. 223 КПК України встановлює загальне правило – слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії лише тих осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (з цього можна зробити висновок, що захисник не завжди належить до цієї категорії [33, с. 6]).

Слід відзначити, що якщо раніше під час проведення обшуку слідчий був вправі відмовити захисникові в участі у цій слідчій (розшуковій) дії [273, с. 81], то після викладення ст. 236 КПК України у новій редакції (2017 р.) [100] слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката і зобов'язаний допустити його до обшуку на будь-якому етапі його проведення. Підтверджує такий підхід і Касаційний кримінальний суд ВС, який зазначив, що хоч слідчий, прокурор не зобов'язані забезпечувати присутність захисника під час проведення обшуку житла, участь якого під час проведення цієї слідчої дії не є обов'язковою, однак не мають права заборонити

учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката та зобов'язані допустити такого адвоката до обшуку на будь-якому етапі його проведення [237].

В іншій постанові Касаційний кримінальний суд ВС взагалі зазначив, що навіть обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні за ст.ст. 49, 52 КПК України не передбачає обов'язкової участі цього захисника в усіх без винятку слідчих діях, у тому числі й обшуку. З урахуванням дотримання інших гарантій (наявність ухвали слідчого, вручення пам'ятки про права особи, в якій проводиться, вручення пам'ятки про процесуальні права та обов'язки підозрюваного після затримання, направлено доручення в регіональний центр з надання БВПД, на підставі якого особі було призначено захисника), ВС дійшов висновку, що проведення обшуку без участі захисника не порушило права особи на захист [234].

Вилучення грошових коштів та відібрання змивів з долонь особи у відсутності захисника також не розцінюється як порушення права на захист. Як зазначив ВС, хоча при проведенні слідчих дій після затримання особи не був присутній захисник, немає підстав вважати, що виявлені речові докази були отримані саме внаслідок відсутності адвоката у значенні ч. 7 ст. 87 КПК України, оскільки присутність чи відсутність адвоката не могла вплинути на їх властивості, адже вони існують незалежно від волі особи [233]. Аналогічний підхід ВС зайняв і щодо відсутності захисника під час проведення особистого обшуку. Згідно з ч. 5 ст. 236 КПК України обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Однак неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Відсутність захисника під час обшуку, в процесі якого виявлено речі, грошові кошти, наркотичні засоби та психотропні речовини, не призводить до недопустимості отриманих під час цих слідчих дій доказів, оскільки присутність або відсутність адвоката не могла вплинути на їх виявлення чи властивості [230].

Таким чином, оцінюючи норми кримінального процесуального закону та правові позиції ВС, доходимо висновку, що законодавець встановив гарантію у

вигляді зобов'язання слідчого, прокурора допустити захисника до участі в проведенні обшуку на будь-якому його етапі, проте не передбачив гарантії у вигляді обов'язку обов'язкового його залучення до проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 46 КПК України при визначенні законності проведеної без участі захисника процесуальної дії має бути враховано два фактори: 1) завчасність попередження захисника про її проведення; 2) відсутність заперечень підозрюваного щодо проведення процесуальної дії за відсутності захисника; 3) відсутність обставин, за яких участь захисника є обов'язковою.

Захисник не є пасивним спостерігачем за проведенням слідчих (розшукових) дій. П. 10 ч. 3 ст. 42, ч. 6 ст. 223 КПК України гарантують йому можливість подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення слідчих (розшукових) дій. Практикуючі адвокати рекомендують використовувати таке право, адже інших можливостей подати заперечення КПК України не передбачає [254]. Відповідні зауваження чи заперечення повинні бути внесені до протоколу слідчої (розшукової) дії.

Ще однією вагомою гарантією доказової діяльності захисника є можливість застосовувати технічні засоби під час проведення процесуальних дій. Важливо, що для реалізації такої гарантії захиснику не потрібно отримувати дозвіл слідчого, дізнавача чи прокурора, як це було передбачено у КПК України 1960 р. Водночас, таке право захисника не можна вважати абсолютним. Єдиним обмеженням, що передбачає кримінальний процесуальний закон, є можливість заборони слідчим, прокурором застосування технічних засобів з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова. Таким чином, захисник може застосовувати технічні засоби під час проведення процесуальних дій, якщо слідчий, прокурор не винесе постанови про заборону їх застосування.

РАУ у своєму рішенні «Про затвердження роз'яснення щодо можливості використання адвокатами технічних засобів під час участі в обшуку та інших слідчих (процесуальних) діях» наголосила, що запис здійснений адвокатом

самостійно власними технічними засобами, а також матеріальний носій, не є невід'ємним додатком до протоколу слідчої дії, що не позбавляє адвоката можливості клопотати про його приєднання до відповідного протоколу в якості самостійного додатка. За будь-яких обставин долучення без згоди адвоката технічних засобів, які використовувались ним під час слідчої дії, є неприпустимим як з огляду на вимоги кримінального процесуального законодавства, так і з огляду на вимоги ст.ст. 22, 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [246].

С. І. Корсун та Ю. С. Кучерчук наголошують, що для легалізації процесу застосування технічних засобів захисником про це необхідно повідомити учасників та звернутися до слідчого про зазначення цього факту у протоколі. У разі відмови доцільно скористатися своїм правом на внесення доповнень та зауважень та вказати про це в протоколі особисто. Безпідставна заборона з боку слідчого адвокату в праві на застосуванні технічних засобів фіксування процесуальної дії має розцінюватися як така, що тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії [141, с. 119].

Водночас, О. С. Старенький звертає увагу на те, що аналізовані вище гарантії не завжди дають можливість захиснику забезпечити ефективне надання правничої допомоги підозрюваному. На практиці виникають випадки, коли в процесі проведення слідчої (розшукової) дії у підозрюваного виникає необхідність отримати консультацію в захисника або останній вбачає у цьому доцільність. Однак законодавство не дає відповіді, яким чином діяти у такому випадку. Враховуючи досвід зарубіжних держав, вчений вносить цілком обґрунтовану, на наш погляд, пропозицію доповнити ст. 223 КПК України такою нормою: «Захисник, який бере участь у провадженні слідчої (розшукової) дії, має право за власною ініціативою або на вимогу підозрюваного надавати короткі консультації» [265, с. 147]. Зазначена пропозиція є концептуально виправданою, оскільки можливість надання коротких консультацій безпосередньо під час проведення процесуальної дії дозволила б забезпечити оперативну правничу допомогу,

своєчасно коригувати поведінку підозрюваного та запобігати процесуальним помилкам, які можуть мати незворотні наслідки.

Ч. 3 ст. 93 КПК України надає стороні захисту, зокрема захиснику, можливість ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. При чому законодавець це подає як один зі способів збирання доказів стороною захисту. Очевидно, з таким підходом погодитись не можна. Слушно у цьому контексті зазначає С. А. Крушинський, на думку якого, відсутні підстави говорити про те, що, ініціюючи їх проведення, сторона захисту збирає докази. У цьому випадку суб'єктом збирання доказів буде виступати слідчий, прокурор (сторона обвинувачення), який задовольнив клопотання сторони захисту і провів певну слідчу (розшукову) чи іншу процесуальну дію [159, с. 299], а сторона захисту лише сприяє їх збиранню [51, с. 368].

Ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється захисником шляхом подання клопотання до слідчого або прокурора. Це, у свою чергу, зумовлює залежність реалізації зазначеного права від розсуду слідчого або прокурора, які приймають рішення про доцільність та можливість проведення відповідних дій. Як відзначають вчені, досить часто такі клопотання слідчий, прокурор не задовольняє не тому, що вони безпідставні або не вмотивовані, а тому, що проведення слідчої (розшукової) дії займе певний час, а досудове розслідування обмежене строком, або проведення цих дій є не вигідним для слідства [159, с. 299].

Слідчий, прокурор у строк не більше трьох днів з моменту подання клопотання повинен розглянути його і задовольнити за наявності відповідних підстав, а також повідомити захисника про результати розгляду клопотання. Звертає на себе увагу вживання законодавцем словосполучення «наявність відповідних підстав», що є оціночним і створює можливість добросовісної помилки щодо визначення значимості для кримінального провадження відповідних обставин. Різне тлумачення поняття «наявність відповідних підстав», як стверджують вчені, призводить до того, що обґрунтоване клопотання може

залишитися без задоволення і призвести до порушення прав і законних інтересів сторони захисту [34, с. 185].

З метою усунення таких проявів вчені пропонують встановити обов'язок слідчого, прокурора задовольняти клопотання підозрюваного, захисника про проведення процесуальних дій з метою знаходження матеріалу захисту [46, с. 78, 128, с. 82; 153, с. 12]. Видається, що втілення в життя такої пропозиції може призвести до зловживань зі сторони захисту, намагань затягнути кримінальне провадження шляхом проведення непотрібних слідчих (розшукових) дій.

Зважаючи на проблему прямої залежності захисника від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення слідчої (розшукової) дії, що свідчить про недостатню процесуальну забезпеченість засади змагальності [325, с. 79], у кримінально-процесуальній доктрині неодноразово висловлена пропозиція щодо прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії за клопотанням сторони захисту не слідчим чи прокурором, а слідчим суддею [143, с. 42; 265, с. 141; 281, с. 84]. На наш погляд, така пропозиція цілком могла б бути реалізована і посилила б гарантії діяльності захисника у сфері доказування.

Натомість, законодавець встановив іншу гарантію – обов'язок слідчого, прокурора мотивувати відмову в задоволенні клопотання у своїй постанові (ч. 2 ст. 220 КПК України) можливість захисника оскаржити постанову про повну чи часткову відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчої (розшукової) дії до слідчого судді, а також (абз. 2 ч. 3 ст. 93, п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Таким чином, хоча можливість подання захисником клопотання про проведення слідчої (розшукової) дії виступає формальною процесуальною гарантією участі захисника у доказуванні, її ефективність значною мірою залежить від належного реагування сторони обвинувачення та подальшого судового контролю у разі відмови у його задоволенні. Хоча певні елементи змагальності в доказуванні на стадії досудового розслідування з'явилися, можливості сторін все ж залишаються абсолютно не співмірними – для сторони захисту переважна більшість процесуальних дій, спрямованих на формування доказів, є недоступними для самостійного проведення.

Які ж дії може провести з метою формування доказів захисник самостійно? Аналіз ст. 93 КПК України дає підстави дійти висновку, що самостійно збирати докази захисник може лише шляхом: 1) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; 2) здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [150]. Спробуємо виявити, чи передбачає чинне законодавство якісь гарантії реалізації наведених прав захисника.

По-перше, слід погодитися із думкою В. В. Вапнярчука, відповідно до якої витребування та отримання доказів – це два самостійні способи формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта [54, с. 86] і потребують чіткого розмежування. Під витребуванням у наукових працях зазвичай розуміється звернення з вимогою про надання певних речей, документів, відомостей [36, с. 191; 307, с. 60], тобто ініціатива у формуванні доказів виходить від захисника, який їх витребує. Натомість, при отриманні доказів ініціатива щодо передання доказів виходить від особи, яка ними володіє, і добровільно передає захиснику. О. В. Малахова ці способи збирання доказів розмежовує також таким чином: коли певні речі чи документи отримуються стороною кримінального провадження за ініціативою особи, що їх надає, вона може і не знати наперед про їх доказове значення, тоді як, витребовуючи їх стороною кримінального провадження прагне здобути певні речі чи документи, про існування і зміст яких їй відомо [180, с. 169].

Законодавець, встановивши загальний дозвіл на витребування речей, копій документів, відомостей стороною захисту, водночас, не передбачив процедури здійснення цієї процесуальної дії, що свідчить про недосконалість законодавчої техніки у регулюванні процедур доказування [188, с. 137]. Відтак жодних правових гарантій реалізації права на витребування доказів чинний КПК України не містить. Зважаючи на це, реалізуючи своє право, захисники керуються нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які надають

адвокату право звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб), а також збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії (п.п. 1, 7 ст. 20) [96].

Адвокатський запит відповідно до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначається як письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правничої допомоги клієнту [96]. Як зауважує І. М. Бігунець, законодавець розглядає правову можливість адвоката-захисника на надсилання адвокатських запитів у кримінальному провадженні у нерозривному взаємозв'язку з тими правами, які надані захиснику кримінальним процесуальним законом [47, с. 127].

Порівнюючи поняття «витребування» і «адвокатський запит», С. А. Крушинський цілком слушно стверджує, що змістовно вони істотно відрізняються. По-перше, на відміну від витребування, адвокатський запит не може бути адресований фізичним особам. По-друге, предмет витребування є значно ширшим, зокрема, через адвокатський запит не передбачено отримання речей. Тому вчений робить закономірний висновок, що витребування захисником доказів не можна зводити лише до направлення ним адвокатського запиту відповідним суб'єктам [158, с. 99].

Варто відзначити, що на відміну від КПК України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює окремі гарантії виконання вимог адвокатського запиту, зокрема, визначає 5-денний строк для надання запитуваної адвокатом інформації чи копій документів [96]. Водночас, ст. 212-3 КУпАП встановлює іншу гарантію у вигляді адміністративної відповідальності за

невиконання вимог адвокатського запиту – неправомірну відмову у наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності [131].

Безумовно, наявність таких гарантій робить дієвим звернення із адвокатським запитом. Хоча і цей правовий інструмент не є безумовним і передбачає певні обмеження права захисника на отримання відомостей, зокрема: 1) не підлягає наданню на запит захисника інформація з обмеженим доступом та документи, які містять таку інформацію; 2) не можуть бути витребувані захисником матеріали, якщо це порушує конституційні права громадян; 3) не можуть бути витребувані захисником матеріали, якщо таке витребування обмежує дипломатичний імунітет; 4) захисник не наділений правом запитувати матеріали досудового розслідування або оперативно-розшукової діяльності [158, с. 100].

І. М. Бігунець слушно звертає увагу на те, що на практиці поширеними є випадки, коли уповноважені суб'єкти не визнають допустимими доказами документи, отримані внаслідок подання адвокатських запитів, як такі, що отримані не в порядку, встановленому КПК України [47, с. 128]. Погоджуючись з такою думкою, підкреслимо, що процесуальні дії повинні реалізовуватися за допомогою засобів, передбачених КПК України, а тому Кодекс потребує відповідних доповнень, які б гарантували реалізацію стороною захисту права на витребування доказів. З огляду на це, ч. 3 ст. 93 КПК України варто було б доповнити новим абзацом такого змісту: «Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснюють витребування доказів шляхом направлення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємству, установі, організації, службовим та фізичним особам запиту, в якому зазначають перелік речей, копій документів, відомостей, що підлягають наданню. Особи, яким направлено запит, зобов'язані дати на нього відповідь протягом п'ятнадцяти днів із дня його отримання. Необґрунтована відмова у наданні речей, копій документів, відомостей за запитом не допускається».

Навіть, коли захисник отримує у відповідь на адвокатський запит докази, що можна використати в інтересах його підзахисного, як стверджує О. С. Старенький, вони можуть не визнаватися допустимими доказами у кримінальному провадженні, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий *у порядку, встановленому КПК України* [264, с. 66] (курсив мій – О.У.). Зважаючи на те, що КПК не урегулює в достатньому обсязі процесуальні дії, за допомогою яких захисник може збирати докази, правильним буде виходити із пропозиції Д. А. Барабанової – керуватися принципом «дозволено все, що не заборонено законом» і надати можливість стороні захисту збирати речі і документи шляхом вчинення будь-яких дій, що не заборонені чинним законодавством і не порушують права інших осіб [42, с. 155].

Інший, зазначений в ч. 3 ст. 93 КПК України, спосіб самостійного збирання доказів захисником – здійснення «інших дій» – є надто неконкретизованим. Невизначеність поняття «інші дії» зумовлює різне його тлумачення науковцями. Наприклад, В. В. Вапнярчук до «інших дій», за допомогою яких може бути отримана доказова інформація, відносить заявлення клопотань, скарг, заяв, відводів, а також окремі заходи забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна [55, с. 229]. З такою думкою складно погодитись. Від заявлення клопотань, скарг, заяв, відводів захисник не отримує доказів. Так само і обмеження в користуванні спеціальним правом чи накладення арешту на майно не надають захиснику нових доказів.

На наш погляд, до «інших дій» захисника, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів, що передбачені КПК України, слід відносити: 1) тимчасовий доступ до речей і документів; 2) залучення захисником експерта для проведення експертизи.

Тимчасовий доступ до речей і документів відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з

ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку) [154]. У межах цього заходу захисник може не лише оглянути речі, ознайомитися із документами, зробити їх копії, а і за розпорядженням слідчого судді вилучити їх. Таким чином, на відміну від витребування документів, у разі надання тимчасового доступу до документів не наявна потенційна можливість отримання захисником оригіналу документа. На цьому також акцентує увагу К. В. Легких, зазначаючи, що документи, необхідні стороні захисту для проведення експертизи, якщо цього потребує дослідження, можуть бути тимчасово вилучені в оригіналах [173, с. 198].

Порівнюючи витребування доказів із тимчасовим доступом до речей і документів, варто погодитися, що останній характеризується більш високим ступенем обмеження прав, свобод та законних інтересів особи. На відміну від витребування, яке, на думку Т. О. Кузубової, має лише декларативний характер, тимчасовий доступ до речей і документів завжди сприймається зобов'язаною особою як законна дія сторони кримінального провадження [161, с. 3-4], а тому у більшій мірі може гарантувати отримання захисником необхідних для здійснення захисту речей чи документів.

Водночас, надаючи захиснику додаткові гарантії у збиранні доказів, тимчасовий доступ до речей і документів має і зворотну «сторону медалі». Як слушно зазначає С. О. Ковальчук, надання можливості стороні захисту вилучити речові докази і документи створює потенційну загрозу їх умисного знищення або зміни стану, можливість втрати або знищення таких доказів з необережності, у тому числі, через неналежне зберігання, що унеможливить їх подальше використання у доказуванні [128, с. 187]. Зважаючи на те, що чинне законодавство не урегулює правил зберігання речових доказів, документів, такий ризик дійсно існує, а тому необхідно передбачити гарантії від можливих недобросовісних дій з боку захисника. Такими гарантіями протидії зловживань сторони захисту під час вилучення речей чи документів, могли б бути: 1) встановлення обов'язку сторони захисту забезпечити належне збереження вилучених речей і документів (наприклад, це можуть бути вимоги щодо опечатування, опису, фіксації

технічними засобами та зберігання їх у визначеному місці); 2) важливим запобіжником може бути процесуальна фіксація дій сторони захисту під час отримання речей і документів (складання протоколу, проведення фото- чи відеофіксації тощо); 3) ефективною гарантією може виступати встановлення юридичної відповідальності за знищення, приховування, неналежне збереження або фальсифікацію доказів. Крім того, сам судовий контроль також є гарантією, оскільки стороні захисту надається доступ до речей чи документів виключно на підставі ухвали слідчого судді, в якій чітко визначаються перелік відповідних речей або документів, які можна вилучити.

Іншим вагомим способом збирання фактичних даних захисником є залучення експерта для проведення експертизи. Впровадження такої новели в чинний КПК України певною мірою усунуло існуючу раніше нерівність сторін провадження [315, с. 30], за якої призначати експертизу міг лише слідчий, прокурор або суд, а тому самостійне отримання висновку експерта для захисника було недоступним. Відтак, захисник отримав значно ширший доступ до спеціальних знань шляхом залучення відповідного експерта, зокрема, для проведення експертизи, яка відповідно до ст. 243 КПК України є обов'язковою.

Разом із тим, повної рівноправності сторін законодавцю все ж не вдалося досягнути, адже, на відміну від сторони обвинувачення, сторона захисту може залучити експерта виключно на договірних умовах (за рахунок замовника) [107], що фактично означає необхідність фінансування відповідних послуг самим підозрюваним. Це створює реальний ризик фактичного позбавлення можливості скористатися цим правом у зв'язку із фінансовою неспроможністю оплатити послуги експерта. Зазначена проблема може бути нівельована тим, що захисник вправі звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого, дізнавача, прокурора. Щоправда, таким чином захисник знову опиняється в ситуації залежності від «доброї волі» сторони обвинувачення. Крім того, кримінальний процесуальний закон передбачає можливість захисника звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Таким чином, наразі можливі три варіанти залучення експерта стороною захисту – шляхом направлення обґрунтованого

клопотання слідчому чи прокурору, звернення до слідчого судді, а також самостійного залучення експерта на договірних умовах [322, с. 327], що створює достатні умови для змагальності сторін та забезпечення балансу їх процесуальних можливостей у цій частині [160, с. 155].

Варто відзначити, що значення цієї новели полягає не лише у формальному розширенні прав сторони захисту, а й у створенні передумов для реальної змагальності у сфері використання спеціальних знань. Можливість залучення експерта дозволяє стороні захисту не обмежуватися критикою доказів обвинувачення, а формувати власну обґрунтовану правову позицію, підкріплену висновками фахівців. Судова практика підтверджує, що альтернативні висновки експерта, подані захисником, інколи покладаються судами в основу виправдувальних вироків [61].

У контексті можливостей захисника в отриманні фактичних даних не можна оминати увагою й право адвоката опитувати осіб за їх згодою, передбачене п. 7 ст. 20 Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [96]. Своєю чергою, ч. 8 ст. 95 КПК України надає захиснику право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які, однак, не є джерелом доказів [283, с. 216].

Процесуальним джерелом доказів є показання, які можуть бути отримані лише під час допиту або одночасного допиту декількох осіб, на проведення якого захисник не уповноважений. Таким чином, захисник фактично позбавлений можливості формування доказів у вигляді вербальних повідомлень.

Щодо проведення опитування громадян, то ні кримінальний процесуальний закон, ні Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не регламентують процесуального порядку його проведення та порядку фіксації отриманих відомостей. Наведене зумовило численні пропозиції вчених щодо вирішення цієї проблеми.

Частина науковців пропонує надати поясненням учасників кримінального провадження та інших осіб, отриманим захисником у кримінальному провадженні, статус доказів [273, с. 82]. Своєю чергою така пропозиція тягне за

собою необхідність детальної регламентації порядку проведення такого опитування. Зокрема, конкретні пропозиції у цій частині були розроблені О. С. Стареньким [266, с. 95-96], який запропонував доповнити главу 4 КПК України щодо отримання захисником доказів шляхом проведення опитування учасників кримінального провадження та інших осіб.

Ще більш системно до цього питання підійшов С. А. Крушинський, який запропонував доповнити КПК України новою статтею 46-1 «Проведення захисником процесуальних дій» [158, с. 114], в якій визначив перелік процесуальних дій, що спрямовані на виявлення фактичних даних, які виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, виключають його кримінальну відповідальність або пом'якшують покарання, а також порядок процесуального оформлення їх результатів.

Хоча у наукових джерелах висловлено різні підходи щодо процесуального оформлення опитування громадян, проведеного захисником, проте більшість науковців все ж сходяться в думці, що найкраще це робити шляхом складання «протоколу опитування» особи за аналогією із протоколом допиту свідка [159, с. 301; 220, с. 177; 266, с. 94].

Видається, що питання процесуального оформлення опитування захисником громадян не є принциповим і робити це захисник може на власний розсуд. Така думка зумовлюється тим, що зібрані під час досудового розслідування фактичні дані можуть визнаватись судовими доказами лише за результатами їх інтерпретації в судовому засіданні [320, с. 86]. Як слушно наголошує М. Є. Шумило, докази, сформовані на стадії досудового розслідування, придатні лише для «внутрішнього користування» в інтересах досудового розслідування [321, с. 102]. Таким чином, захисник може використовувати результати опитування громадян для «внутрішнього користування», а в разі необхідності залучити такі вербальні повідомлення як докази у провадженні він має можливість подати клопотання про допит такої особи як свідка в судовому засіданні. Якщо це в інтересах підзахисного, так само можна подати клопотання про проведення допиту такої особи ще під час досудового розслідування.

В цілому оцінюючи гарантії діяльності захисника у доказуванні під час досудового розслідування, можемо резюмувати, що домінантна роль на цій стадії безперечно належить саме стороні обвинувачення, а сторона захисту виглядає значно слабшою у процесуальних можливостях. У зв'язку з цим у кримінально-процесуальній доктрині давно дискутується питання про проведення адвокатського розслідування [164; 194; 201; 277] (ще вчені його називають «паралельним» [142, с. 183], «самостійним» [115, с. 224] тощо).

В. В. Тіщенко взагалі висловлює досить радикальну але прагматичні річ. Дії адвоката, що спрямовані на збирання (виявлення, фіксації і вилучення) доказів на стадії досудового розслідування в межах завдань і функцій захисту, а також дії адвоката із забезпечення дотримання прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, тобто адвокатське розслідування, доцільно було б оформлювати у вигляді адвокатського провадження. В матеріалах такого провадження вчений пропонує зосереджувати в хронологічному порядку усі документи про дії адвоката, починаючи з його вступу у кримінальне провадження і до закінчення досудового розслідування (документи з виявлення, отримання, фіксації джерел доказової інформації, надання такої інформації слідчому, прокурору, слідчому судді, участі у слідчих діях, зауваження, заперечення, скарги тощо [277, с. 134].

Ще у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні 2006 р. було вказано, що відповідно до європейських стандартів забезпечення рівності сторін у кримінальному процесі необхідно надати стороні захисту процесуальні можливості для проведення альтернативного розслідування [138].

Продовжуючи зазначену думку, слід підкреслити, що запровадження інституту адвокатського (паралельного) розслідування було б логічним кроком у напрямі реального забезпечення принципу змагальності на стадії досудового розслідування. Окрім того, це безпосередньо сприяло б укріпленню гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні, передусім, дозволило хоча б частково подолати існуючу залежність сторони захисту від процесуальної волі органів досудового розслідування, яка сьогодні істотно обмежує можливості

реалізації її прав у сфері доказування. Інститут адвокатського розслідування посилив би такі гарантії діяльності захисника, як незалежність, процесуальна самостійність, чим би підвищив і ефективність надання правничої допомоги.

Водночас, запровадження такого інституту потребує належного нормативного врегулювання, зокрема визначення меж і способів здійснення адвокатського розслідування, процесуального статусу отриманих у його межах матеріалів, а також гарантій їх допустимості як доказів. Без цього існує ризик, що відповідна діяльність залишатиметься поза межами процесуального визнання або її результати матимуть обмежене доказове значення.

2.3. Гарантії, що забезпечують виконання захисником своїх професійних обов'язків

Діяльність захисника не обмежується реалізацією наданих йому прав, а передбачає виконання комплексу професійних обов'язків, спрямованих на забезпечення ефективного захисту прав та інтересів підозрюваного на стадії досудового розслідування. У цьому зв'язку доцільно акцентувати увагу на тому, що гарантії діяльності захисника мають бути орієнтовані не лише на забезпечення можливості користування процесуальними правами, але й на створення умов для повноцінного, ефективного виконання його обов'язків.

Основні положення про роль адвокатів 1990 р. визначають такі обов'язки адвокатів: 1) постійно дбати про честь і гідність своєї професії як важливі учасники здійснення правосуддя; 2) надання клієнту консультацій про його права та обов'язки, з роз'ясненням принципів роботи правової системи, оскільки вони стосуються прав і обов'язків клієнта; 3) надання допомоги клієнту будь-яким законним способом та вчинення правових дій для захисту його інтересів; 4) надання клієнту допомоги в судах, трибуналах та адміністративних органах; 5) додержуватися прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно і наполегливо відповідно до закону і визнаних

професійних стандартів та етичних норм; б) бути лояльним до інтересів свого клієнта [203].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» також у ст. 21 визначає перелік професійних обов'язків адвоката, а у ст. 47 КПК України вони конкретизуються як права захисника у кримінальному провадженні. У наукових джерелах слушно наголошується на тому, що чинне законодавство встановлює два види обов'язків захисника: 1) ті, що зобов'язують захисника діяти певним чином (уповноважуючі); 2) ті, що забороняють захиснику вчиняти ті чи інші дії (забороняючі) [175, с. 29].

Передусім, під час досудового розслідування захисник зобов'язаний використовувати усі передбачені законом засоби захисту з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, а також з'ясування обставин, що спростовують підозру, пом'якшують чи виключають його кримінальну відповідальність, що є одним із ключових елементів його професійної діяльності. У контексті ст. 47 КПК України під способом захисту І. В. Гловюк і О. М. Дроздов пропонують розуміти сукупність відповідних методів, прийомів, засобів захисту та порядок їх реалізації у діяльності захисника (процесуальної та непроцесуальної), які виробляються теорією та практикою і застосовуються у передбачених кримінальним процесуальним законодавством межах задля забезпечення реалізації права особи на захист від кримінального обвинувачення та досягнення завдань кримінального провадження шляхом надання ефективної професійної правничої допомоги [67, с. 272].

Як зазначає В. Т. Варфоломєєва, реалізація зазначеного положення передбачає здійснення захисником комплексу взаємопов'язаних дій, що включають збирання фактичної інформації, її подання, дослідження та оцінку, а також формування на цій основі цілісної правової позиції із подальшим її аргументованим обґрунтуванням. Така позиція має бути спрямована на доведення невинуватості особи або, принаймні, зменшення ступеня її вини [56, с. 100]. Виходячи з такого твердження, виникає питання, як розуміти сутність цього «зобов'язання».

В науковій літературі висловлено думку, що підстав для його кваліфікації саме як юридичного обов'язку у вузькому значенні немає, адже будь-який юридичний обов'язок передбачає наявність механізму відповідальності за його невиконання. У даному ж випадку чинне законодавство України не встановлює жодних санкцій за невикористання захисником усіх можливих засобів доказування або за ненадання виправдувальних доказів [159, с. 306-307]. Більше того, зі змісту ст. 92 КПК України можна дійти чіткого висновку, що на сторону захисту не покладається обов'язок доказування обставин кримінального провадження.

З огляду на це, вбачається, що термінологія, використана законодавцем у ч. 1 ст. 47 КПК України, відображає не процесуальний обов'язок захисника, а його професійний обов'язок як адвоката. Йдеться про обов'язок, що впливає не стільки з примусу держави, скільки з сутності адвокатської діяльності, присяги адвоката та стандартів професійної етики. Саме у такому значенні відповідний термін використовується у ст. 21 Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де підкреслюється необхідність сумлінного та добросовісного виконання адвокатом своїх професійних функцій.

Отже, вимога щодо використання захисником усіх доступних засобів захисту не може розглядатися як юридичний обов'язок у класичному розумінні, а має сприйматися як професійний обов'язок, який визначає стандарт належної поведінки адвоката та є важливою складовою забезпечення ефективного захисту у кримінальному провадженні.

Водночас, реалізація цього обов'язку безпосередньо залежить від наявності гарантій, які забезпечують не лише формальний, а реальний та ефективний захист. У цьому контексті важливо правильно розуміти, який зміст має поняття ефективного захисту, що справедливо вважається одним із міжнародно-правових стандартів забезпечення права на захист [193, с. 152].

ЄСПЛ неодноразово у своїх рішеннях вказував на те, що Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а права, які є практичними та ефективними (наприклад, у справі «Artico v. Italy») [2], а право

кожного обвинуваченого (підозрюваного) у вчиненні кримінального правопорушення на ефективний адвокатський захист є невід'ємним атрибутом справедливого судового провадження [17; 26].

М. Г. Моторигіна на основі аналізу практики ЄСПЛ дійшла до слушного, на наш погляд, висновку про те, що, з одного боку, з огляду на принцип незалежності адвокатури, втручання держави у діяльність захисника допускається лише у межах, зумовлених необхідністю захисту публічних інтересів. Водночас, з іншого боку, держава не може залишатися пасивною у випадках виявлення порушень стандартів надання правничої допомоги у кримінальному провадженні. Саме це відводить їй особливу роль у формуванні та забезпеченні належного рівня ефективності захисту прав підозрюваного чи обвинуваченого [193, с. 156].

Таким чином, розглядаючи гарантії здійснення захисником ефективного захисту прав підозрюваного під час досудового розслідування, на нашу думку, слід виокремлювати дві групи гарантій: 1) ті, які є зобов'язаннями держави та її уповноважених органів забезпечити можливість здійснення ефективного захисту; 2) ті, які забезпечують здійснення ефективного захисту самим захисником. Такий підхід дозволяє відобразити подвійну природу забезпечення права на захист – як результат діяльності держави та як прояв професійної діяльності самого захисника.

Доцільність виділення першої групи гарантій зумовлена тим, що саме держава несе первинну відповідальність за створення умов, необхідних для реалізації права на захист. Йдеться про нормативне закріплення процесуальних прав захисника, забезпечення його доступу до кримінального провадження, можливість участі у процесуальних діях, гарантії конфіденційності його спілкування з клієнтом, а також механізми судового контролю за діяльністю сторони обвинувачення. Без належного виконання цих зобов'язань з боку держави навіть найактивніша позиція захисника не здатна забезпечити ефективний захист, оскільки відсутні базові процесуальні умови для реалізації його функції.

Необхідність виокремлення другої групи гарантій пов'язана з тим, що ефективність захисту залежить не лише від наявності формальних умов, але й від

їх належного використання самим захисником. Захисник виступає самостійним суб'єктом кримінального провадження, який зобов'язаний діяти активно, добросовісно та професійно, використовуючи всі доступні правові засоби для захисту інтересів підзахисного. Такими гарантіями є обов'язок захисника дотримуватися стандартів адвокатської етики, систематичного підвищення кваліфікації, а також можливість притягнення його до юридичної відповідальності.

Крім того, запропоноване розмежування дозволяє врахувати баланс між публічним та приватним елементами у забезпеченні права на захист. Відсутність хоча б одного із цих елементів призводить до зниження ефективності захисту – або через формальний характер відповідних гарантій, або через їх неналежну реалізацію.

Останнє твердження досить яскраво підтверджується й підходом ЄСПЛ, який наголошує, що саме по собі призначення особі захисника, який надає правничу допомогу, не обов'язково гарантує її ефективність, а відповідно дотримання вимог п. (с) ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ [12]. У рішенні по справі «Yaremenko v. Ukraine» ЄСПЛ вчергове підкреслив, що сам по собі факт того, що до кримінального провадження були залучені двоє адвокатів, які проте бачили заявника лише один раз під час допиту і жодного разу не спілкувались із ним до проведення допиту, засвідчує умовний (символічний) характер їхніх послуг [24]. Неналежним виконанням обов'язків є, зокрема, пасивна участь захисника, що проявляється у незаявленні ним жодних заяв чи клопотань, спрямованих на захист особи, згоді з усіма клопотаннями сторони обвинувачення, відсутності зустрічей з підзахисним, неузгодженні з ним лінії захисту тощо [232].

Водночас, зрозуміло, що держава не може нести повної відповідальності за будь-які недоліки діяльності захисника, призначеного з метою надання правничої допомоги підозрюваному, або обраного останнім. Це зумовлено дією іншої гарантії – незалежності адвокатської професії від держави. З урахуванням цього ЄСПЛ у п. 65 рішення по справі «Kamasinski v. Austria» звернув увагу, що у контексті п. (с) ч. 3 ст. 6 Конвенції втручання від компетентних національних

органів вимагається лише у тому разі, коли нездатність захисника ефективно представляти інтереси підзахисного є очевидною або достатньо доведеною до їх відома якимось іншим способом [12].

Наведене означає, що незважаючи на те, що адвокат здійснює свою діяльність незалежно, така незалежність не виключає можливості певного контролю з боку уповноважених державних органів, спрямованого на забезпечення того, щоб право особи на захист не залишилося декларативним. Такий контроль виступає одним із ключових інструментів запобігання випадкам неналежного виконання адвокатами своїх професійних обов'язків.

Естонська дослідниця А. Су (Anneli Soo) поділяє контроль суду за діяльністю захисника-адвоката на дві категорії – прямий (поточний та наступний) і непрямий. Під поточним контролем вчена розуміє можливість суду робити відповідні зауваження захисникам, які неефективно виконують свої обов'язки, аж до можливості усунення таких захисників від участі у провадженні. Наступний контроль проводиться на вимогу обвинуваченого, передусім, в апеляційному або касаційному провадженні, що може призвести до скасування рішення суду нижчої інстанції, зважаючи на неефективність здійснюваного адвокатом захисту [30, с. 253].

В цілому ж відносини підозрюваного (обвинуваченого) з його адвокатом є приватними, вони самостійно узгоджують правову позицію і тактику захисту у кримінальному провадженні. Тому не дивно, що загальний підхід ЄСПЛ до цієї проблеми полягає у тому, що, незалежно від того, чи призначається захисник для надання юридичної допомоги за рахунок держави, чи його послуги оплачуються з приватного джерела, здійснення захисту є по суті відносинами між обвинуваченим (підозрюваним) та його захисником (п. 39 рішення у справі «Cuscani v. the United Kingdom») [8].

Нам імпонує підхід Т. В. Волошанівської, яка визначає ефективний захист як кримінально-процесуальну діяльність особи, що зазнає кримінального переслідування, та її захисника, в ході якої шляхом передбачених кримінальним процесуальним законом засобів досягається певний результат, який із потенційно

можливих в конкретній ситуації найбільш відповідає законним процесуальним інтересам вищевказаної особи [63, с. 128]. Тобто ефективний захист не означає, що підзахисний обов'язково повинен бути виправданий, адже досить часто, незважаючи на використання захисником усіх можливих законних засобів, спростувати підозру (обвинувачення) об'єктивно неможливо.

У цьому контексті показовим є системна інтерпретація кримінального процесуального закону Касаційним кримінальним судом ВС, за результатами якої суд дійшов висновку, що ефективність захисту не є тотожною досягненню бажаного для обвинуваченого результату судового розгляду, а полягає в наданні йому належних та достатніх можливостей із використанням власних процесуальних прав та кваліфікованої юридичної допомоги, яка в передбачених законом випадках є обов'язковою, захищатися від обвинувачення в передбачений законом спосіб. Подальша незгода обвинуваченого з раніше обраними та узгодженими з адвокатом позицією і тактикою захисту не свідчить про його неефективність [227].

Таким чином, можемо погодитись із тим, що неефективність захисту може бути зумовлена трьома факторами: 1) неналежним виконанням своїх професійних обов'язків у кримінальному провадженні самим захисником; 2) незабезпеченням державними органами необхідних умов для ефективного захисту; 3) відсутністю належного контролю за якістю правничої допомоги, що надається захисником [63, с. 135].

Важливою гарантією проти неефективної діяльності захисника є передбачена кримінальним процесуальним законом можливість замінити захисника або відмовитися від нього. Ця гарантія виступає необхідним елементом забезпечення реального, а не формального характеру права на захист, оскільки дозволяє підозрюваному (обвинуваченому) впливати на якість правничої допомоги, що йому надається. В цілому сама можливість заміни захисника стимулює останнього до сумлінного виконання своїх обов'язків, оскільки усвідомлення ризику втрати довіри підзахисного та припинення участі у

провадженні спонукає до більш відповідального ставлення до професійної діяльності.

Можливість відмовитися від захисника або залучити іншого адвоката свідчить про визнання пріоритету волевиявлення підзахисного у виборі способу реалізації свого права на захист. Таке право підозрюваного є цілком природним, адже надання правничої допомоги як в цілому, так і конкретним захисником не може бути нав'язане особі, крім випадків, передбачених законом. Воно є особливо важливим у випадках, коли між захисником і клієнтом відсутній належний рівень довіри або коли адвокат не забезпечує належного рівня активності чи професійності у здійсненні захисту.

З цього приводу релевантною є позиція ЄСПЛ, викладена у п. 80 рішенні по справі «Vorotyuk v. Ukraine», відповідно до якої ані буква, ані дух ст. 6 Конвенції не перешкоджають особі добровільно відмовитися – у відкритий чи мовчазний спосіб – від свого права на гарантії справедливого судового розгляду. Однак для того, щоб така відмова була дійсною для цілей Конвенції, вона має бути виражена у недвозначній формі і має супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з важливістю такої відмови [5]. Однією з таких гарантій є вимога переконатися в усвідомленості такої відмови з боку підозрюваного. У п. 65 рішення по справі «Yerokhina v. Ukraine» ЄСПЛ зазначив, що перед тим, як вважати обвинуваченого таким, що відмовився від важливого права за ст. 6 ЄКПЛ, слід переконатися, що він міг розумно передбачити наслідки своєї поведінки [25].

На розвиток такої правової позиції ЄСПЛ, з метою уникнення будь-яких зловживань з боку слідчого, прокурора, слідчого судді, направлених на порушення права на захист (примушування підозрюваного до відмови від захисника шляхом вчинення тиску на нього, обману, погроз, зловживання довірою, тощо), у ч. 2 ст. 54 КПК України встановлено гарантію дотримання законності відмови від захисника, що полягає у тому, що відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування [153, с. 146].

Важливо, що кримінальний процесуальний закон покладає обов'язок організувати зустріч захисника з підозрюваним, який наполягає на відмові від захисника, саме на суб'єктів, які здійснюють провадження на стадії досудового розслідування – слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю. При цьому навіть наявність письмової заяви підозрюваного про відмову від захисника або письмового клопотання про його заміну не може бути підставою для відмови слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею в зустрічі захисника з підозрюваним. У випадку якщо підозрюваний після конфіденційної розмови все ж особисто та безпосередньо повідомляє захиснику про небажання мати захисника, заміну захисника, така відмова або заміна повинна бути зафіксована у протоколі процесуальної дії.

Касаційний кримінальний суду ВС звертає увагу, що особа, яка відмовляється від захисника, не зобов'язана обґрунтовувати чи доводити суду наявність обставин, які, на її думку, вказують на те, що захисник не здійснює належним чином захист та не виконує свої професійні обов'язки. Таким чином, підозрюваний без встановлення будь-яких обмежень та умов, керуючись власним волевиявленням, має право відмовитися від захисника або замінити його в будь-який момент кримінального провадження в усній або письмовій формі [229].

Водночас, ч. 3 ст. 54 КПК України встановлює заборону на прийняття відмови від захисника у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому разі, якщо підозрюваний, відмовляючись від захисника, не залучає іншого захисника, останній повинен бути залучений для здійснення захисту за призначенням. У наукових джерелах цілком слушно звертається увага на невдале нормативне формулювання зазначеного положення, адже законодавець в одному реченні категорично вказує, що «відмова від захисника ... не допускається», а в наступному – про залучення іншого захисника, якщо підозрюваний від нього відмовився [38, с. 148]. З цього виходить, що така заборона не є абсолютною. Очевидно, що законодавець мав на увазі, що у такому разі не приймається безпідставна чи безпричинна відмова від захисника, а загалом вона все ж таки можлива, але обов'язково тягне за собою його заміну [153, с. 146].

Свого часу ВССУ в узагальненні судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні роз'яснив, що у наведеному випадку судам необхідно роз'яснити підозрюваному право замінити захисника. Якщо він відмовляється від захисника та не залучає іншого, захисник повинен бути залучений для здійснення захисту за призначенням у порядку, передбаченому ст. 49 КПК України [282].

Для усунення зазначеної колізії, на наш погляд, варто внести зміни до ч. 3 ст. 54 КПК України та викласти її у такій редакції: «3. Відмова від захисника у випадку, коли його участь відповідно до статті 52 цього Кодексу є обов'язковою, може бути прийнята лише, якщо підозрюваний, обвинувачений залучає іншого захисника, або одночасно із залученням іншого захисника для здійснення захисту за призначенням у порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу».

Ще однією гарантією належного виконання захисником своїх обов'язків під час досудового розслідування є встановлення заборони захиснику після його залучення відмовлятися від виконання своїх обов'язків. Встановлення такої заборони є важливою гарантією стабільності та безперервності здійснення захисту під час досудового розслідування. Винятками із цього правила відповідно до ч. 4 ст. 47 КПК України є такі випадки:

1) якщо є обставини, які згідно з вимогами КПК України виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК України тощо;

4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним [154].

У першому випадку йдеться про ситуації, коли участь захисника стає неможливою або неприпустимою з огляду на вимоги закону, зокрема, за наявності

конфлікту інтересів, попередньої участі у провадженні в іншому процесуальному статусі або з інших підстав, передбачених КПК України. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» прямо наголошує на обов'язку адвоката невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів [96]. Ч. 1 ст. 9 Правил адвокатської етики визначає конфлікт інтересів як суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності [240]. Зокрема, захисник не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими.

Принцип уникнення конфлікту інтересів є важливою гарантією належного виконання захисником своїх обов'язків, оскільки він спрямований, як стверджує В. В. Лучковський, на: 1) забезпечення довірчих відносин між адвокатом та клієнтом; 2) неможливість використання конфіденційної інформації, отриманої від особи, проти самої особи і, відповідно на шкоду цій особі; 3) забезпечення об'єктивності та неупередженості адвоката під час виконання ним своїх професійних обов'язків; 4) забезпечення пріоритету інтересів клієнта, а відповідно вчинення адвокатом всіх необхідних дій під час надання правової допомоги та невчинення жодних дій, які мали би своїм результатом негативні наслідки для клієнта [178].

У наведених випадках продовження участі захисника дійсно не лише суперечило б вимогам закону, але й могло б негативно вплинути на його об'єктивність, а з рештою – на якість надання правничої допомоги і справедливості провадження в цілому. Тому відмова від виконання обов'язків захисника за таких обставин є не правом, а фактично юридичною необхідністю.

Наступні два випадки стосуються виникнення конфліктних ситуацій у відносинах захисника і підзахисного. Здійснення ефективного захисту, безумовно, передбачає узгодженість правової позиції між захисником і підзахисним. Якщо ж

між ними виникає принципова розбіжність щодо стратегії захисту (наприклад, щодо визнання вини, тактики поведінки, подання доказів тощо), це може істотно ускладнити або навіть унеможливити належне виконання адвокатом своїх обов'язків. У такому випадку закон дозволяє захиснику відмовитися від участі у провадженні, оскільки він, з однієї сторони, повинен виходити з переваги інтересів клієнта, а з іншої – не може діяти всупереч своїм професійним переконанням.

Аналогічна ситуації виникає у разі порушення підзахисним зобов'язань, які впливають із договірних відносин із адвокатом. Йдеться, зокрема, про систематичне ігнорування законних порад захисника, відмову від співпраці, порушення процесуальної дисципліни або інші дії, які ускладнюють здійснення захисту. За таких умов ефективна взаємодія між захисником і клієнтом стає неможливою і може звести нанівець усі зусилля захисника, що обґрунтовує право останнього припинити виконання своїх обов'язків.

Останній випадок пов'язаний із високими вимогами до професійного рівня захисника, особливо у складних або специфічних кримінальних провадженнях. Якщо захисник обґрунтовано вважає, що його знань або досвіду недостатньо для надання якісної правничої допомоги, він має право відмовитися від подальшого виконання своїх обов'язків. Такий підхід спрямований на забезпечення належного рівня захисту та відповідає стандартам професійної етики, які вимагають від адвоката діяти компетентно та добросовісно. Як зазначає І. В. Гловюк, у разі відмови захисника від виконання обов'язків за п. 4 ч. 4. ст. 47 КПК України відбувається повідомлення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [323]. Дійсно, такі прецеденти в судовій практиці мали місце (наприклад, Тернівський районний суд м. Кривого Рогу до відома направив копію відповідної ухвали до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Дніпропетровської області [304]. Однак аналіз судової практики засвідчує, що у більшості випадків таке повідомлення все ж не здійснюється [292; 296].

Водночас, слід зазначити, що слідчий суддя чи суд не зобов'язані задовольняти заяву захисника про відмову від виконання своїх обов'язків навіть,

якщо він мотивує це відсутністю належної кваліфікації. Так, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва відмовив у задоволенні заяви захисника, зазначивши, що підстави відсутності відповідної кваліфікації, наведені захисником, є надуманими і не підтвердженими жодним об'єктивним доказом [301].

Варто відзначити, що на практиці траплялися випадки, коли захисники відмовлялися від виконання обов'язків з підстав, не передбачених ч. 4 ст. 47 КПК України, і їх заява задовольнялась. Наприклад, Інгульський районний суд м. Миколаєва задовольнив клопотання захисника про відмову від виконання професійних обов'язків у зв'язку з важким хронічним захворюванням легенів 2-го ступеню, яке мало тенденцію до ускладнення, діагностуванням тромбозу глибоких вен у захисника, що істотно знижували його життєву, професійну та процесуальну активність, а також загальну працездатність. При цьому суд послався на п. 4 ч. 4. ст. 47 КПК України [298].

З однієї сторони в описаній ситуації спостерігається факт неможливості належного, ефективного виконання захисником своїх обов'язків, а з іншої – безпідставне застосування судом положення, передбаченого п. 4 ч. 4. ст. 47 КПК України. Очевидною, на наш погляд, є прогалина у кримінальному процесуальному законі, що змушує суд застосовувати закон за аналогією. Наведене наводить на висновок щодо необхідності розширення підстав для відмови захисника від виконання своїх професійних обов'язків. На наш погляд, ч. 4. ст. 47 КПК України варто доповнити новим пунктом такого змісту: «5) якщо стан здоров'я захисника перешкоджає належному виконанню його професійних обов'язків».

Важливою гарантією забезпечення якісного та ефективного захисту у кримінальному провадженні є встановлення обов'язку адвоката постійно підвищувати свій професійний рівень. Складність сучасного кримінального процесу, динамічність законодавчих змін, розвиток судової практики та формування нових підходів у практиці ЄСПЛ зумовлюють необхідність безперервного професійного удосконалення захисника. Зазначена вимога має

безпосередній зв'язок із забезпеченням права особи на ефективний захист, оскільки належне виконання захисником своїх професійних обов'язків неможливе без актуальних знань у сфері кримінального і кримінального процесуального права, практики його застосування, стандартів адвокатської етики та міжнародних гарантій прав людини.

Вимога щодо підвищення кваліфікації закріплена у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та актах органів адвокатського самоврядування, які передбачають обов'язок адвоката систематично вдосконалювати свої професійні знання. Такий підхід спрямований не лише на підтримання належного рівня професійної компетентності кожного окремого адвоката, але й на формування єдиних стандартів надання правничої допомоги.

П. 3 Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України передбачено, що підвищення професійного рівня адвокатів спрямоване на: зміцнення їх правових навичок; практичну реалізацію правил адвокатської етики; підвищення рівня знань в напрямку прав людини та основоположних свобод; навчання повазі до прав та інтересів клієнтів; навчання захисту прав клієнтів і сприянню його здійснення; навчання сприянню належному здійсненню судочинства та реалізації права на справедливий суд; заохочення до участі у наданні безоплатної правничої допомоги; інше поглиблення, розширення й оновлення їх професійних знань, вмінь та навичок [224]. Щорічно адвокати зобов'язані підвищувати свій професійний рівень на рівні не менше 15 залікових (академічних) годин, з яких не менше ніж 2 залікові години мають стосуватись навчання з питань Правил адвокатської етики (а адвокати, які надають БВПД на постійній або тимчасовій основі, у складі 15 залікових (академічних) годин зобов'язані додатково отримати не менше 2 залікових годин за навчання з питань БПД).

На думку В. В. Заборовського, якщо буде встановлено, що адвокат вчинив дисциплінарний проступок чим заподіяв шкоду своєму клієнту внаслідок недостатньої своєї професійної кваліфікації, право на зайняття адвокатською діяльністю має бути зупинено, а адвокат має пройти повторне (додаткове)

обов'язкове навчання щодо підвищення його кваліфікації. Якщо адвокат не виконав або ж неналежно виконав покладеного на нього такого обов'язку, то він має бути позбавлений права на зайняття адвокатською діяльністю [86, с. 871].

Досліджуючи питання обов'язків захисника у кримінальному провадженні, неможливо оминати обов'язок не розголошувати відомості, які стали відомі захиснику у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську таємницю, без згоди підозрюваного (обвинуваченого). Значення цього обов'язку виходить далеко за межі звичайної вимоги професійної етики, оскільки він безпосередньо пов'язаний із забезпеченням ефективного права на захист та реалізацією принципу довіри між захисником і клієнтом.

Сутність адвокатської таємниці полягає у гарантуванні особі можливості вільно та без побоювань повідомляти захиснику всю інформацію, необхідну для здійснення захисту, не ризикуючи її подальшим розголошенням. Саме завдяки конфіденційному характеру взаємовідносин між адвокатом і підзахисним створюються умови для формування повної та ефективної правової позиції у кримінальному провадженні. За відсутності впевненості у збереженні такої конфіденційності особа може приховувати важливі обставини провадження, що негативно впливатиме на якість правничої допомоги та ефективність захисту загалом.

Ст. 6 Правил адвокатської етики визначає, що адвокатською таємницею є:

- 1) факт звернення особи за правничою допомогою;
- 2) будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або зверненням особи за правничою допомогою;
- 3) зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої допомоги;
- 4) зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних

адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої допомоги чи інших видів адвокатської діяльності [240].

Адвокатська таємниця забезпечується комплексом взаємопов'язаних гарантій, які мають як інституційний, так і професійний характер. По-перше, вона забезпечується самою державою, яка встановлює спеціальні правила щодо проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів, доступу до документів, що містять адвокатську таємницю, а також використання відповідної інформації у доказуванні, про що уже йшлося у підрозділі 2.1 дисертації. По-друге, відповідний обов'язок покладається на самого захисника як носія професійного обов'язку збереження адвокатської таємниці. Захисник зобов'язаний не розголошувати будь-які відомості, що стали йому відомі у зв'язку із наданням правничої допомоги, незалежно від джерела їх отримання чи форми фіксації. Такий обов'язок має триваючий характер і не припиняється після закінчення кримінального провадження або припинення договірних відносин із клієнтом.

У сфері кримінального судочинства, як відзначає С. С. Бандурка, важливою процесуальною гарантією нерозголошення адвокатом (крім волі довірителя) відомостей, що становлять адвокатську таємницю, є наданий адвокату імунітет свідка, тобто категорична заборона на допит адвоката як свідка про обставини, що стали йому відомими у зв'язку зі зверненням до нього за юридичною допомогою або у зв'язку з її наданням [41, с. 74].

Нарешті, чи не найдієвішою гарантією належного виконання захисником своїх обов'язків у кримінальному провадженні є передбачена законом можливість притягнення захисника до юридичної відповідальності. Значення цієї гарантії полягає у тому, що вона забезпечує не лише формальне закріплення професійних стандартів діяльності адвоката, але й існування реального механізму реагування на їх порушення.

Можливість притягнення захисника до відповідальності виступає важливим елементом забезпечення балансу між принципом незалежності адвокатської діяльності та необхідністю дотримання належного рівня професійної поведінки. Незалежність адвоката не означає його повної автономії від вимог закону чи

професійної етики. Навпаки, саме високий рівень процесуальної самостійності захисника обумовлює необхідність існування механізмів контролю за належним виконанням ним своїх обов'язків. У цьому контексті слушним є твердження науковців, що юридично значуща діяльність адвоката не може ґрунтуватися тільки на його ентузіазмі і бажанні надавати кваліфіковану правничу допомогу клієнту, вона повинна підкріплюватися ще і юридичною відповідальністю за невиконання або неналежне виконання ним своїх обов'язків, інакше вона може перетворитися на профанацію [90, с. 358].

Передусім, йдеться про дисциплінарну відповідальність захисника, яка настає у випадках неналежного виконання професійних обов'язків, порушення вимог адвокатської етики або недотримання стандартів здійснення захисту. Сам факт існування можливості дисциплінарного провадження стимулює адвоката до сумлінного та професійного виконання своїх обов'язків, оскільки порушення стандартів діяльності може мати наслідком застосування дисциплінарних стягнень аж до позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

Варто акцентувати увагу на тому, що законодавство встановлює особливий порядок здійснення дисциплінарного провадження щодо захисника-адвоката, що також обґрунтовано розглядається науковцями як одна з основних гарантій адвокатської діяльності [90, с. 358]. Особливістю цього порядку є те, що питання про притягнення захисника до дисциплінарної відповідальності вирішують органи адвокатського самоврядування. Така їх виключна компетенція забезпечує додаткові гарантії недоторканості адвоката під час здійснення ним професійної діяльності, а також інституційну незалежність адвокатури, яка реалізує дисциплінарне провадження щодо своїх членів.

Законодавство передбачає єдину підставу для притягнення захисника до дисциплінарної відповідальності – вчинення ним дисциплінарного проступку, до яких ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відносить: 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або

неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом [96]. Водночас, не може розглядатися як підстава для притягнення захисника до дисциплінарної відповідальності винесення певного рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна певного рішення у провадженні, в якому адвокат здійснював захист, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку. При цьому до нього може бути застосовано одне із таких можливих дисциплінарних стягнень: 1) попередження; 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; 3) позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з ЄРАУ (для адвокатів України) або виключення з ЄРАУ (для адвокатів іноземних держав).

Окрім дисциплінарної, захисник може бути притягнутий і до цивільно-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності, якщо його дії виходять за межі професійної діяльності та порушують вимоги закону. Водночас застосування таких видів відповідальності повинно здійснюватися з урахуванням гарантій незалежності адвокатської діяльності та недопущення використання відповідальності як форми тиску на захисника.

Таким чином, можливість притягнення захисника до юридичної відповідальності є важливою гарантією належного виконання ним своїх професійних обов'язків, оскільки забезпечує дотримання стандартів адвокатської діяльності, підвищує якість правничої допомоги та сприяє реалізації права особи на ефективний захист у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 2

1. До гарантій залучення захисника до кримінального провадження віднесено: «явочну» модель набуття захисником процесуального статусу; заборону встановлення додаткових вимог для підтвердження його повноважень;

право підозрюваного на вільний вибір захисника; обов'язок уповноважених органів залучати захисника за призначенням у випадках, передбачених законом; обов'язок уповноважених органів сприяти встановленню зв'язку із захисником; забезпечення раннього доступу захисника до підозрюваного, у тому числі до першого допиту; право на конфіденційні зустрічі без обмеження їх кількості та тривалості тощо. Саме залучення захисника до провадження виступає ключовою передумовою реалізації інших процесуальних гарантій діяльності захисника.

2. Гарантії незалежності діяльності захисника охоплюють: забезпечення конфіденційності спілкування захисника із підзахисним; заборону втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом; встановлення спеціального порядку проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката; особливий порядок кримінального провадження стосовно адвокатів; заборону ототожнення захисника з клієнтом; забезпечення державного захисту життя, здоров'я та майна адвоката; недопустимість притягнення адвоката до відповідальності за правову позицію, висловлену під час здійснення захисту, тощо. Зазначені гарантії спрямовані на формування умов, за яких захисник може вільно та незалежно реалізовувати свою професійну функцію без ризику тиску чи переслідування.

3. Гарантії участі захисника у доказуванні доцільно поділяти на дві підгрупи: 1) гарантії, що забезпечують участь захисника у процесуальних діях, які проводяться стороною обвинувачення (право бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного; можливість ставити запитання, заявляти клопотання та заперечення; можливість використовувати технічні засоби і фіксувати порушення процесуального порядку; можливість ініціювати проведення процесуальних дій тощо); 2) гарантії, що забезпечують можливість самостійного формування доказової бази стороною захисту (визначення способів збирання доказів стороною захисту; можливість самостійного залучення експерта захисником; встановлення відповідальності за ненадання, неповне або несвоєчасне надання відповіді на адвокатський запит; судовий контроль тощо). Водночас, встановлено, що чинна модель досудового

розслідування характеризується суттєвою диспропорцією процесуальних можливостей сторін, що обмежує реальну їх змагальність у доказуванні.

4. Обґрунтовано, що гарантії діяльності захисника забезпечують не лише реалізацію його процесуальних прав, але й належне виконання професійних обов'язків. До цієї групи гарантій віднесено: обов'язок держави створити умови для здійснення ефективного захисту; можливість заміни захисника або відмови від нього; заборону безпідставної відмови захисника від виконання своїх обов'язків; обов'язок дотримання адвокатської таємниці; вимогу постійного підвищення професійної кваліфікації адвоката; можливість притягнення захисника до юридичної відповідальності у разі неналежного виконання професійних обов'язків. Зазначені гарантії спрямовані на забезпечення ефективного, добросовісного та професійного здійснення функції захисту у кримінальному провадженні.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника стороною обвинувачення

Забезпечення гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування значною мірою залежить від належного виконання обов'язків його процесуальних опонентів – слідчого, дізнавача, прокурора, які відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України належать до сторони обвинувачення. Саме ці суб'єкти на стадії досудового розслідування наділені владними повноваженнями і зобов'язані створити умови для реалізації права особи на захист, у тому числі умови для діяльності захисника підозрюваного.

Такий обов'язок випливає не лише із загальних засад кримінального провадження, зокрема верховенства права, законності та забезпечення права на захист, але й із самої природи публічно-владної діяльності органів кримінального переслідування, які у демократичній правовій державі не можуть розглядати досягнення обвинувального результату як самоціль.

Забезпечення гарантій діяльності захисника з боку сторони обвинувачення має комплексний характер і охоплює як обов'язок утримуватися від порушення професійних прав захисника, так і обов'язок вчиняти активні дії, спрямовані на створення належних умов для здійснення захисту. Йдеться, зокрема, про своєчасне залучення захисника до участі у кримінальному провадженні, забезпечення можливості конфіденційного спілкування із підозрюваним, належний розгляд клопотань захисника, інформування захисника про проведення процесуальних дій, надання доступу до матеріалів досудового розслідування у випадках та порядку, передбачених законом, розгляд скарг захисника прокурором, застосування заходів безпеки, а також недопущення будь-яких форм тиску чи перешкоджання адвокатській діяльності.

Особливого значення відповідні обов'язки набувають з огляду на те, що саме сторона обвинувачення фактично визначає рух та зміст досудового розслідування, володіє головними процесуальними способами збирання доказів і застосування заходів процесуального примусу. У таких умовах навіть формальне недотримання обов'язків щодо забезпечення діяльності захисника здатне суттєво вплинути на реальність здійснення права на захист. Саме тому законодавець покладає на слідчого, дізнавача та прокурора позитивний обов'язок діяти таким чином, щоб право на захист було не декларативним, а практичним та ефективним.

Крім того, діяльність сторони обвинувачення у цій сфері повинна відповідати стандартам добросовісності. Використання процесуальних повноважень для створення штучних перешкод у діяльності захисника, затягування його залучення до участі у провадженні, ігнорування клопотань чи необґрунтоване обмеження доступу до процесуальної інформації суперечать не лише вимогам кримінального процесуального закону, але й стандартам справедливого судочинства, сформованим практикою ЄСПЛ.

Передусім, однією з ключових гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні є його своєчасне залучення до участі у провадженні, а тому особливого значення набуває належне виконання відповідних процесуальних обов'язків слідчим, дізнавачем та прокурором. Саме ці суб'єкти на стадії досудового розслідування фактично визначають можливість реалізації особою права на захист, оскільки саме від їхньої поведінки залежить, чи матиме захисник реальну можливість своєчасно приступити до виконання своїх професійних функцій.

Особливе значення своєчасне залучення захисника до кримінального провадження, як уже відзначалося, має на ранніх етапах досудового розслідування, коли здійснюється затримання особи, проводиться її перший допит, вручається повідомлення про підозру, проводяться невідкладні слідчі (розшукові) дії, вирішується питання про застосування запобіжного заходу тощо. Відсутність захисника на цьому етапі здатна поставити сторону захисту у суттєво

менш вигідне процесуальне становище та вплинути на подальший перебіг кримінального провадження.

Саме тому на слідчого, дізнавача та прокурора покладається обов'язок не лише формально не перешкоджати участі захисника у кримінальному провадженні, але й активно сприяти реалізації права особи на захист. Такий обов'язок проявляється у своєчасному повідомленні підозрюваного про його право залучити захисника, наданні можливості зв'язатися з обраним захисником, невідкладному допуску захисника після підтвердження його повноважень, а також утриманні від будь-яких дій, спрямованих на штучне затягування його участі у провадженні.

Як зазначають В. В. Литвинов, В. В. Рогальська і О. А. Солдатенко, допомога слідчого, прокурора у встановленні контакту підозрюваного із захисником може проявлятися у наданні можливості зателефонувати рідним чи знайомим з метою допомогти у залученні захисника. А якщо підозрюваний чітко знає якого адвоката він бажає залучити як захисника, він може зателефонувати безпосередньо йому і запросити його до захисту [175, с. 14]. Одночасно на слідчого, прокурора покладається зобов'язання утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення якогось конкретного захисника (ч. 1 ст. 48 КПК України) [150].

Як уже зазначалося в роботі, для підтвердження повноважень захисника достатньо подання визначених законом документів, а встановлення будь-яких додаткових вимог не допускається. Відтак, вимоги про надання додаткових документів, очікування спеціального дозволу слідчого чи прокурора або інші форми затягування допуску захисника суперечать як вимогам кримінального процесуального закону, так і сутності права на захист. Будь-яке безпідставне затягування допуску захисника розглядається як фактор, що може поставити під сумнів справедливість усього кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний закон не встановлює якогось конкретного строку чи моменту для залучення захисника до кримінального провадження слідчим, дізнавачем чи прокурором. Після набуття особою статусу підозрюваного

захисник може вступити в процес у будь-який час, підтвердивши свої повноваження відповідними документами.

Водночас, ст. 52 КПК України визначає чіткий момент для залучення захисника, якщо його участь у кримінальному провадженні є обов'язковою. У разі, якщо здійснюється розслідування особливо тяжкого злочину, участь захисника повинна бути забезпечена з моменту набуття особою статусу підозрюваного. В інших випадках такий момент зумовлюється виникненням (встановленням) відповідних юридичних фактів – встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; встановлення факту наявності в особи психічних чи фізичних вад, внаслідок яких вона не здатна повною мірою реалізувати свої права; встановлення факту неволодіння особою мовою, якою ведеться кримінальне провадження; встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; виникнення права на реабілітацію померлої особи; прийняття процесуального рішення про здійснення спеціального досудового розслідування; ініціювання укладення угоди про визнання винуватості. У разі виникнення (встановлення) наведених юридичних фактів саме на слідчого, дізнавача, прокурора покладено обов'язок залучити захисника за призначенням, якщо підозрюваний не залучив його самостійно. Аналогічний обов'язок на них покладається у випадку, коли підозрюваний через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно.

Найбільш проблемним на практиці є залучення слідчим, дізнавачем, прокурором захисника за призначенням для проведення окремої процесуальної дії, яке потенційно може використовуватися не як винятковий гарантійний механізм, а як засіб процесуальної доцільності для сторони обвинувачення. Формально такий механізм спрямований на запобігання затягуванню кримінального провадження та забезпечення участі захисника у невідкладних процесуальних діях. Проте фактично він нерідко перетворюється на спосіб усунення обраного захисника від участі у ключових процесуальних діях та його

заміни адвокатом з системи БВПД, який не здійснює захист у провадженні на постійній основі.

Адвокат С. В. Вилков наголошує, що на сьогодні органи досудового розслідування активно застосовують норму ст. 53 КПК України та залучають адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для проведення окремої процесуальної дії навіть тоді, коли у підозрюваного вже є захисник, проте його завчасно не повідомили про проведення процесуальної дії, або ж коли немає доказів «невідкладності» процесуальних дій, які проводять без захисника, якого обрав сам підозрюваний [59].

Подібна практика створює серйозні ризики для реалізації права на захист, оскільки захисник, призначений для участі в окремій процесуальній дії, зазвичай не володіє повнотою інформації про матеріали кримінального провадження, не має можливості належним чином узгодити правову позицію з підзахисним та не несе відповідальності за загальний результат захисту. У такій ситуації участь захисника набуває більш формального характеру, а саме право на захист часто підмінюється його імітацією.

З позицій доктрини кримінального процесу така практика суперечить сутності принципу змагальності сторін та рівності процесуальних можливостей, оскільки сторона обвинувачення, яка діє безперервно та інституційно, отримує очевидну перевагу над стороною захисту, діяльність якої штучно фрагментується. У результаті захист позбавляється можливості здійснювати послідовну процесуальну стратегію захисту, а окремі процесуальні дії, що можуть мати вирішальне значення для подальшого перебігу провадження, відбуваються без реальної участі обраного захисника. Ю. М. Туровець звертає увагу на необхідність планомірності здійснення системи дій із захисту [280, с. 236], що складно реалізувати, якщо захист здійснюється ситуативно різними адвокатами.

Сама по собі система БВПД є важливим елементом забезпечення доступу до судочинства. Проте її використання як інструменту процесуальної підміни захисника дискредитує як інститут БВПД, так і адвокатуру загалом. Адвокат з системи БВПД, залучений до участі в окремій процесуальній дії, фактично

опиняється у становищі «процесуального замітника», що не відповідає ані стандартам незалежності адвокатської діяльності, ані принципу довіри між адвокатом і клієнтом.

У зв'язку з викладеним виникає об'єктивна необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства України з метою недопущення зловживань інститутом призначення захисника для участі в окремій процесуальній дії. Насамперед, на законодавчому рівні доцільно закріпити принцип безперервності участі захисника у кримінальному провадженні як складову права на захист і засіб реалізації послідовної процесуальної стратегії захисту. Такий принцип має передбачати, що заміна обраного захисника або залучення іншого захисника можливі лише за наявності об'єктивних і належним чином обґрунтованих підстав, а також за умови відсутності заперечень з боку підозрюваного. Адже, як слушно зазначають Ю. В. Циганюк, В. О. Копанчук і Ю. М. Туровець, бажання підозрюваного мати конкретного захисника є природним та психологічним, оскільки будь-яка людина прагне довірити захист своїх інтересів тільки тій особі, якій вона довіряє і вірить у її здатність надати дієву та кваліфіковану допомогу [314, с. 118].

Крім того, доцільним є внесення змін до положень КПК України, які регулюють участь захисника, шляхом встановлення прямої заборони залучення захисника за призначенням для участі в окремій процесуальній дії у випадках, коли у провадженні вже бере участь обраний підозрюваним захисник, за винятком ситуацій його фактичної неможливості виконувати свої обов'язки. При цьому така неможливість має бути доведена та зафіксована у процесуальних документах, а не ґрунтуватися на припущеннях слідчого, дізнавача, прокурора або міркуваннях процесуальної доцільності.

Важливу роль у механізмі реалізації гарантій діяльності захисника відіграє належний розгляд слідчим, дізнавачем та прокурором клопотань, заявлених захисником. Судова практика виходить з того, що клопотання є важливою гарантією захисту прав і законних інтересів громадян, які залучені до сфери кримінального судочинства, повного та об'єктивного дослідження обставин

кримінального провадження [295]. Саме через інститут клопотань захисник реалізує значну частину своїх процесуальних прав, пов'язаних із участю у доказуванні, ініціюванням процесуальних дій, забезпеченням прав підозрюваного та реагуванням на порушення кримінального процесуального закону. Будучи позбавленим можливості самостійно приймати процесуальні рішення, захисник змушений звертатися із відповідними клопотаннями до слідчого, дізнавача або прокурора. У зв'язку з цим ефективність здійснення захисту значною мірою залежить від того, наскільки своєчасно, повно та об'єктивно будуть розглянуті такі звернення.

На слідчого, дізнавача та прокурора покладається обов'язок не лише прийняти та формально розглянути клопотання захисника, але й надати йому належну правову оцінку, перевірити наведені аргументи та прийняти мотивоване процесуальне рішення. Як зазначають О. Анненко і П. Зубаков, зазначені посадові особи не мають права ухилятися від прийняття клопотань із мотивів невідповідності вимогам закону щодо форми чи змісту тощо. Клопотання може бути заявлено як в письмовій, так і в усній формі, оскільки кримінальне процесуальне законодавство України не встановлює його обов'язкової форми. Письмове клопотання долучається до матеріалів кримінального провадження, усне заноситься до протоколу слідчої чи іншої процесуальної дії. Тому кожне клопотання захисника повинно бути прийнято, долучено до матеріалів кримінального провадження і розглянуто [34, с. 183].

Розгляд клопотання є процесуальною діяльністю слідчого, дізнавача чи прокурора, яка розпочинається з моменту його надходження та спрямована на перевірку обґрунтованості викладеного у ньому прохання. Під час такої діяльності уповноважена посадова особа повинна з'ясувати зміст заявленого прохання, встановити обставини, на підтвердження або дослідження яких спрямоване клопотання, а також оцінити їх значення для вирішення завдань кримінального провадження. За необхідності для прийняття законного та обґрунтованого рішення можуть здійснюватися додаткові перевірочні заходи, зокрема

виребування документів, отримання пояснень чи інші процесуальні дії, спрямовані на встановлення фактичних підстав заявленого клопотання.

Кримінальний процесуальний закон не вимагає задоволення будь-якого клопотання захисника, оскільки не будь-який інтерес учасника кримінального провадження підлягає правовому захисту. Саме тому під час вирішення клопотання слідчий, дізнавач чи прокурор повинні оцінювати не лише доцільність заявленої вимоги для захисника, але й її відповідність вимогам закону та інтересам належного здійснення кримінального провадження. Відповідно, задоволенню підлягає лише таке клопотання, в якому відображено законний та процесуально значущий інтерес, що потребує реалізації чи захисту у межах конкретного кримінального провадження.

Таким чином, можливість задоволення клопотання учасника кримінального провадження законодавець пов'язує не лише з фактом його подання, а насамперед із наявністю «відповідних підстав», які свідчать про доцільність та необхідність вчинення відповідної процесуальної дії. Водночас, кримінальний процесуальний закон не містить вичерпного переліку обставин, які можуть вважатися такими, що мають значення для конкретного кримінального провадження. З огляду на це, оцінка наявності таких підстав покладається на слідчого, дізнавача чи прокурора, які повинні встановити, чи спрямоване заявлене клопотання на досягнення завдань кримінального провадження та чи пов'язане воно із встановленням обставин, що мають значення для правильного вирішення провадження. Тобто категорія «наявність відповідних підстав» у контексті задоволення клопотання захисника має оцінювальний характер і залишає простір для правозастосовного розсуду з урахуванням особливостей конкретного кримінального провадження. Відповідно, вирішення питання про задоволення чи відмову у задоволенні клопотання захисника значною мірою залежить від того, наскільки правильно слідчий, дізнавач чи прокурор оцінять значущість обставин, на встановлення яких воно спрямоване.

Саме наявність оціночних понять у правовому регулюванні розгляду клопотань зумовлює можливість неоднакового їх тлумачення різними учасниками

кримінального провадження. Не виключені ситуації, коли захисник та сторона обвинувачення по-різному оцінюють значення певних обставин для кримінального провадження або по-різному розуміють достатність підстав для проведення відповідної процесуальної дії. Як наслідок, навіть належно аргументоване та обґрунтоване клопотання може бути відхилене через відмінність у правовій оцінці його змісту [34, с. 185].

Подібні ситуації створюють ризики обмеження діяльності захисника, а відповідно, права підозрюваного на захист. Саме тому законодавець передбачив додаткові гарантії від можливих помилок або зловживань під час вирішення клопотань. До таких гарантій належать обов'язок слідчого, дізнавача чи прокурора належним чином мотивувати відмову у задоволенні клопотання, а також право захисника оскаржити таке рішення у встановленому законом порядку, що дає можливість перевірити його обґрунтованість.

Отже, покладаючи на слідчого, дізнавача та прокурора обов'язок щодо оцінки наявності підстав для задоволення клопотання захисника, законодавець одночасно покладає на них і відповідальність за об'єктивне та неупереджене визначення значущості обставин, на встановлення яких спрямоване відповідне клопотання. Саме від належного виконання цього обов'язку значною мірою залежить ефективність реалізації гарантій діяльності захисника та забезпечення права особи на захист у кримінальному провадженні.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути клопотання захисника в строк не більше трьох днів та повідомити захисника про результати розгляду клопотання. Встановлення досить короткого строку розгляду клопотання і повідомлення про наслідки такого розгляду також виступає додатковою процесуальною гарантією [64] забезпечення прав учасників кримінального провадження, оскільки унеможливорює безпідставне затягування вирішення відповідного питання.

Водночас, В. Г. Дрозд цілком слушно звертає увагу на іншу проблему – відсутність вказівки в законі на строк, протягом якого слідчий, прокурор повинні розпочати виконувати клопотання у разі його задоволення. Вирішення цієї

проблеми авторка вбачає у встановленні приписів, які будуть обмежувати слідчого, прокурора у часових межах виконання заявлених клопотань [78, с. 90-91]. З таким підходом, на наш погляд, варто погодитись.

Важливою гарантією захисника, яка реалізується слідчим, прокурором, є право на доступ до матеріалів кримінального провадження в обсязі та в строки, передбачені законом. У цьому контексті А. Моргунова підкреслює, що саме від ознайомлення з матеріалами залежить подальша стратегія захисту прав та законних інтересів підозрюваного, а у подальшому обвинуваченого [192].

Зазначене право є похідним від права підозрюваного бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини висунутого йому підозри, гарантованого пп. а п. 3 ст. 6 ЄКПЛ. Логіку цієї вимоги ЄСПЛ пояснив необхідністю повного розуміння обсягу обвинувачень (підозри) щодо нього з метою підготовки адекватного захисту (рішення у справі «Mattocchia v. Italy») [15].

Порядок і межі доступу захисника до матеріалів досудового розслідування визначаються ст. 221 КПК України, що забезпечує досягнення балансу між необхідністю ефективного здійснення досудового розслідування та забезпеченням прав та законних інтересів підозрюваного і його захисника бути поінформованими про наявність доказів, що обґрунтовують підозру.

Фактично зазначена норма встановлює обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора надати матеріали досудового розслідування для ознайомлення за клопотанням захисника. Водночас, забезпечуючи інтереси досудового розслідування, законодавець встановив два винятки із цього правила: 1) матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; 2) матеріали, ознайомлення з якими на цьому етапі кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

У першому випадку таке обмеження спрямоване на захист життя, здоров'я та безпеки учасників кримінального провадження і зумовлене необхідністю недопущення розголошення інформації, яка може створити загрозу для відповідних осіб. Другий виняток спрямований на запобігання ситуаціям, коли

передчасне розкриття певних відомостей може призвести до знищення чи приховування доказів, впливу на свідків, узгодження показань між співучасниками або іншим чином негативно позначитися на досягненні завдань кримінального провадження. Водночас, як слушно зазначають дослідники, відмова у наданні матеріалів досудового розслідування у зв'язку з тим, що, на думку слідчого, це можуть зашкодити досудовому розслідуванню, є виключно оціночним поняттям. Крім того, за таку відмову не передбачено жодної відповідальності слідчого і прокурора. Тому такий стан правового регулювання може спричинити нехтування слідчим чи прокурором своїм обов'язком надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення захиснику [166, с. 97].

Під матеріалами, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню, у науковій літературі розуміють: матеріали, в яких містяться дані, що можуть бути підставою для провадження негласних слідчих (розшукових) дій; матеріали, ознайомлення з якими може стати причиною втрати предметів і документів, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; матеріали, які містять державну та іншу охоронювану законом таємницю тощо [197, с. 437].

Безумовно, кримінальний процесуальний закон не може містити вичерпного переліку матеріалів, надання для ознайомлення яких може зашкодити досудовому розслідуванню. Водночас, варто погодитися із І. В. Гловюк та С. В. Андрусенко, які вважають, що для реалізації права на захист до матеріалів, які в будь-якому разі мають бути надані в порядку ст. 221 КПК України, слід відносити матеріали, якими обґрунтовується повідомлення про підозру та застосування запобіжного заходу [66, с. 241]. Це той необхідний мінімум процесуальної інформації, який дозволяє захиснику зрозуміти зміст і підстави висунутої підозри, оцінити обґрунтованість тверджень сторони обвинувачення, перевірити достатність наявних доказів та сформулювати правову позицію щодо спростування підозри або мінімізації її негативних наслідків для підозрюваного. Крім того, доступ до таких матеріалів є необхідною передумовою ефективного оскарження запобіжного заходу, підготовки відповідних клопотань, збирання виправдувальних доказів та

реалізації інших процесуальних прав сторони захисту. Інший підхід фактично створював би ситуацію, коли захисник змушений би був здійснювати захист особи, не маючи достатнього уявлення про фактичні та правові підстави кримінального переслідування, що робило б його декларативним.

Таким чином, обов'язок слідчого, дізнавача та прокурора надавати матеріали досудового розслідування для ознайомлення за клопотанням захисника є важливою гарантією його діяльності, тоді як передбачені законом винятки мають розглядатися як виключення із загального правила та застосовуватися лише за наявності об'єктивної необхідності захисту публічних інтересів кримінального провадження.

Разом із тим, слід наголосити, що визначальною процесуальною гарантією реалізації права на доступ до матеріалів кримінального провадження є положення ст. 290 КПК України, відповідно до якої після завершення досудового розслідування сторона обвинувачення зобов'язана відкрити стороні захисту матеріали, які прокурор має намір використати як докази у суді. На цьому етапі захисник повинен отримати повний доступ до усіх зібраних доказів, у тому числі тих, що мають виправдувальний характер (можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості особи, чи сприяти пом'якшенню її покарання).

П. 21 Основних положень про роль адвокатів передбачає, що обов'язком компетентних влад є забезпечення адвокату можливості своєчасно знайомитися з інформацією, документами і матеріалами справи, а у кримінальному процесі – не пізніше закінчення розслідування – до судового розгляду [203].

Велика Палата ВС зазначила, що за своєю суттю ст. 290 КПК України передбачає таку процедуру, яка має забезпечити реалізацію права на справедливий суд шляхом надання можливості сторонам майбутнього судового розгляду ознайомитися із доказами кожної із них і підготувати правову позицію, що буде ними відстоюватись у змагальній процедурі судового розгляду [226].

Свого часу ЄСПЛ у рішенні по справі «Doorson v. the Netherlands» (п. 72-73) зазначав, що право на справедливий судовий розгляд включає право на відкриття

всіх важливих доказів, що перебувають у володінні сторони обвинувачення, як на користь, так і проти обвинуваченого. Хоча, як визнав ЄСПЛ, можуть існувати обмеження на це право, якщо вони суворо необхідні у світлі вагомих протилежних суспільних інтересів (таких як національна безпека, необхідність тримати в секреті методи розслідування або захист фундаментальних прав інших осіб), однак труднощі, що спричиняються стороні захисту обмеженням її прав, мають бути достатньо збалансовані процедурами, яких дотримуються національні органи [9].

Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів за допомогою технічних засобів [309, с. 24]. У цьому контексті важливо, що ч. 2 ст. 290 КПК України вимагає від прокурора чи слідчого за його дорученням надати доступ не лише до матеріалів досудового розслідування, які планується використовувати для обвинувачення особи в суді, а й до тих доказів, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості особи, або сприяти пом'якшенню її покарання.

Відповідно ч. 10 ст. 290 КПК України захиснику має бути надано достатній час для ознайомлення з відкритими матеріалами. «Достатність» часу у даному контексті є оціночним поняттям і залежить від обставин конкретного кримінального провадження. С. О. Ковальчук слушно звертає увагу, що визначаючи «достатність» часу для ознайомлення з матеріалами, потрібно враховувати низку факторів: 1) обсяг матеріалів, з якими відбувається ознайомлення; 2) особові дані учасника кримінального провадження (зокрема, його вік, освіта) та стан здоров'я; 3) кількість інших учасників кримінального провадження, які мають знайомитися з матеріалами, і послідовність надання їм таких матеріалів [130, с. 193-194].

Разом з тим, у разі зволікання захисника з ознайомленням із матеріалами досудового розслідування слідчий суддя за клопотанням сторони обвинувачення встановлює строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого захисник вважається такими, що реалізував своє право на доступ до матеріалів [177, с. 135].

Таким чином, зазначене положення закону має за мету не допустити зловживання захисником правом на ознайомлення з матеріалами.

Варто відзначити, що процедура відкриття матеріалів є двосторонньою і сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ до зібраних доказів. Водночас, як зауважує С. А. Крушинський, законодавець передбачив важливу гарантію для сторони захисту – право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані ним на підтвердження винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому, сторона захисту може відкласти прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до матеріалів, які можуть бути використані ним на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, до закінчення ознайомлення з матеріалами досудового розслідування [158, с. 176].

Важливість виконання стороною обвинувачення обов'язку щодо відкриття матеріалів досудового розслідування полягає у тому, що суд не має права допустити відомості, котрі містяться в матеріалах провадження, як докази, якщо сторона обвинувачення не здійснить відкриття цих матеріалів. Судова практика засвідчує, що захисники досить часто ставлять питання про визнання доказів недопустимими за цим критерієм.

Слідчий, прокурор як владні суб'єкти на стадії досудового розслідування зобов'язані вживати заходів до забезпечення безпеки захисника у випадках, коли у зв'язку зі здійсненням ним професійної діяльності виникає реальна загроза його життю, здоров'ю, житлу, майну або близьким родичам. Значення цього обов'язку обумовлюється тим, що ефективне виконання захисником своїх процесуальних функцій неможливе в умовах фізичного чи психологічного тиску, погроз або інших форм незаконного впливу.

Особливого значення відповідний обов'язок набуває у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, корупційних злочинів, насильницьких злочинів та інших категорій проваджень, в яких існує підвищений ризик незаконного впливу на

учасників кримінального провадження. У таких випадках слідчий і прокурор повинні не лише реагувати на вже вчинені протиправні дії щодо захисника, але й здійснювати превентивні заходи для недопущення виникнення відповідних загроз. Ч. 2 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» прямо покладає обов'язок прийняття рішення про застосування заходів безпеки на слідчого, дізнавача, прокурора [105].

Підставою застосування заходів безпеки до захисника є наявність даних, що свідчать про реальну загрозу його життю, здоров'ю, житлу або майну у зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків щодо здійснення захисту підозрюваного. За твердженням А. Орлеан, крім погроз та конкретних посягань на життя, здоров'я, житло і майно особи, про наявність реальної загрози можуть свідчити характер злочину, щодо якого здійснюється кримінальне провадження, характеристика особи, котра становить потенційну загрозу, та її зв'язки, важливість особи, якій загрожує небезпека [202, с. 88].

Одержавши заяву захисника або повідомлення про загрозу його безпеці, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і у строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. Своє рішення вони оформлюють мотивованою постановою і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки [119, с. 334].

У контексті досліджуваного питання окремої уваги заслуговують контрольні повноваження прокурора на стадії досудового розслідування. Незважаючи на те, що прокурор належить до сторони обвинувачення, його процесуальний статус не обмежується виключно цією функцією кримінального переслідування. Здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, прокурор одночасно зобов'язаний забезпечувати додержання вимог закону всіма учасниками кримінального провадження, у тому числі гарантувати дотримання прав та гарантій діяльності захисника.

Як слушно зазначає Г. В. Мовчан, діяльність прокурора балансує між двома, не завжди узгодженими між собою складовими: з одного боку він повинен

зробити усе можливе для всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння, викриття особи та призначення певного виду та міри відповідальності, з іншого – не допустити необґрунтованих порушень прав та свобод особи [191, с. 171].

Особливість процесуального статусу прокурора полягає у тому, що він наділений широкими контрольними повноваженнями щодо діяльності слідчого та дізнавача. Зокрема, прокурор має право надавати обов'язкові для виконання письмові вказівки, скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчого, вимагати усунення допущених порушень закону, а також самостійно приймати процесуальні рішення у кримінальному провадженні. Завдяки цьому прокурор виступає одним із ключових суб'єктів, від діяльності якого залежить ефективність реалізації багатьох гарантій діяльності захисника.

Насамперед, контрольна функція прокурора проявляється у реагуванні на порушення права на захист, допущені органом досудового розслідування. Йдеться про випадки несвоєчасного залучення захисника до кримінального провадження, неналежного розгляду його клопотань, необґрунтованого обмеження доступу до матеріалів провадження, недотримання права на конфіденційне спілкування з підозрюваним або проведення процесуальних дій з порушенням прав сторони захисту. У таких ситуаціях прокурор зобов'язаний не лише констатувати наявність порушення, але й вживати реальних заходів для його усунення та недопущення подібних порушень у майбутньому.

Водночас, контрольні повноваження прокурора не можуть розглядатися як самодостатня гарантія діяльності захисника. Будучи процесуальним опонентом сторони захисту, прокурор об'єктивно зацікавлений у підтриманні обвинувачення, що потенційно може впливати на його оцінку дій слідчого та обґрунтованість клопотань захисника. Якщо прокурор не усунув порушення гарантій діяльності захисника, остаточним механізмом захисту виступає звернення до слідчого судді, що буде розглянуто у наступному підрозділі дисертації.

Підсумовуючи, відзначимо, що належне виконання стороною обвинувачення своїх процесуальних обов'язків є однією з ключових передумов

ефективного функціонування механізму гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування. Саме від поведінки слідчого, дізнавача, прокурора значною мірою залежить, чи матиме право на захист реальний зміст, чи залишатиметься декларацією.

У системному вимірі забезпечення гарантій захисника стороною обвинувачення слід розглядати як елемент принципу добросовісності у кримінальному процесі. Слідчий і прокурор, реалізуючи функцію обвинувачення, не можуть виходити виключно з логіки досягнення обвинувального результату; вони зобов'язані діяти в межах і способ, що забезпечує повагу до прав сторони захисту. Забезпечення реалізації гарантій захисника стороною обвинувачення є складовою публічного обов'язку держави щодо організації справедливого кримінального судочинства.

3.2. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника слідчим суддею

У зв'язку з фактичною нерівністю сторони обвинувачення і сторони захисту на стадії досудового розслідування особливого значення набуває діяльність слідчого судді, яка покликана хоча б частково компенсувати існуючу процесуальну диспропорцію між сторонами. Судовий контроль традиційно розглядають як один із засобів забезпечення прав учасників кримінального провадження та обґрунтованості їх обмеження [35; 40, с. 62; 84 с. 69], запорукою їх захисту від зловживань органів досудового розслідування [278, с. 122].

Судовий контроль у кримінальному провадженні виступає однією із ключових гарантій реалізації прав сторони захисту та забезпечення засади змагальності на стадії досудового розслідування, що є однією із фундаментальних засад кримінального провадження, закріплених у Конституції України та КПК України. Її реалізація на стадії досудового розслідування має важливе значення для забезпечення балансу між стороною обвинувачення та стороною захисту. Будучи тісно пов'язаною із засадою забезпечення права на захист, реалізація

засади змагальності має безпосередній вплив на ефективність діяльності захисника на стадії досудового розслідування.

Судовий контроль у кримінальному провадженні, на наш погляд, доцільно розглядати як один із важливих проявів принципу *favor defensionis*, тобто загальної спрямованості кримінального процесу на забезпечення максимально сприятливих умов для реалізації права на захист. Зміст цього принципу полягає у необхідності такого тлумачення та застосування кримінального процесуального законодавства, яке б забезпечувало ефективну реалізацію прав підозрюваного, обвинуваченого та його захисника, особливо в умовах процесуальної нерівності сторін на стадії досудового розслідування. Релевантною у цьому контексті є постанова Касаційного кримінального суду ВС від 23 грудня 2024 року, за якою, незважаючи на те, що КПК України не містить в якості окремої загальної засади кримінального провадження принципу сприяння захисту (*favor defensionis*), однак він втілений у низці законодавчо визнаних загальних засад, таких як верховенство права, змагальність, презумпція невинуватості та забезпечення права на захист [235].

Саме через механізм судового контролю відбувається часткова компенсація об'єктивно сильнішого процесуального становища сторони обвинувачення. Тому у контексті *favor defensionis* судовий контроль виконує роль процесуальної гарантії, спрямованої на забезпечення реальності та ефективності права на захист. Саме завдяки можливості звернення до слідчого судді захисник, зокрема, отримує можливість реагування на незаконні рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора.

Слідчий суддя не здійснює правосуддя у класичному розумінні, оскільки не вирішує питання винуватості особи, проте забезпечує дотримання її процесуальних прав і свобод на стадії досудового розслідування. Тому вчені-процесуалісти цілком обґрунтовано ведуть мову про самотійну функцію судового контролю у кримінальному провадженні, що, як зазначає О. В. Капліна, є окремим напрямом діяльності суду, яка здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею [272, с. 3].

Характеризуючи судовий контроль як гарантію діяльності захисника, варто погодитися із твердженням Ю. М. Грошевого та І. Є. Марочкина, що суд, на відміну від прокурора, не є представником ні сторони обвинувачення, ні сторони захисту, що припускає його неупередженість і незалежність. З огляду на це, усі процесуальні рішення, що обмежують права та свободи громадян, мають або бути дозволені судом, або передбачати можливість бути оскарженими [71, с. 9].

Одним із ключових напрямів діяльності слідчого судді у механізмі забезпечення діяльності захисника під час досудового розслідування є «компенсаторна» функція, сутність якої полягає у частковому врівноваженні процесуальної нерівності між стороною обвинувачення та стороною захисту, яка об'єктивно існує на стадії досудового розслідування. На відміну від слідчого та прокурора, сторона захисту не наділена владними повноваженнями щодо самостійного прийняття процесуальних рішень. Саме тому реалізація багатьох процесуальних можливостей захисника стає можливою лише через звернення до слідчого судді.

Компенсаторний характер діяльності слідчого судді проявляється, насамперед, у розгляді клопотань захисника, які стосуються можливості збирання доказів. Так, стороні захисту досить складно самостійно отримати доступ до більшості речей і документів, що мають значення для кримінального провадження. Захисник не уповноважений самостійно забезпечити примусове вилучення речей, документів чи отримання інформації, доступ до якої обмежений законом або фактичним володільцем. У таких умовах саме звернення із клопотанням до слідчого судді стає важливим процесуальним механізмом компенсації обмежених можливостей захисника у сфері доказування. Через інститут судового контролю захисник отримує можливість ініціювати тимчасовий доступ до речей і документів, отримати можливість ознайомитися з ними, зробити їх копії та навіть вилучити їх (здійснити їх виїмку), а відтак і формування доказової бази, без якої ефективного здійснення захисту було б неможливим.

У відповідному клопотанні захисник повинен зазначити, серед іншого, до яких речей і документів, він планує отримати тимчасовий доступ, які є підстави

вважати, що такі речі чи документи перебувають у володінні відповідної фізичної або юридичної особи, обґрунтувати значення цих речей і документів для встановлення обставин кримінального провадження та можливість їх використання в якості доказів. Якщо захисник ставить питання про вилучення речей чи оригіналів документів, додатково він має обґрунтувати необхідність у цьому, а також неможливість іншими способами довести відповідні обставини кримінального провадження, якщо захисник клопоче про тимчасовий доступ до речей і документів, які відповідно до ст. 162 КПК України містять охоронювану законом таємницю.

Отримавши клопотання захисника про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. При цьому у повістці про судовий виклик слідчий суддя зазначає про обов'язок володільця зберігати речі і документи у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику. Водночас, якщо захисник зможе довести, що є достатні підстави вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення відповідних речей чи документів, слідчий суддя може розглянути клопотання без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. Таким чином, законодавець встановлює додаткову гарантію для отримання захисником потенційних доказів без викривлення їх змісту.

Слідчий суддя задовольняє клопотання та надає дозвіл на тимчасовий доступ до речей і документів, якщо захисник доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

4) містять відомості, що можуть бути використані як докази, а довести обставини кримінального провадження іншими способами неможливо (у разі надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю [150]).

Слідчий суддя також сприяє доказовій діяльності захисника у тому разі, коли за клопотанням захисника залучає експерта для проведення експертизи. Розгляд такого клопотання можливий, якщо сторона обвинувачення не залучила експерта або поставлені експерту запитання не дозволяють дати повний та належний висновок, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть неповний чи неправильний висновок, а так само, якщо захисник не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів у підзахисного чи з інших об'єктивних причин.

У клопотанні захисник повинен, серед іншого, викласти обставини, якими обґрунтовується звернення із клопотанням, а також зазначити, який вид експертного дослідження необхідно провести, перелік запитань, які слід поставити перед експерту, вказати експерта або експертну установу, яким необхідно доручити проведення експертизи. Також до клопотання захиснику слід додати копії документів, що підтверджують неможливість самостійного залучення ним експерта.

Якщо захисник доведе наявність наведених вище підстав, слідчий суддя за результатами розгляду клопотання постановляє ухвалу, якою доручає проведення експертизи одному чи декільком експертам або експертній установі. В ухвалі про доручення проведення експертизи слідчий суддя включає запитання, поставлені перед експертом захисником (крім випадків, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження). У разі необхідності проведення порівняльного експертного дослідження слідчий суддя також має право за клопотанням захисника вирішити питання про отримання зразків для проведення експертизи.

Судова статистика засвідчує, що сторона захисту не надто часто використовує надану їй можливість ініціювати залучення експерта через слідчого

суддю, а останні далеко не завжди задовольняють такі клопотання. Так, у 2025 році з 204 розглянутих клопотань про залучення експерта (призначення експертизи) слідчі судді задовольнили лише 60 (29,4 %) [114]. У 2024 році цей показник становив 80 з 233 (34,3 %) [113], а у 2023 році – 93 з 264 (35,4 %) [112]. Вказані показники демонструють тенденцію до зниження питомої ваги задоволених клопотань.

У досліджуваному контексті слідчий суддя фактично виступає процесуальним механізмом часткової компенсації обмежених можливостей сторони захисту у сфері доказування. Через розгляд клопотань захисника забезпечується можливість отримання останнім доказів, які можуть бути використані для обґрунтування правової позиції сторони захисту. Особливого значення це набуває у випадках, коли сторона обвинувачення ігнорує або безпідставно відмовляє у задоволенні клопотань захисника про проведення слідчих (розшукових) дій.

З іншого боку, слідчий суддя є тим «запобіжником», який покликаний не допустити безпідставного втручання у професійну діяльність захисника шляхом проведення щодо нього слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із обмеженням конституційних прав і свобод. Особливе значення це має з огляду на необхідність забезпечення незалежності адвокатської діяльності та збереження адвокатської таємниці, без яких ефективного здійснення функції захисту є неможливим [288, с. 136].

Саме слідчий суддя є тим суб'єктом, який уповноважений державою перевіряти законність і обґрунтованість клопотань сторони обвинувачення про проведення обшуку, огляду житла адвоката, його офісу чи іншого володіння, негласних слідчих (розшукових) дій, арешту майна чи інших заходів, які можуть зачіпати професійну діяльність адвоката. У таких випадках судовий контроль виконує не лише загальне завдання захисту прав людини, але й спеціальне – охорону адвокатської діяльності від необґрунтованого втручання держави.

Особливого значення це набуває у зв'язку з тим, що проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката потенційно створює ризик отримання стороною

обвинувачення доступу до інформації, яка становить адвокатську таємницю і пов'язана із здійсненням захисту клієнтів. Саме тому слідчий суддя повинен оцінювати не лише формальну наявність підстав для проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, але й її пропорційність, незамінність та можливі наслідки для забезпечення права на захист.

У цьому контексті діяльність слідчого судді спрямована на підтримання балансу між публічними інтересами кримінального провадження та гарантіями незалежності адвокатури. Відсутність ефективного судового контролю у цій сфері створювала б ризики використання кримінального судочинства як інструменту тиску на захисника або непрямого впливу на його правову позицію. Таким чином, слідчий суддя у механізмі забезпечення діяльності захисника виконує не лише компенсаторну, але й охоронну функцію, запобігаючи свавільному або непропорційному втручанням у професійну діяльність адвоката та забезпечуючи належний рівень гарантій незалежності захисника у кримінальному провадженні.

Навіть, якщо під час слідчих (розшукових) дій у адвоката вилучено певні документи, носії інформації, мають бути обмеження щодо подальшої роботи з ними. До прикладу, в ухвалі від 10 червня 2024 року слідча суддя Вищого антикорупційного суду сформулювала новий підхід огляду вмісту техніки, вилученої в адвоката. Зважаючи на те, що відомості, які містяться на вилучених технічних пристроях можуть містити адвокатську таємницю, слідчий, прокурор можуть проводити огляд відповідних даних виключно з участю представника ради адвокатів регіону з метою виокремлення відомостей, що становлять адвокатську таємницю та не містять обставин, що мають значення для досудового розслідування. При цьому, у разі виникнення будь-яких сумнівів щодо відношення тих чи інших відомостей виключно до адвокатської таємниці, такий огляд має бути припинений для надання можливості власникам майна звернутись до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна з метою вирішення належності до адвокатської таємниці та відповідно відсутності потреби у подальшому арешті майна [293]. Це рішення слідчого судді створює важливий

прецедент – навіть якщо техніка адвоката вилучена законно, доступ до її вмісту стороною обвинувачення не повинен бути безконтрольним.

Не менш важливим напрямом діяльності слідчого судді є забезпечення стороні захисту можливості ефективного судового реагування на порушення її процесуальних прав. Оскільки захисник позбавлений можливості самостійно усунути порушення, допущені слідчим чи прокурором, саме звернення до слідчого судді стає основним способом їх відновлення. Мова йде про можливість сторони захисту оскаржити рішення, дії та бездіяльність слідчого, дізнавача та прокурора.

Зазначений механізм має важливе гарантійне значення, оскільки забезпечує захиснику реальний засіб реагування на процесуальні порушення, які можуть перешкоджати ефективному здійсненню захисту, чинити тиск на захисника, порушувати його професійні права та гарантії. Зокрема, предметом судового контролю можуть бути бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора щодо невнесення відомостей до ЄРДР щодо втручання в діяльність захисника, нерозгляду клопотань захисника, рішення про відмову у задоволенні клопотання захисника про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, рішення, дії чи бездіяльність при застосуванні щодо захисника заходів безпеки тощо.

У цьому контексті слідчий суддя виступає незалежним арбітром, який перевіряє законність процесуальної поведінки сторони обвинувачення та забезпечує поновлення порушених прав захисника, таким чином, виконуючи «відновлювальну» функцію.

Передусім, п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України дає можливість захиснику оскаржити до слідчого судді бездіяльність дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про втручання в діяльність захисника (ст. 397 КК України) до ЄРДР після отримання заяви від адвоката.

Така необхідність виникла, наприклад, у справі, де адвоката під час ознайомлення з матеріалами службових розслідувань затримали у райвідділі поліції, а працівники ТЦК, заблокувавши вихід, вимагали військові документи та,

попри чинну відстрочку, примусово доставили його до центру, де утримували його без пояснень кілька годин, відмовлялися назвати підстави та не реагували на його звернення до поліції та Міноборони. Згодом там ухвалили рішення про скасування відстрочки, відібрали телефон та силоміць доправили до військової частини. Згодом медики зафіксували перелом ребра та інші травми. Адвокат звернувся по захист до Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, який подав до Офісу Генерального прокурора заяву про вчинення кримінальних правопорушень (ст.ст. 146, 122, 361, 371, 397). Втім, ця заява була проігнорована, у зв'язку з чим на бездіяльність службовців Офісу Генпрокурора була подана скарга до слідчого судді [111]. Слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва визнав скаргу обґрунтованою, бездіяльність службових осіб прокуратури протиправною та ухвалив зобов'язати уповноважених осіб розпочати досудове розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [302].

Зазначена норма також дає можливість захиснику оскаржити до слідчого судді бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк. З цього можна зробити висновок про можливість оскарження бездіяльності у вигляді нерозгляду слідчим, дізнавачем, прокурором клопотань захисника, які вони відповідно до ч. 1 ст. 220 КПК України зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання.

Не менш важливою є можливість оскарження рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України). За даними судової статистики у 2025 році з 2072 розглянутих скарг на відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій слідчі судді задовольнили 619 (29,8 %) [114]. У 2024 році цей показник становив 729 з 2169 (33,6 %) [113], а у 2023 році – 668 з 2421 (27,6 %) [112]. При цьому дослідники зазначають, що 2 % скарг на дії, рішення чи бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування

стосувалися саме оскарження рішення слідчого, прокурора про відмову в проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, з них 32 % задоволені за даними судової статистики [45, с. 26].

Слідчий суддя також реалізує гарантії незалежності захисника в частині забезпечення його безпеки. Так, п. 6 ч. 1 ст. 303 КПК України надає можливість захиснику оскаржити до слідчого судді рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки. Під час оцінки відповідних скарг слідчі судді повинні врахувати правомірність застосування заходів безпеки, наявність відповідних підстав – даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну захисника [105]. Однією з причин скасування слідчими суддями постанов про відмову у застосуванні до захисника заходів безпеки є якраз неправильна оцінка слідчим або прокурором факту наявності відповідної загрози. У випадку задоволення відповідної скарги захисника формулювання резолютивної частини ухвали слідчого судді залежить від конкретного предмета оскарження: якщо слідчий чи прокурор не розглянув належним чином питання про застосування заходів безпеки, то у такому разі слідчий суддя може зобов'язати розглянути їх відповідне питання; якщо ж захиснику було необґрунтовано відмовлено у застосуванні заходів безпеки, то у такому разі слідчий суддя уповноважений зобов'язати відповідальну особу такі заходи застосувати [198, с. 519].

Загалом за результатами розгляду скарги захисника на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора слідчий суддя уповноважений:

- 1) скасувати рішення слідчого, дізнавача чи прокурора;
- 2) зобов'язати припинити дію;
- 3) зобов'язати вчинити певну дію;
- 4) відмовити у задоволенні скарги.

Варто відзначити, що ч. 1 ст. 303 КПК України не передбачає можливості подання скарги на бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, що полягає у незалучення захисника до кримінального провадження. Такий стан законодавчого регулювання видається проблематичним, адже фактично незалучення захисника до кримінального провадження створює істотні перешкоди для реалізації підозрюваним права на захист та унеможливорює належне здійснення захисником

своїх професійних функцій. Особливо небезпечними є ситуації, коли така бездіяльність має місце на ранніх етапах досудового розслідування. У таких випадках недопущення захисника може мати незворотні наслідки для всього подальшого кримінального провадження.

Держава не може виправдовувати обмеження права на захист міркуваннями процесуальної економії або зручності для органів кримінального переслідування. Саме держава в особі уповноважених нею органів несе позитивний обов'язок організувати кримінальне провадження таким чином, щоб забезпечити ефективну участь захисника, а не створювати умови для його фактичного усунення.

Водночас, відсутність прямої можливості судового оскарження такого виду бездіяльності фактично залишає сторону захисту без ефективного процесуального засобу оперативного реагування на відповідне порушення. У зв'язку з цим доцільним видається доцільним внесення змін до ч. 1 ст. 303 КПК України шляхом доповнення переліку оскаржуваних рішень, дій та бездіяльності положенням про можливість оскарження незалучення захисника до кримінального провадження. Відповідно, слідчого суддю слід було б наділити повноваженнями постановляти за результатами розгляду скарги ухвалу про допуск захисника до участі у кримінальному провадженні або його залучення через регіональний центр з надання БВПД.

Такий підхід відповідав би принципам верховенства права, змагальності та забезпечення права на захист, а також узгоджувався б із практикою ЄСПЛ, який наголошує на необхідності існування ефективних засобів юридичного захисту. Крім того, запропоновані зміни дозволили б посилити гарантії діяльності захисника, оскільки сам факт можливості оперативного судового контролю за бездіяльністю сторони обвинувачення у питаннях залучення захисника, його допуску до участі у процесуальних діях сприяв би зменшенню кількості відповідних порушень на практиці.

В якості самостійного напрямку судового контролю, що має гарантійний характер щодо діяльності захисника на досудовому розслідуванні, можна розглядати повноваження слідчого судді щодо розгляду відводів захисника. Його

значення полягає у забезпеченні законності участі захисника у кримінальному провадженні, дотриманні вимог щодо незалежності захисника та недопущенні конфлікту інтересів, який може негативно вплинути на ефективність здійснення захисту.

Одразу слід схвально оцінити те, що законодавець відніс вирішення питання відводу захисника на досудовому розслідуванні до повноважень слідчого судді, який є незалежним від сторін суб'єктом кримінального провадження. Такий судовий контроль має особливе значення з огляду на ризик можливого зловживання правом відводу з боку сторони обвинувачення з метою усунення активного або принципового захисника від участі у кримінальному провадженні. Саме тому вирішення питання про відвід (самовідвід) захисника не може бути у сфері розсуду сторони обвинувачення.

Як стверджує В. В. Заборовський, саме на адвоката покладається обов'язок визначити наявність або відсутність конфлікту інтересів та можливість прийняття доручення від клієнта (продовжити надавати правничу допомогу). Тож у випадку, якщо адвокат дійде висновку про існування (або ж потенційну можливість виникнення) конфлікту інтересів, він повинен відмовитись від надання такої допомоги [85, с. 555].

Зважаючи на потенційний істотний вплив заява про відвід (самовідвід) захисника на реалізацію права особи на ефективний захист, слідчий суддя повинен забезпечити ретельний об'єктивний та всебічний розгляд відповідної заяви. Він має оцінити обґрунтованість підстав для відводу (самовідводу), зокрема наявність конфлікту інтересів або інших обставин, що перешкоджають належному виконанню захисником своїх функцій. Водночас, слідчий суддя повинен враховувати, що безпідставне задоволення заяви про відвід (самовідвід) може порушити право підозрюваного на отримання правничої допомоги від обраного ним захисника.

Судова практика якраз і демонструє непоодинокі випадки постановлення слідчими суддями ухвал про відмову в задоволенні заяв про відвід (самовідвід) захисника. Так, наприклад, в одному із проваджень підозрюваний заявив відвід

захиснику, мотивуючи це тим, що не довіряє йому, оскільки у нього є постійний захисник, якому відомі матеріали кримінального провадження і який зможе з'явитися у судові засідання для розгляду питання про застосування запобіжного заходу через декілька днів (уже після спливу строку на обрання запобіжного заходу). Слідчий суддя цілком обґрунтовано відмовив у задоволенні такої заяви, оскільки наведені обставини, не передбачені як підстави для відводу захисника, а виконання останнім обов'язків в окремій процесуальній дії не свідчить про його упередженість [297].

В іншому провадженні клопотання про відвід захисника подав прокурор, на думку якого, при захисті підозрюваного порушуються права іншої підзахисної, оскільки її інтереси та інтереси підозрюваного суперечать один одному. Водночас, слідчий суддя констатував, що висловлені прокурором припущення про неможливість одночасного захисту інтересів двох підозрюваних нічим не підтверджуються і є необґрунтованими, а тому дійшов висновку про відсутність передбачених законом підстав для відводу захисника [294].

На практиці мають місце випадки і безпідставного заявлення захисниками самовідводів. Тому слідчий суддя обов'язково повинен переконатися, чи заявлений самовідвід не є способом уникнути подальшого виконання захисником своїх професійних обов'язків. Так, слідчий суддя Солом'янського районного суду м. Києва, розглядаючи самовідвід, заявлений захисником за призначенням, констатував, що заява не містить належних даних, які б свідчили про наявність підстав для відводу вказаного захисника, що передбачені нормами КПК України, а відтак вона задоволенню не підлягає [303].

Інколи захисники помилково заявляють самовідвід за наявності обставин, не передбачених ст. 78 КПК України, які, водночас, надають їм право відмовитися від виконання своїх обов'язків. До прикладу, захисник підозрюваного заявив самовідвід, посилаючись на те, що у нього у нього не достатньо досвіду та немає відповідної кваліфікації для надання правничої допомоги у даній категорії справ. Слідчий суддя, відмовляючи у задоволенні заяви, зазначив, що жодних обставин, які б викликали обґрунтовані сумніви в неупередженості захисника відповідно

вимог ст. 78 КПК України та перешкоджали б захиснику брати участь на даній стадії кримінального провадження, не встановлено [305].

Таким чином, повноваження слідчого судді щодо розгляду відводів (самовідводів) захисника сприяють забезпеченню балансу – з одного боку, захисник не може бути безпідставно усунутий від участі у провадженні лише через незгоду сторони обвинувачення чи інших учасників процесу із його правовою позицією або активністю у здійсненні захисту, а іншого, судовий контроль дозволяє своєчасно реагувати на ситуації, коли участь конкретного захисника дійсно може поставити під сумнів законність чи ефективність захисту.

Таким чином, судовий контроль у механізмі реалізації гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування має комплексне гарантійне призначення, спрямоване на забезпечення реальності та ефективності права на захист. Саме через діяльність слідчого судді забезпечується часткове нівелювання процесуальної нерівності між стороною обвинувачення та стороною захисту, яка об'єктивно існує на досудовому розслідуванні. У цьому контексті судовий контроль доцільно розглядати як один із проявів принципу *favor defensionis*, спрямованого на створення максимально сприятливих умов для реалізації права особи на захист.

Гарантійний потенціал судового контролю щодо діяльності захисника проявляється у трьох основних напрямках: компенсаторному, охоронному та відновлювальному. Компенсаторний характер судового контролю полягає у забезпеченні стороні захисту можливостей, які вона не може реалізувати самостійно через відсутність владних повноважень, зокрема у сфері доказування. Охоронна функція судового контролю проявляється у запобіганні необґрунтованому втручанню у професійну діяльність захисника, охороні адвокатської таємниці та забезпеченні інституційної незалежності адвокатури. Відновлювальна функція полягає у забезпеченні ефективного судового реагування на порушення прав захисника через розгляд скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора.

3.3. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника іншими суб'єктами

Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування певною мірою залежить від різних суб'єктів – як тих, що беруть участь у кримінальному провадженні, в якому захисник надає правничу допомогу, так і тих, що не мають до нього прямого відношення. Таке твердження зумовлене тим, що гарантії діяльності захисника не обмежуються виключно процесуальними правовідносинами між захисником та іншими учасниками кримінального провадження, а охоплюють широку систему організаційних та інституційних механізмів, спрямованих на створення належних умов для реалізації права на захист.

Серед суб'єктів, які беруть безпосередню участь у кримінальному провадженні, важливе місце належить самому підозрюваному. Незважаючи на те, що саме він є особою, в інтересах якої здійснюється захист, від його поведінки значною мірою залежить ефективність реалізації багатьох гарантій діяльності захисника. Йдеться, насамперед, про своєчасне інформування захисника про обставини кримінального провадження, дотримання досягнутих домовленостей щодо способу здійснення захисту, надання необхідних документів та відомостей, а також належне використання процесуальних прав. Недостатній рівень взаємодії між захисником та підзахисним може істотно ускладнити реалізацію навіть тих гарантій, які формально забезпечені законом.

Якщо підозрюваний не дотримується порад, наданих йому захисником, цілком зрозуміло, що захисник не зможе досягнути того результату, на який він сподівався. До прикладу, замість дотримання тактики зберігання мовчання, підозрюваний надає на допиті показання, які надалі використовуються стороною обвинувачення проти нього. У зв'язку з цим захиснику доводиться змінювати тактику захисту, вдаватися до нових засобів захисту, тобто його робота істотно ускладнюється внаслідок необдуманих дій самого підозрюваного.

Певне значення для реалізації гарантій діяльності захисника мають також інші учасники кримінального провадження – потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, секретарі судового засідання. Зокрема, готовність відповідних осіб надавати інформацію, брати участь у процесуальних діях, належним чином виконувати свої процесуальні обов'язки та дотримуватися встановлених законом процедур може впливати на можливість захисника ефективно реалізовувати свої права, зокрема, у сфері доказування.

Окремо слід зупинитися на реалізації можливості захисника використовувати спеціальні знання. Особливість використання захисником спеціальних знань у кримінальному провадженні виявляється у тому, що він може їх застосовувати як безпосередньо (самостійно), так і опосередковано (через залучення спеціаліста чи експерта) [162, с. 160]. Зазвичай суб'єктами, які забезпечують реалізацію цього права захисника, є спеціаліст і експерт.

Захисник має можливість звертатися за допомогою до спеціаліста, у разі необхідності надання консультацій, пояснень, отримання довідки, висновку під час досудового розслідування з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Досить часто під час досудового розслідування у захисника може виникати потреба надання безпосередньої технічної допомоги (для фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо). Саме для такої допомоги потрібно залучати спеціаліста.

Спеціаліст з питань, що потребують спеціальних знань, може надати захиснику довідку або висновок. Такі документи нерідко використовуються захисником для формування правової позиції, обґрунтування клопотань, спростування доводів сторони обвинувачення або ініціювання проведення експертизи. Водночас, доказове значення таких документів є дискусійним. За загальним правилом, довідка чи висновок спеціаліста не є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України). Лише у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків згідно з ч. 1 ст. 298-1 КПК України висновок спеціаліста визнається самостійним процесуальним джерелом доказів.

На відміну від цього, висновок експерта є процесуальним джерелом доказів у будь-якому кримінальному провадженні. Значення експерта для реалізації гарантій діяльності захисника суттєво зросло після надання стороні захисту права самостійно залучати експертів для проведення експертиз. Завдяки цьому захисник отримав можливість не лише критикувати висновки експертів, залучених стороною обвинувачення, а й формувати власну доказову базу з використанням спеціальних знань, що цілком відповідає принципу змагальності. У багатьох категоріях кримінальних проваджень саме висновки експерта нерідко становлять основу доказової бази. За таких умов позбавлення сторони захисту можливості використовувати допомогу експертів фактично означало б істотне обмеження її можливостей щодо спростування підозри (обвинувачення).

Таким чином, експерт і спеціаліст виступають самостійними суб'єктами реалізації гарантій діяльності захисника у сфері кримінального процесуального доказування, оскільки через використання спеціальних знань забезпечують захиснику додаткові можливості у формуванні і обґрунтуванні альтернативної позиції, сприяють перевірці доказів сторони обвинувачення тощо.

Водночас, важливу роль у забезпеченні гарантій діяльності захисника відіграють і суб'єкти, які не є учасниками конкретного кримінального провадження. Коло таких суб'єктів є досить широким – від держави в особі її уповноважених органів до юридичних осіб та окремих фізичних осіб. Наприклад, гарантії захисника щодо збирання доказів шляхом їх витребування згідно з ч. 3 ст. 93 КПК України можуть реалізовуватися органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, окремими фізичними особами, які надають речі, копії документів, інформацію, інші відомості за запитом захисника.

Законодавець детально урегулював порядок реагування зобов'язаних суб'єктів на адвокатські запити. Зокрема, чітко визначено категорії інформації, яка не підлягає наданню за запитом адвоката, встановлено конкретні строки відповіді залежно від складності та обсягу запитуваних відомостей, а також передбачено юридичну відповідальність за безпідставну відмову у наданні інформації або

надання її у неповному обсязі. Варто погодитись, що такий підхід сприяє підвищенню ефективності адвокатської діяльності та зміцненню гарантій реалізації права на правничу допомогу [165, с. 681].

Слід констатувати, що в діяльності органів державної влади сформувалася практика, за якої відповіді на адвокатські запити, як правило, надаються наприкінці граничного строку їх розгляду. У результаті більшість відповідей фактично надходить із суттєвим часовим запізненням. Якщо додатково врахувати тривалість поштового пересилання, то загальний строк отримання відповіді нерідко сягає до одного місяця. Водночас, така тривалість є критичною з огляду на процесуальні строки досудового розслідування, що фактично позбавляє захисника можливості своєчасно отримати необхідну інформацію та належним чином використати її для формування правової позиції і захисту інтересів клієнта.

Окремі громадяни можуть виступати суб'єктами реалізації гарантій діяльності захисника, надаючи йому інформацію про обставини кримінального провадження, адже захисник має нормативно закріплене право отримувати від фізичних осіб за їх згодою пояснення, які не вважаються джерелом доказів (ч. 8 ст. 95 КПК України, п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Водночас, ключовою особливістю реалізації цього права є те, що опитування особи захисником можливе виключно за добровільної згоди такої особи. На відміну від слідчого чи прокурора, які наділені владними повноваженнями щодо виклику особи для допиту та можуть застосовувати передбачені законом заходи процесуального примусу, захисник не має жодних засобів впливу для отримання інформації від громадян. Відповідно, будь-яке спілкування між захисником та особою ґрунтується виключно на добровільності та готовності останньої надати відповідні відомості. Тобто захисник фактично залежить від волевиявлення особи, яка може як погодитися на спілкування, так і відмовитися від нього без будь-яких негативних правових наслідків для себе. Саме ця обставина демонструє суттєву відмінність процесуальних можливостей

сторони захисту та сторони обвинувачення у сфері збирання вербальних відомостей.

З одного боку, така законодавча конструкція повністю відповідає принципу свободи особи та гарантує недопустимість будь-якого примусу з боку захисника. З іншого боку, вона істотно обмежує можливості сторони захисту щодо самостійного збирання відомостей і є одним із проявів процесуальної нерівності сторін на стадії досудового розслідування.

Навіть у тому разі, коли особа погоджується надати захиснику пояснення з приводу якихось обставин кримінального провадження, є інша проблема, на якій акцентують увагу вчені – неурегульованість порядку проведення такого опитування та оформлення його результатів [158, с. 104; 194, с. 279; 266, с. 89]. Нормативне урегулювання такого порядку сприяло б упорядкуванню правовідносин адвоката з особами, які погодились надати йому відповідні відомості.

Громадяни реалізують гарантії діяльності захисника і пасивним шляхом – утримуючись від дій заборонених законом, які є втручанням у діяльність захисника, посяганням на його життя, здоров'я, честь, гідність, репутацію чи майно. Натомість, уповноважені державні органи реалізують ці гарантії шляхом активного правозастосування – виявлення відповідних правопорушень, їх розслідування і притягнення винних до відповідальності.

КК України містить спеціальні кримінально-правові заборони, якими охороняється діяльність захисника у кримінальному провадженні – ст.ст. 398, 399, 400 КК України. М. В. Бабич наголошує, що, на жаль, адвокати нерідко стикаються з різними формами протиправного тиску та перешкод під час виконання своїх професійних обов'язків [37, с. 494]. У цьому контексті Д. О. Балобанова стверджує, що аналіз емпіричних матеріалів свідчить про збереження досить високого рівня поширення кримінально караного втручання в діяльність захисника, адвоката або представника особи, що вимагає відповідної реакції з боку кримінально-правової політики протидії зазначеному явищу [39, с. 102].

Проте офіційна статистика засвідчує відносно невелику кількість зареєстрованих в ЄРДР кримінальних правопорушень, кваліфікованих ст.ст. 398, 399, 400 КК України (показники за 2023-2025 роки наведені у таблиці 1). Це може свідчити або про не настільки велику проблему, яку подають вчені, або про недоліки в діяльності правоохоронних органів щодо своєчасного внесення відомостей про кримінальні правопорушення до ЄРДР.

Таблиця 1. Інформація про кримінальні правопорушення, вчинені щодо адвокатів у зв'язку зі здійсненням їх професійної діяльності*

Рік	Кількість облікованих кримінальних правопорушень		
	ст. 398 КК України	ст. 399 КК України	ст. 400 КК України
2025	25	0	0
2024	23	2	0
2023	20	3	0

* Складено автором на основі Єдиних звітів про кримінальні правопорушення (форма № 1) за 2023-2025 роки [79-81].

Водночас, насторожує інше – мізерна кількість кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом. За три останні роки лише двічі (у 2024 р. [80]) було направлено обвинувальні акти до суду з кваліфікацією за ст. 398 КК України, а за ст. 399 КК України таких випадків взагалі не було. Це свідчить про недостатню ефективність кримінально-правового механізму захисту професійної діяльності адвокатів, низький рівень виявлення та розслідування відповідних кримінальних правопорушень, а також про існування певних труднощів у доведенні фактів посягання на адвокатів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Крім того, наведені показники можуть вказувати на недостатню увагу правоохоронних органів до кримінальних правопорушень цієї категорії, що, своєю чергою, робить задекларовані гарантії ілюзорними.

Тому, мабуть, не є перебільшеним висновок членкині Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ О. В. Панченко, яка

констатує, що держава в особі правоохоронних органів не здатна належним чином забезпечити своєчасне реагування на факти вчинення протиправних дій стосовно адвокатів. Крім того, бездіяльність правоохоронних органів щодо проведення досудових розслідувань кримінальних правопорушень, учинених стосовно адвокатів, свідчить про нездатність або небажання виконати свій обов'язок щодо фактичного захисту державою життя, здоров'я, майна адвоката, а також його близьких родичів [208, с. 25].

У науковому вимірі така бездіяльність має розглядатися крізь призму позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав людини. ЄСПЛ у своїй усталеній практиці неодноразово наголошував, що держава зобов'язана не лише утримуватися від порушень прав, а й забезпечувати ефективний захист осіб від протиправних посягань з боку третіх осіб. Це включає обов'язок провести оперативне, ретельне, незалежне та ефективне розслідування кожного випадку насильства або реальної загрози насильства, особливо тоді, коли посягання пов'язані з виконанням професійних або публічно значущих функцій. Така бездіяльність уповноважених державних органів прямо суперечить п. 6 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

У контексті діяльності захисника у кримінальному провадженні ця проблема набуває ще більшої ваги, оскільки страх перед безкарністю посягань на адвокатів має так званий «охолоджувальний (стримуючий) ефект» (chilling effect) – адвокат, який не відчуває реального захисту з боку держави, об'єктивно опиняється у вразливому становищі та може бути схильний до самообмеження у виконанні професійних обов'язків, що прямо шкодить інтересам клієнтів і підриває довіру до системи правосуддя.

Іншим напрямом реалізації гарантій діяльності захисника правоохоронними органами є забезпечення гарантій його особистої безпеки шляхом застосування заходів безпеки. Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або

Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. На зазначені органи покладаються обов'язки: 1) негайно реагувати на кожен випадок протиправних дій, що став їм відомим, щодо захисника, вчинених у зв'язку з його участю в судочинстві; 2) забезпечувати захист життя, здоров'я, житла і майна відповідно до характеру загрози; 3) своєчасно повідомляти захисника про зміну або скасування заходів щодо його безпеки [105].

Таким чином, органи, уповноважені здійснювати заходи безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, виступають самостійними суб'єктами реалізації гарантій діяльності захисника. Їх діяльність спрямована на створення умов, за яких адвокат може здійснювати свої професійні обов'язки незалежно, без страху за власну безпеку та без ризику незаконного впливу у зв'язку з виконанням функції захисту.

Істотний вплив на реалізацію гарантій діяльності захисника у кримінальному судочинстві мало запровадження у нашій державі правового режиму воєнного стану. З одного боку, збройна агресія проти України об'єктивно зумовила необхідність адаптації кримінального процесу до умов воєнного часу, забезпечення оперативності досудового розслідування та створення механізмів реагування на виклики, пов'язані з бойовими діями, окупацією окремих територій, руйнуванням інфраструктури та обмеженням можливостей функціонування органів державної влади. З іншого боку, навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана забезпечувати дотримання фундаментальних прав людини, зокрема права на захист та права на отримання професійної правничої допомоги.

Запровадження воєнного стану зумовило внесення змін до кримінального процесуального законодавства в частині особливості порядку проведення окремих процесуальних дій, використання дистанційних засобів комунікації, зміни територіальної підсудності, особливостей здійснення судового контролю тощо. Крім нормативних змін, на практичну реалізацію гарантій діяльності захисника впливають і фактичні обставини воєнного часу. До них належать труднощі фізичного доступу до підзахисних, особливо у місцях несвободи, перебої в роботі

судів та органів досудового розслідування, проблеми транспортного сполучення, повітряні тривоги, евакуація населення, окупація окремих територій, а також загрози безпеці самих адвокатів. У сукупності ці фактори істотно ускладнюють реалізацію низки гарантій діяльності захисника. У зв'язку з цим доктрина кримінального процесу зорієнтувалася на виявлення відповідних проблем і шляхів їх вирішення [1; 82; 205; 259; 313].

Однією із проблем, яка виникла під час дії в Україні воєнного стану, є неприбуття чи несвоєчасне прибуття захисника для участі у процесуальних діях чи судових засіданнях, викликане об'єктивними обставинами. За інформацією Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ на адвокатів надходять численні скарги про притягнення останніх до дисциплінарної відповідальності за подібні діяння. Проте, слід погодитися із висновком, що необхідно вважати поважною причиною неприбуття чи припинення участі адвоката в судових засіданнях або неявку адвоката до інших органів у яких він бере участь задля надання правової допомоги, якщо це зумовлено наслідками війни (повітряна тривога, відсутність електрозабезпечення, неможливість використання транспорту, ракетна атака чи інше збройне ураження території, де знаходиться адвокат та/або відповідний орган, а також окупація вказаної території тощо). Такі дії адвоката не є порушенням Правил адвокатської етики [248].

Серйозним викликом стало запровадження комендантської години як складової правового режиму воєнного стану, що створило додаткові організаційні бар'єри для здійснення адвокатської діяльності. Зазначена проблема посилилась у зв'язку з тим, що після внесення змін до ч. 4 ст. 223 КПК України для проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22-00 до 6-00) не потрібно додатково обґрунтовувати їх невідкладність. Згідно з новою редакцією цієї норми слідчі (розшукові) дії можуть проводитися вночі не тільки у випадках, що передбачають невідкладність, але й у рамках кримінального провадження, що здійснюється згідно з порядком, встановленим ст. 615 КПК України (тобто в умовах воєнного стану) [317, с. 33].

Комендантська година як режимне обмеження пересування осіб і транспортних засобів у визначений період часу без спеціальних дозволів об'єктивно впливає на можливість адвоката оперативно дістатися до клієнта, зокрема, у випадках затримання або проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій. Водночас, сама по собі комендантська година не може розглядатися як абсолютна підстава для обмеження доступу захисника до клієнта, оскільки право на захист належить до фундаментальних гарантій справедливого кримінального провадження і не може бути нівельоване адміністративними або режимними міркуваннями. З огляду на це, уповноважені державні органи зобов'язані реалізовувати гарантії доступу захисника до підзахисного і під час комендантської години.

Варто зауважити, що постановою КМУ № 630 від 24 червня 2023 р. були запроваджені зміни до законодавства, спрямовані на усунення організаційних перешкод у діяльності адвокатів, які надають БВПД, під час комендантської години. Зокрема, зміни до Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, передбачили, що адвокатам, призначеним регіональними / міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги для надання БВПД затриманим особам, час прибуття до яких припадає на комендантську годину, дозволяється перебування на вулицях та в інших громадських місцях без виданих перепусток, зокрема на власних транспортних засобах. При цьому для забезпечення контролю такий адвокат повинен пред'явити: 1) документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України або її спеціальний статус, або паспортний документ іноземця та документ, що підтверджує законність перебування на території України; 2) документ, що підтверджує статус адвоката (свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю або посвідчення адвоката України); 3) скановану копію доручення регіонального / міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги для надання БВПД [223]. Тому уповноважені органи та посадові особи, зокрема, патрулі не мають права вимагати від захисника інші

документи (зокрема, перепустки) і повинні забезпечити можливість безперешкодного пересування захисника під час комендантської години.

Проте жодних подібних гарантій на сьогодні не забезпечено для захисників, які надають правничу допомогу клієнту не на підставі доручення центру з надання БВПД, а на підставі договору. Така законодавча конструкція фактично створює різний обсяг гарантій професійної діяльності захисників залежно від підстав їх залучення до кримінального провадження, хоча процесуальний статус захисника та його функції у таких випадках є однаковими. Безумовно, право особи на професійну правничу допомогу, можливість невідкладного прибуття захисника до затриманого не повинні залежати від підстав його залучення до кримінального провадження. Тому цілком справедливою є висновок Ю. В. Циганюк і М. С. Гончарова, що усі адвокати України, діяльність яких не призупинена, мають бути забезпечені дозволами для пересування під час комендантської години у зв'язку з необхідністю забезпечення права клієнта на вільний вибір захисника своїх прав. Водночас, вчені пропонують і механізм протидії зловживанням захисника правом пересування в комендантську годину – позбавлення адвоката такого права після першого ж зловживання [313, с. 1122].

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне запропонувати доповнити ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» новою частиною 4 такого змісту: «4. В умовах воєнного стану гарантії адвокатської діяльності з урахуванням особливостей цього правового режиму. Введення воєнного стану не може бути підставою для обмеження допуску адвоката до участі у провадженні, участі в окремих процесуальних діях, якщо інше прямо не передбачено законом та не є об'єктивно необхідним для забезпечення національної безпеки України.

У разі запровадження обмежень, пов'язаних із вільним пересуванням осіб, у тому числі комендантської години, держава зобов'язана забезпечити адвокату реальну можливість безперешкодного доступу до клієнта для надання правничої допомоги, зокрема, у випадках затримання особи або проведення невідкладних процесуальних дій».

Продовжуючи тему діяльності захисника в умовах воєнного стану, неможливо не зупинитись на ролі посадових осіб ТЦК у реалізації гарантій його діяльності. Так, РАУ у своєму рішенні від 08 червня 2024 р. звертає увагу, що на адресу НААУ надходять численні звернення адвокатів про порушення працівниками ТЦК професійних прав та гарантій адвокатської діяльності, втручання в професійну діяльність, насильство відносно захисників, незаконне позбавлення волі, відібрання особистих речей, в тому числі, які містять адвокатську таємницю, у зв'язку із здійсненням професійної адвокатської діяльності [249].

Дані звіту Комітету НААУ щодо порушення гарантій адвокатської діяльності територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки демонструють тенденцію до збільшення кількості випадків порушення гарантій адвокатської діяльності посадовими особами ТЦК. Якщо у 2022 р. був зафіксований лише 1 такий випадок, то у 2023 р. їх було уже 8, у 2024 р. – 24, а у першому півріччі 2025 р. – 9. Порушення гарантій професійної діяльності відбувалося шляхом нанесення тілесних ушкоджень адвокатам, «силовою мобілізацією», врученням повісток у зв'язку із заняттям правової позиції та фізичним недопуском адвокатів до клієнтів у приміщення ТЦК [110].

Комітетом зафіксовано низку випадків, коли працівники ТЦК незаконно обмежували свободу пересування адвокатів та утримували всупереч їх волі в приміщенні ТЦК, вручали повістки адвокатам під час виконання свої професійних обов'язків та направляли на проходження військово-лікарської комісії. Нерідко такі дії супроводжуються застосуванням насильства. Наприклад, за інформацією Ради адвокатів Харківської області 19 червня 2025 р. під час виконання професійних обов'язків адвокат зазнав фізичного нападу з боку співробітників ТЦК, внаслідок чого отримав перелом ноги, численні забої та був госпіталізований. Інший адвокат 21 липня 2025 р. під час виконання професійних обов'язків було застосоване незаконне затримання, під час якого до адвоката було застосовано фізичну силу. Згідно з висновком лікаря в останнього діагностовано

забій лівой легені та перелом ребра. Ці дії супроводжувалися спробою вручити мобілізаційне розпорядження всупереч чинній відстрочці [110].

Загалом вручення повісток і намагання мобілізувати адвокатів перетворилося на засіб тиску на захисників у зв'язку з їх правовою позицією і виконанням професійних обов'язків. Варто погодитись із твердженням, що мобілізація адвокатів має руйнівні наслідки для системи професійної правничої допомоги [111], адже на відміну від сторони обвинувачення (слідчого, прокурора) адвокати на сьогодні не належать до категорій осіб, щодо яких законодавством передбачено право на відстрочку або бронювання у зв'язку з виконанням ними професійних функцій із забезпечення права на захист. Як результат значна кількість адвокатів може бути фактично вилучена зі сфери надання правничої допомоги.

Проблема полягає не лише у скороченні загальної кількості захисників, які здійснюють професійну діяльність, а й у можливому порушенні безперервності надання правничої допомоги в уже розпочатих кримінальних провадженнях. У випадку мобілізації захисника його клієнт нерідко змушений терміново шукати нового адвоката, який потребує часу для ознайомлення з матеріалами провадження, формування власної правової позиції та налагодження довірчих відносин із підзахисним. Особливо гостро ця проблема проявляється у складних кримінальних провадженнях, які тривають роками та характеризуються значним обсягом матеріалів. У таких випадках заміна захисника через його мобілізацію здатна не лише ускладнити здійснення захисту, а й фактично нівелювати результати значної частини попередньої роботи адвоката.

У цьому контексті видається доцільним пошук збалансованих механізмів, які б дозволяли враховувати суспільну значущість адвокатської діяльності та забезпечувати належне функціонування системи правничої допомоги в умовах воєнного стану. Слід звернути увагу на те, що були зроблені спроби вирішити цю проблему – 19 грудня 2024 р. було зареєстровано законопроект «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації

адвокатам», відповідно до якого запропоновано надавати відстрочку адвокатам, які мають безперервний стаж здійснення адвокатської діяльності 10 і більше років, не мають заборгованості зі сплати внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, за умови відсутності відомостей про притягнення до дисциплінарної відповідальності за вчинення ними дисциплінарних проступків, право на заняття адвокатською діяльністю яких не припинено та не зупинено відповідно до відомостей в ЄРАУ, що документально підтверджується довідкою Ради адвокатів, в якій обліковується адвокат [241]. Однак зазначений законопроект так і не був прийнятий.

Ведучи мову про суб'єктів, які реалізують гарантії діяльності захисника, окремо слід зупинитися на діяльності органів адвокатського самоврядування. На відміну від більшості інших суб'єктів, які забезпечують окремі гарантії діяльності захисника в межах конкретного кримінального провадження, органи адвокатського самоврядування здійснюють системний інституційний вплив на забезпечення незалежності адвокатської діяльності загалом. Особливе значення органів адвокатського самоврядування зумовлене конституційним принципом незалежності адвокатури від органів державної влади.

Одним із найважливіших напрямів їх діяльності є реагування на випадки порушення гарантій адвокатської діяльності. З цією метою в НААУ створено Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, який, серед іншого, здійснює: виявлення, облік, аналіз і систематизацію випадків порушення професійних прав та інтересів адвокатів, а також порушення гарантій адвокатської діяльності, які відбулись на території України; профілактичну роботу, яка направлена на попередження порушень прав та інтересів адвокатів, а також порушення гарантій адвокатської діяльності; оперативне реагування на кожне звернення адвоката щодо порушення законних прав та інтересів адвокатів, а також гарантій адвокатської діяльності; представництво інтересів адвокатів у правоохоронних органах, органах державної влади, підприємствах, установах, організаціях різних форм власності, судах, громадських об'єднаннях тощо [216].

На регіональному рівні при кожній раді адвокатів регіону діє комітет з аналогічними завданнями [134, с. 354].

Важливою гарантією діяльності захисника є також участь представників рад адвокатів регіонів під час проведення обшуків щодо адвокатів або в приміщеннях, де вони здійснюють адвокатську діяльність. Такий механізм покликаний забезпечити дотримання гарантій адвокатської таємниці, запобігти вилученню інформації, що не стосується предмета кримінального провадження, а також унеможливити використання слідчих (розшукових) дій як засобу тиску на адвоката і втручання у його діяльність [284, с. 391].

Крім того, органи адвокатського самоврядування відіграють важливу роль у забезпеченні належного професійного рівня адвокатської діяльності. Через механізми підвищення кваліфікації адвокатів, вироблення професійних стандартів та здійснення дисциплінарного провадження вони сприяють тому, щоб право на захист реалізовувалося максимально ефективно. Саме тому діяльність органів адвокатського самоврядування безпосередньо пов'язана з гарантіями якісного та професійного захисту.

Окремої уваги заслуговує роль органів адвокатського самоврядування у механізмі притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності. На перший погляд може видатися, що дисциплінарна відповідальність є виключно засобом контролю за діяльністю адвокатів, однак у контексті гарантій діяльності захисника вона виконує значно ширшу функцію. Йдеться не лише про забезпечення дотримання адвокатами професійних стандартів, але й про створення спеціального механізму притягнення до відповідальності, який гарантує незалежність адвокатської діяльності від неправомірного втручання у цей процес державних органів.

Особливість правового статусу адвоката полягає в тому, що питання його професійної відповідальності вирішуються не органами державної влади, а органами адвокатського самоврядування через діяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам незалежності адвокатури та спрямований на недопущення

використання механізмів відповідальності як засобу тиску на захисника у зв'язку зі здійсненням ним професійної діяльності.

Таким чином, органи адвокатського самоврядування є самостійними та надзвичайно важливими суб'єктами реалізації гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні. Їх роль полягає не лише у реагуванні на окремі випадки порушення професійних прав адвокатів, а й у забезпеченні незалежності адвокатури, захисті адвокатської таємниці, підтриманні високого рівня професійної діяльності зі здійснення захисту у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 3

1. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування певною мірою залежить від різних суб'єктів – як тих, що беруть участь у кримінальному провадженні, в якому захисник надає правничу допомогу (сторони обвинувачення, слідчого судді, інших учасників провадження), так і тих, що не мають до нього прямого відношення. Таке твердження зумовлене тим, що гарантії діяльності захисника не обмежуються виключно процесуальними правовідносинами між захисником та іншими учасниками кримінального провадження, а охоплюють широку систему організаційних та інституційних механізмів, спрямованих на створення належних умов для реалізації права на захист.

2. Незважаючи на те, що сторона обвинувачення та сторона захисту є процесуальними опонентами, саме на слідчого, дізнавача та прокурора покладається значний обсяг обов'язків, від належного виконання яких залежить дієвість гарантій діяльності захисника. Реалізуючи владні повноваження на стадії досудового розслідування, вони зобов'язані не лише утримуватися від будь-яких форм перешкоджання здійсненню захисту, але й активно сприяти реалізації права особи на правничу допомогу шляхом своєчасного залучення захисника до кримінального провадження, належного розгляду його клопотань, забезпечення доступу до матеріалів досудового розслідування, створення умов для

конфіденційного спілкування з підозрюваним, вжиття заходів безпеки у разі виникнення загроз адвокатській діяльності та усунення порушень права на захист тощо.

3. Судовий контроль у механізмі реалізації гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування має комплексне гарантійне призначення, спрямоване на забезпечення реальності та ефективності права на захист. Саме через діяльність слідчого судді забезпечується часткове нівелювання процесуальної нерівності між стороною обвинувачення та стороною захисту, яка об'єктивно існує на досудовому розслідуванні. У цьому контексті судовий контроль доцільно розглядати як один із проявів принципу *favor defensionis*, спрямованого на створення максимально сприятливих умов для реалізації права особи на захист. Гарантійний потенціал судового контролю щодо діяльності захисника проявляється у трьох основних напрямках: компенсаторному, охоронному та відновлювальному.

4. До суб'єктів, які реалізують гарантії діяльності захисника у кримінальному провадженні, належать також учасники кримінального провадження, які сприяють здійсненню захисником доказування через використання спеціальних знань, органи державної влади, правоохоронні органи, уповноважені на застосування заходів безпеки, а також органи адвокатського самоврядування. Їх діяльність спрямована на створення організаційних, правових та фактичних умов, за яких захисник може незалежно, ефективно та безперешкодно виконувати свої професійні обов'язки. Водночас, ефективність реалізації таких гарантій значною мірою залежить від належного виконання відповідними суб'єктами покладених на них обов'язків, рівня нормативного забезпечення їх діяльності та здатності держави забезпечити реальний, а не декларативний захист професійних прав адвоката. У сучасних умовах особливої актуальності набуває необхідність подальшого удосконалення механізмів реалізації гарантій діяльності захисника, насамперед, з урахуванням викликів воєнного стану.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано вирішення важливого наукового завдання, що полягає в розробленні теоретико-правових і практичних аспектів реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування. Проведене дослідження дає змогу сформулювати такі основні узагальнення, пропозиції та рекомендації:

1. Кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування – це різновид правових гарантій, що є системою закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві умов, які спрямовані на ефективну реалізацію захисником функції захисту, охорону і захист його прав, свобод та законних інтересів, а також виконання покладених на нього обов'язків під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Кримінальні процесуальні гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування виконують специфічні завдання – забезпечують ефективну реалізацію захисником функції захисту визначеного кола учасників кримінального провадження, охорону і захист прав, свобод та законних інтересів захисника, виконання ним відповідних обов'язків, що в сукупності опосередковано сприяє виконанню завдань кримінального провадження.

2. Запропоновано низку класифікацій гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування за різними критеріями: 1) за змістом: інституційні, організаційні, процесуальні, матеріальні гарантії; 2) за спрямованістю (об'єктом забезпечення): гарантії, спрямовані на адвоката-захисника як самостійного суб'єкта діяльності, гарантії, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів клієнта, гарантії, спрямовані на інших осіб; 3) за характером правового впливу: гарантії-дозволи, гарантії-зобов'язання, гарантії-заборони; 4) за способом реалізації: прямі і опосередковані гарантії; 5) за суб'єктом, що забезпечує їх реалізацію: гарантії, що забезпечуються державою, гарантії, що забезпечуються органами, які здійснюють кримінальне провадження (слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом, гарантії, що забезпечуються органами

адвокатського самоврядування, гарантії, що забезпечуються іншими особами;
б) за функціональним призначенням: гарантії реалізації права на захист, гарантії незалежності захисника, гарантії конфіденційності діяльності захисника, гарантії безпеки захисника, гарантії належного виконання обов'язків захисником.

3. Набуття гарантій діяльності захисника запропоновано розглядати як нормативно визначений, поетапний процес виникнення у особи системи правових умов інституційного, організаційного і процесуального характеру, що забезпечує ефективне здійснення функції захисту, сприяє забезпеченню справедливості кримінального провадження і пов'язаний із набуттям особою спочатку статусу адвоката, а згодом – процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні.

При цьому процесуальні гарантії діяльності захисника не виникають усі одразу з моменту його залучення до кримінального провадження, а формуються поступово у процесі розвитку процесуальних правовідносин, що ґрунтується на самій природі кримінального процесу як стадійного, динамічного явища.

Механізм реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування – це цілісна система елементів нормативного, організаційного та функціонального характеру, що забезпечує послідовне задіяння гарантій, спрямованих на забезпечення можливостей безперешкодного здійснення захисником його процесуальної функції на стадії досудового розслідування, попередження посягань на права захисника та поновлення його прав у разі порушення. Складовими елементами цього механізму є: правова форма їх закріплення, суб'єкти реалізації та правовідносини, у процесі яких відбувається втілення нормативно сконструйованих умов у реальне життя.

4. Розвиток гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування безпосередньо залежав від історичної форми кримінального процесу, що мала місце у відповідний період, а також відповідного політичного режиму. За результатами дослідження генези розвитку гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні запропоновано відповідну періодизацію: 1) ранній період (охоплює часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства);

2) період зародження (охоплює перебування українських земель під владою Литви, Польщі, а також часи Гетьманщини); 3) період розвитку (пов'язаний із затвердженням Статуту кримінального судочинства 1864 р.); 4) період занепаду (радянський період); 5) період відродження (сучасний період).

5. До гарантій залучення захисника до кримінального провадження віднесено: «явочну» модель набуття захисником процесуального статусу; заборону встановлення додаткових вимог для підтвердження його повноважень; право підозрюваного на вільний вибір захисника; обов'язок уповноважених органів залучати захисника за призначенням у випадках, передбачених законом; обов'язок уповноважених органів сприяти встановленню зв'язку із захисником; забезпечення раннього доступу захисника до підозрюваного, у тому числі до першого допиту; право на конфіденційні зустрічі без обмеження їх кількості та тривалості тощо. Саме залучення захисника до провадження виступає ключовою передумовою реалізації інших процесуальних гарантій діяльності захисника.

Гарантії незалежності діяльності захисника охоплюють: забезпечення конфіденційності спілкування захисника із підзахисним; заборону втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом; встановлення спеціального порядку проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката; особливий порядок кримінального провадження стосовно адвокатів; заборону ототожнення захисника з клієнтом; забезпечення державного захисту життя, здоров'я та майна адвоката; недопустимість притягнення адвоката до відповідальності за правову позицію, висловлену під час здійснення захисту, тощо. Зазначені гарантії спрямовані на формування умов, за яких захисник може вільно та незалежно реалізовувати свою професійну функцію без ризику тиску чи переслідування.

6. Гарантії участі захисника у доказуванні доцільно поділяти на дві підгрупи: 1) гарантії, що забезпечують участь захисника у процесуальних діях, які проводяться стороною обвинувачення (право бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного; можливість ставити запитання, заявляти клопотання та заперечення; можливість використовувати технічні засоби і фіксувати порушення процесуального порядку; можливість

ініціювати проведення процесуальних дій тощо); 2) гарантії, що забезпечують можливість самостійного формування доказової бази стороною захисту (визначення способів збирання доказів стороною захисту; можливість самостійного залучення експерта захисником; встановлення відповідальності за ненадання, неповне або несвоєчасне надання відповіді на адвокатський запит; судовий контроль тощо).

Ключова проблема у реалізації гарантій діяльності захисника в процесі доказування на досудовому розслідування полягає у тому, що чинна модель досудового розслідування характеризується суттєвою диспропорцією процесуальних можливостей сторін, що обмежує реальну їх змагальність у доказуванні.

7. Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування забезпечують не лише реалізацію його процесуальних прав, але й належне виконання професійних обов'язків. До цієї групи гарантій віднесено: обов'язок держави створити умови для здійснення ефективного захисту; можливість заміни захисника або відмови від нього; заборону безпідставної відмови захисника від виконання своїх обов'язків; обов'язок дотримання адвокатської таємниці; вимогу постійного підвищення професійної кваліфікації адвоката; можливість притягнення захисника до юридичної відповідальності у разі неналежного виконання професійних обов'язків. Зазначені гарантії спрямовані на забезпечення ефективного, добросовісного та професійного здійснення функції захисту у кримінальному провадженні.

8. Забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування певною мірою залежить від різних суб'єктів – як тих, що беруть участь у кримінальному провадженні, в якому захисник надає правничу допомогу (сторони обвинувачення, слідчого судді, інших учасників провадження), так і тих, що не мають до нього прямого відношення. Таке твердження зумовлене тим, що гарантії діяльності захисника не обмежуються виключно процесуальними правовідносинами між захисником та іншими учасниками кримінального провадження, а охоплюють широку систему організаційних та інституційних

механізмів, спрямованих на створення належних умов для реалізації права на захист.

Незважаючи на те, що сторона обвинувачення та сторона захисту є процесуальними опонентами, саме на слідчого, дізнавача та прокурора покладається значний обсяг обов'язків, від належного виконання яких залежить дієвість гарантій діяльності захисника. Реалізуючи владні повноваження на стадії досудового розслідування, вони зобов'язані не лише утримуватися від будь-яких форм перешкоджання здійсненню захисту, але й активно сприяти реалізації права особи на правничу допомогу шляхом своєчасного залучення захисника до кримінального провадження, належного розгляду його клопотань, забезпечення доступу до матеріалів досудового розслідування, створення умов для конфіденційного спілкування з підозрюваним, вжиття заходів безпеки у разі виникнення загроз адвокатській діяльності та усунення порушень права на захист тощо.

Судовий контроль у механізмі реалізації гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування має комплексне гарантійне призначення, спрямоване на забезпечення реальності та ефективності права на захист. Саме через діяльність слідчого судді забезпечується часткове нівелювання процесуальної нерівності між стороною обвинувачення та стороною захисту, яка об'єктивно існує на досудовому розслідуванні. У цьому контексті судовий контроль доцільно розглядати як один із проявів принципу *favor defensionis*, спрямованого на створення максимально сприятливих умов для реалізації права особи на захист. Гарантійний потенціал судового контролю щодо діяльності захисника проявляється у трьох основних напрямках: компенсаторному, охоронному та відновлювальному.

До суб'єктів, які реалізують гарантії діяльності захисника у кримінальному провадженні, належать також учасники кримінального провадження, які сприяють здійсненню захисником доказування через використання спеціальних знань, органи державної влади, правоохоронні органи, уповноважені на застосування заходів безпеки, а також органи адвокатського самоврядування. Їх діяльність

спрямована на створення організаційних, правових та фактичних умов, за яких захисник може незалежно, ефективно та безперешкодно виконувати свої професійні обов'язки. Водночас, ефективність реалізації таких гарантій значною мірою залежить від належного виконання відповідними суб'єктами покладених на них обов'язків, рівня нормативного забезпечення їх діяльності та здатності держави забезпечити реальний, а не декларативний захист професійних прав адвоката. У сучасних умовах особливої актуальності набуває необхідність подальшого удосконалення механізмів реалізації гарантій діяльності захисника, насамперед, з урахуванням викликів воєнного стану.

9.3 урахуванням результатів проведеного дослідження в роботі сформульовано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до кримінального процесуального законодавства і законодавства про адвокатську діяльність в частині нормативного регулювання гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні (пропозиції узагальнено у вигляді законопроекту і подано у Додатку Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bokshorn A. V., Mashchenko V. S. Certain aspects of advocacy in times of war. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 3 (85). С. 250-255.
2. Case of Artico v. Italy (Application № 6694/74): Judgment of 13 May 1980. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424> (дата звернення: 29.05.2026).
3. Case of Bobel v. Poland (Application № 20138/03): Judgment of 22 January 2008. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84586> (дата звернення: 29.05.2026).
4. Case of Boris Popov v. Russia (Application № 23284/04): Judgment of 28 October 2010. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101323> (дата звернення: 29.05.2026).
5. Case of Borotyuk v. Ukraine (Application № 33579/04): Judgment of 16 December 2010. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-102288> (дата звернення: 29.05.2026).
6. Case of Brennan v. The United Kingdom (Application № 16347/02): Judgment of 16 October 2001. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59722> (дата звернення: 29.05.2026).
7. Case of Campbell v. the United Kingdom (Application № 13590/88): Judgment of 25 March 1992. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57771> (дата звернення: 29.05.2026).
8. Case of Cuscani v. the United Kingdom (Application № 32771/96): Judgment of 24 September 2002. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60643> (дата звернення: 29.05.2026).
9. Case of Doorson v. the Netherlands (Application № 20524/92): Judgment of 26 March 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972> (дата звернення: 29.05.2026).

10. Case of Erdem v. Germany (Application № 38321/97): Judgment of 05 July 2001. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59560> (дата звернення: 29.05.2026).

11. Case of Golovan v. Ukraine (Application № 41716/06): Judgment of 05 July 2012. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-112021> (дата звернення: 29.05.2026).

12. Case of Kamasinski v. Austria (Application № 9783/82): Judgment of 19 December 1989. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57614> (дата звернення: 29.05.2026).

13. Case of Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (Application № 11082/06, 13772/05): Judgment of 25 July 2013. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122697> (дата звернення: 29.05.2026).

14. Case of Luchaninova v. Ukraine (Application № 16347/02): Judgment of 09 June 2011. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104913> (дата звернення: 29.05.2026).

15. Case of Mattoccia v. Italy (Application № 23969/94): Judgment of 25 July 2000. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58764> (дата звернення: 29.05.2026).

16. Case of Michaud v. France (Application № 12323/11): Judgment of 06 December 2012. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115377> (дата звернення: 29.05.2026).

17. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine (Application № 42310/04): Judgment of 21 April 2011. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613> (дата звернення: 29.05.2026).

18. Case of Niemietz v. Germany (Application № 13710/88): Judgment of 16 December 1992. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887> (дата звернення: 29.05.2026).

19. Case of Ogorodnik v. Ukraine (Application № 29644/10): Judgment of 05 February 2015. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150791> (дата звернення: 29.05.2026).

20. Case of Petrov v. Bulgaria (Application № 15197/02): Judgment of 22 May 2008. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86454> (дата звернення: 29.05.2026).

21. Case of Piechowicz v. Poland (Application № 20071/07): Judgment of 17 April 2012. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110499> (дата звернення: 29.05.2026).

22. Case of S. v. Switzerland (Application № 12629/87, 13965/88): Judgment of 28 November 1991. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57709> (дата звернення: 29.05.2026).

23. Case of Salduz v. Turkey (Application № 19187/91): Judgment of 27 November 2008. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893> (дата звернення: 29.05.2026).

24. Case of Yaremenko v. Ukraine (Application № 32092/02): Judgment of 12 June 2008. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885> (дата звернення: 29.05.2026).

25. Case of Yerokhina v. Ukraine (Application № 12167/04): Judgment of 15 November 2012. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-114451> (дата звернення: 29.05.2026).

26. Case of Zagorodniy v. Ukraine (Application № 27004/06): Judgment of 24 November 2011. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107561> (дата звернення: 29.05.2026).

27. Ginter J., Soo A. The Right of the Suspect to Counsel in Pre-trial Criminal Proceedings, Its Content, and the Extent of Application. *Juridica International*. 2012. Vol. XIX. P. 170-178.

28. Krushynskyi S. A., Dankova S. O. Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 2. С. 7-16.

29. Pech L. The concept of chilling effect. Its untapped potential to better protect democracy, the rule of law, and fundamental rights in the EU. *Open Society*

Foundations. 2021. 33 p. URL: <https://cutt.ly/PtZP5uvs> (дата звернення: 29.05.2026).

30. Soo A. An Individual's Right to the Effective Assistance of Counsel versus the Independence of Counsel: What Can the Estonian Courts Do in Case of Ineffective Assistance of Counsel in Criminal Proceedings? *Juridica International*. 2010. Vol. XVII. P. 252-263.

31. Абламський С. Є. Процесуальний статус захисника за КПК України: проблеми регламентації та шляхи їх удосконалення. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 1 (3). С. 49-54.

32. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 135-141.

33. Аленін Ю. П. Участь захисника при проведенні слідчих (розшукових) дій: проблемні питання *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 14 листопада 2015 р.) / уклад.: І. В. Гловлюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М. М. Стоянов. Одеса: Юридична література, 2015. С. 5-7.

34. Анненко О., Зубаков П. Розгляд слідчим, прокурором клопотань учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 182-187.

35. Артамонов М. А. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав, свобод та законних інтересів затриманої особи. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. № 21. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/624/521> (дата звернення: 29.05.2026).

36. Астапенко О. В. Витребування та подання предметів і документів як способи збирання доказів на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2009. 249 с.

37. Бабич М. В. Кримінальні правопорушення проти адвокатів: аналіз видів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 493-496. URL:

<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/84.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).

38. Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 234 с.

39. Балобанова Д. О. Втручання в діяльність захисника (адвоката) чи представника особи: кримінально-правовий та кримінологічний вимір. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. 2023. Вип. 63. С. 95-105.

40. Банах С., Штогун С. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 61-65.

41. Бандурка С. С. Адвокатська таємниця у кримінальному процесі. *Наше право*. 2021. № 4. С. 70-75.

42. Барабанова Д. А. Надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як спосіб захисту у кримінальному провадженні: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Хмельницький, 2026. 259 с.

43. Безпалова О. І., Бугайчук К. Л., Святокум І. О. Особливості забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: науково-методичні рекомендації. Х.: ХНУВС, 2014. 96 с.

44. Берлач А. І., Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини з метою удосконалення адвокатської діяльності у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 504-507. URL: https://lsej.org.ua/3_2024/124.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

45. Белоусов Ю., Венгер В., Орлеан А., Крапивін Є., Шапутько С., Яворська В. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: резюме та інфографіка. К., 2020. 40 с. URL: <https://cutt.ly/RtN1Revu> (дата звернення: 29.05.2026).

46. Бігунець І. М. Повноваження захисника на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2020. 236 с.
47. Бігунець І. М. Повноваження захисника як суб'єкта доказування щодо витребування та отримання речей і документів на досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. № 72. С. 126-129.
48. Бірюкова А. М. Гарантії адвокатської діяльності при здійсненні захисту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. Вип. 10. С. 135-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2007_3_21 (дата звернення: 29.05.2026).
49. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с.
50. Бірюкова А. М. Процесуальний статус адвоката на досудовому слідстві. *Часопис академії адвокатури України*. 2010. № 9. С. 1-5.
51. Благодир А. А., Благодир С. М., Благодир В. С. Сторона захисту як суб'єкт доказування під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 366-368. URL: https://lsej.org.ua/4_2022/87.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
52. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ-ХХ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.
53. Боса І. В. Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 210-215.
54. Вапнярчук В. В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3, т. 3. С. 85-89.
55. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.

56. Варфоломеева Т. В. Защита в уголовном судопроизводстве. К., 1998. 204 с.
57. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін. Х.: Право, 2020. 960 с.
58. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
59. Вилков С. Залучення адвоката БВПД на окрему процесуальну дію. Процедура залучення. URL: <https://cutt.ly/VtM3dD8T> (дата звернення: 29.05.2026).
60. Винокуров О. Проблеми реалізації права захисника на конфіденційне побачення з підозрюваним. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 3 (19). С. 187-190.
61. Вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 05 серпня 2024 року (справа № 703/3563/22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120794568> (дата звернення: 29.05.2026).
62. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2000. 177 с.
63. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2019. 252 с.
64. Галаган О. Процесуальний порядок розгляду клопотань учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_1_9 (дата звернення: 29.05.2026).

65. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальна функція захисту: деякі проблеми визначення поняття та змісту. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 121-130.

66. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 239-243.

67. Гловюк І. В., Дроздов О. М. Проблемні питання відмови захисника від виконання обов'язків у кримінальному провадженні (аналіз судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 268-273. URL: https://lsej.org.ua/1_2021/69.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

68. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

69. Городиський І. М. Заборона ототожнення адвоката з клієнтом: проблеми правового регулювання в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2025. Том 27. Вип. 2 (41). С. 23-28.

70. Грінченко Ю. В., Москалюк А. В. Проблемні аспекти процесуального статусу адвоката-захисника в кримінальному провадженні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. С. 228-234. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/hrinchenko_moskaliuk_58.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

71. Грошевий Ю. М., Марочкін І. Є. Органи судової влади в Україні: навч. посіб. К.: Ін Юре, 1997. 200 с.

72. Гуртієва Л. М. Початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 155-159.

73. Гутник В. Право на конфіденційне спілкування з обраним захисником у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*. 2017. Вип. 42. С. 173-179.

74. Данькова С. О., Крушинський С. А. Кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції: монографія. Вінниця: НІЛАН-ЛТД, 2025. 241 с.
75. Денисовський М. Д., Ярошович А. Ю. Роль адвоката як захисника у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2024. № 6. С. 50-56.
76. Дешевий О. А. Генеза становлення та розвитку адвокатської діяльності на українських територіях за часів литовського та австрійського панування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 555-563. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/92.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).
77. Досудове розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Ю. А. Комісарчук та А. Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 600 с.
78. Дрозд В. Г. Розгляд клопотань під час досудового розслідування: дискусійні аспекти. *Наука і правоохорона*. 2019. № 3. С. 89-98.
79. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма № 1) за січень-грудень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://cutt.ly/ZtYMY1jX> (дата звернення: 29.05.2026).
80. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма № 1) за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://cutt.ly/ZtYMY1jX> (дата звернення: 29.05.2026).
81. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма № 1) за січень-грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://cutt.ly/ZtYMY1jX> (дата звернення: 29.05.2026).
82. Єна І. В. Особливості та виклики адвокатської комунікації в умовах воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 789-793. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/133.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).

83. Єрохін В. В., Юхно О. О. Захисник як учасник кримінального провадження: монографія. За заг. ред. О. О. Юхна. Харків: Панов, 2018. 240 с.

84. Єсімов С. С., Скриньковський Р. М., Ковалів М. В., Сердюк В. В., Хмиз М. В., Чистоклетов Л. Г., Хитра О. Л., Слінько С. В. Судовий контроль як гарантія діяльності органів прокуратури за дотриманням прав людини в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки.* 2022. № 4. С. 64-70.

85. Заборовський В. В. Відмова адвоката від надання правничої допомоги та необхідність дотримання відповідного комплексу заходів задля уникнення конфлікту інтересів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 1. С. 552-556. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/98.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).

86. Заборовський В. В. Відповідальність адвоката за невиконання професійного обов'язку щодо підвищення його кваліфікації. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 867-872. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/147.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).

87. Заборовський В. В. Конфіденційне спілкування адвоката зі своїм клієнтом як гарантія здійснення адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2021. Вип. 66. С. 244-250.

88. Заборовський В. В. Обмеження конфіденційного спілкування адвоката зі своїм клієнтом за законодавством зарубіжних країн та практикою ЄСПЛ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2021. Вип. 67. С. 291-295.

89. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2012. Вип. 19. Том 1. С. 162-164.

90. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.

91. Заборовський В. В. Структура правового статусу адвоката: дослідження сутності елементів, які є передумовами його виникнення або ж є дотичними до нього. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 39. Том 2. С. 110-115.

92. Заборовський В. В., Булеца С. Б., Манзюк В. В. Індемнітет адвоката як одна з основних гарантій адвокатської діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 284-288. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f6c6561-13fb-410c-ab1a-4d5bb99b2dc7/content> (дата звернення: 29.05.2026).

93. Заборовський В. В., Манзюк В. В. До дефініції поняття «гарантії адвокатської діяльності». *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 лютого 2019 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С. 144-147.

94. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2002. 222 с.

95. Загоруй И. С. Система конституционных гарантий защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1998. № 6. С. 57-64.

96. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

97. Закон України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

98. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02 червня 2011 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

99. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

100. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19#n148> (дата звернення: 29.05.2026).

101. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення затриманому, підозрюваному, обвинуваченому, засудженому права на отримання правової допомоги» від 14 липня 2021 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1637-20#n90> (дата звернення: 29.05.2026).

102. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності» від 16 липня 2025 року (не набув чинності). *Верховна Рада України*. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/1172d7a9-a434-4d16-a29c-b437ce703112> (дата звернення: 29.05.2026).

103. Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2533-14#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

104. Закон України «Про внесення змін і доповнень до окремих статей Кримінально-процесуального кодексу України з питань права на захист підозрюваного, обвинуваченого і підсудного» від 23 грудня 1993 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3780-12#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

105. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року. *Верховна Рада України*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

106. Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

107. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

108. Заяць О. С. Правове забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 84, частина 4. С. 172-176.

109. Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ щодо ототожнення адвокатів з клієнтами на території України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Zvit_ZPA.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

110. Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ щодо порушення гарантій адвокатської діяльності територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ZVIT_TCC.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

111. Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ за 2025 рік. URL: <https://cutt.ly/0tNLGDIN> (дата звернення: 29.05.2026).

112. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (форма № 1-к) за 2023 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 29.05.2026).

113. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (форма № 1-к) за 2024 рік. *Судова влада України*. URL:

https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 29.05.2026).

114. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (форма № 1-к) за 2025 рік. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2025 (дата звернення: 29.05.2026).

115. Зейкан Я. П. Адвокат: навички професії: практичний посібник. К.: КНТ, 2008. 788 с.

116. Зеленська М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: монографія / за заг. ред. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2016. 212 с.

117. Зеленська М. І. Класифікація гарантій прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 26-32.

118. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: монографія Х.: ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

119. Ільченко О. В., Анісімова Ю. В. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: процесуальні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 332-335. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/62.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).

120. Інститут адвокатури України: становлення, традиції, особистості – проєкт «Правосвідомість» Вищої школи адвокатури НААУ. URL: <https://cutt.ly/HtH6aTIN> (дата звернення: 29.05.2026).

121. Іщенко В. М. Теоретична модель доказування в сучасній науці кримінального процесу України. *Форум права*. 2011. № 3. С. 309-321. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 29.05.2026).

122. Калінніков О. В. Генеза законодавства щодо досудового розслідування за відсутності підозрюваного (in absentia) у період незалежності

України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 88-99.

123. Кейп Е., Наморадзе З. Ефективний захист у кримінальному процесі в країнах Східної Європи: Болгарія, Грузія, Литва, Молдова, Україна. К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2012. 516 с.

124. Кицан Ю. І. Реалізація засади змагальності сторін на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 17, том 2. С. 119-121.

125. Климчук М. П. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської діяльності. *Європейський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 88-94.

126. Ковальова О. В. Досудове розслідування: дефініція, сутність та зміст. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 92-99.

127. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 200 с.

128. Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2007. 226 с.

129. Ковальчук С. О. Підтвердження повноважень захисника у кримінальному провадженні: нормативне закріплення та судова практика. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2022. Том XXXI. С. 23-32.

130. Ковальчук С. О. Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 190-195.

131. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

132. Козлов О. О. До питання міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Право і державне управління*. 2023. № 2. С. 372-376.

133. Козлов О. О. Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності: дис. ... докт. філос: 081 Право. Одеса, 2023. 184 с.

134. Козлов О. О. Роль рад адвокатів регіону у реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 353-357.

135. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.05.2026).

136. Конституційне право України: підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород: РІК-У, 2023. 536 с.

137. Конституція України від 28 червня 1996 року. Верховна Рада України. URL: <http://http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр> (дата звернення: 29.05.2026).

138. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

139. Концепція судово-правової реформи в Україні, затверджена постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

140. Корнійчук Д. В. Окремі аспекти реалізації права підозрюваного на захист в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 103-108.

141. Корсун С. І., Кучерчук Ю. С. Застосування технічних засобів адвокатом під час кримінального провадження. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Вип. 37 (3). С. 116-119.

142. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції. Х.: Вид. ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. 200 с.

143. Костюченко О. Ю. Окремі питання вдосконалення змагальної процедури доказування під час досудового розслідування кримінального правопорушення. *Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 37-43.*

144. Крикливець Д. Є. Втілення змагальної моделі кримінального судочинства у Кримінальному процесуальному кодексі України. *Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3-1. С. 349-354. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/3-1_2013.pdf (дата звернення: 29.05.2026).*

145. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. *Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n649> (дата звернення: 29.05.2026).*

146. Кримінальний процес України: академічний курс. У 3 т. Т. 1: Загальна частина / В. Т. Нора, Н. Р. Бобечко, М. В. Багрій та ін.; за ред. В. Т. Нора, Н. Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.

147. Кримінальний процес: підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Ч. 1. Львів: ЛьДУВС, 2022. 492 с.

148. Кримінальний процес: підручник / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 780 с.

149. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

150. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

151. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

152. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

153. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченка. Харків: Одісей, 2013. 1104 с.

154. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#o333> (дата звернення: 29.05.2026).

155. Криштафович О., Топорецька З. Тактика захисту під час допиту підозрюваного у кримінальному провадженні про зайняття гральним бізнесом. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики: збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 05 вересня 2024 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 274-278.

156. Крупник Л. Адвокатська діяльність в умовах тоталітаризму у 50-80-х роках ХХ століття (на основі матеріалів дисидентського руху) / Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 1 / за ред. І. Б. Василик. К.: КВІЦ, 2014. С. 329-342.

157. Крушинський С. А. Історія становлення інституту подання доказів у кримінальному судочинстві України до судової реформи 1864 року. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 53. С. 375-382.

158. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.

159. Крушинський С. А. Проблемні аспекти збирання та подання доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 296-309.
160. Крушинський С. А., Каліновська М. О. Порядок залучення експерта у контексті реалізації засади змагальності у кримінальному провадженні. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2018. № 1 (59). С. 155-160.
161. Кузубова Т. О. Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2019. 250 с.
162. Кулик М. Й., Терещенко Ю. В., Бондарчук А. С. Особливості використання захисником спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 80, ч. 2. С. 160-165.
163. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: навч. посібник. К.: Атіка, 2001. 318 с.
164. Кухарук І. М. Адвокатське розслідування як форма організації роботи захисника у кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 717-725.
165. Кухарук І. М. Адвокатський запит як інструмент пізнавальної діяльності у структурі адвокатського розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 680-683. URL: https://lsej.org.ua/12_2024/162.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
166. Куц Я. О. Випадки обмеження прав захисника на стадії ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 1. С. 97-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2015_8_1_21 (дата звернення: 29.05.2026).
167. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 4-8.
168. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 228 с.

169. Кучинська О. П., Кучинська О. А. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Прецедент, 2005. 204 с.
170. Лань О. Ю. Захисник – суб'єкт доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4 (68). С. 440-448.
171. Лань О. Ю. Захисник як суб'єкт доказування у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 226 с.
172. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30-33.
173. Легких К. В. Отримання стороною захисту для експертного дослідження зразків, які знаходяться в матеріалах кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 196-200.
174. Лисенкова К. Рівність процесуальних можливостей сторін як елемент принципу змагальності у досудовому кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5. С. 107-113.
175. Литвинов В. В., Рогальська В. В., Солдатенко О. А. Особливості залучення захисника до кримінального провадження: методичні рекомендації. Дніпропетровськ, 2014. 41 с.
176. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник. Київ: Істина, 2008. 488 с.
177. Лук'янець О. О. Особливості процесу надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення сторонам кримінального провадження до його завершення. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Том 12, № 2 (33). С. 132-137.
178. Лучковський В. Конфлікт інтересів в адвокатській діяльності, уникнення, види та заборони. URL: <https://cutt.ly/jtBmtjQd> (дата звернення: 29.05.2026).

179. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2003. 22 с.
180. Малахова О. В. Витребування та отримання речей та документів як спосіб збирання доказів стороною захисту. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 168-173.
181. Мартовицька О. В. Реалізація правової допомоги на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2014. 20 с.
182. Марущак Н. В. Досудове розслідування кримінальної справи: завдання і засоби їх досягнення. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 3. С. 145-148.
183. Марчук В. І. Особливості документального оформлення повноважень адвоката і вдосконалення у межах чинного законодавства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 172-179.
184. Меланчук А. В. Адвокатура в Російській імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Хмельницький: ХУУП, 2015. 180 с.
185. Меланчук А. В. Порядок одержання дозволу на заняття адвокатською діяльністю в дореволюційній Росії та сучасній Україні: порівняльний аналіз. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 352-359.
186. Меліхова Ю. О. Деякі аспекти реформування системи захисту правових гарантій адвокатури. *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 127-132.
187. Миколенко О. І. Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина в юридичній науці. *Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві*: кол. монографія / М. А. Баламуш, Н. В. Ільєва, О. М. Миколенко та ін.; за заг. ред. О. В. Гаран, О. І. Миколенко. Одеса: Фенікс, 2023. С. 9-43.

188. Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 32. С. 132-137.
189. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 1999. 536 с.
190. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 29.05.2026).
191. Мовчан Г. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2010. 219 с.
192. Моргунова А. Доступ сторони захисту до матеріалів: бар'єри і способи їх подолання. *Юридична газета*. № 9-10 (797–798). URL: <https://cutt.ly/2t1lhl6z> (дата звернення: 29.05.2026).
193. Моторигіна М. Г. Щодо ролі держави в забезпеченні ефективного захисту у кримінальному провадженні в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 152-157.
194. Мудрецька Г. В. Співвідношення адвокатського розслідування та доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 83, ч. 3. С. 275-280.
195. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України: навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. і переробл. К.: Атіка, 2007. 584 с.
196. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В., Налуцишин Р. В. Повноваження захисника у доказуванні в кримінальному судочинстві в державах романо-германської правової системи. *Наукові перспективи*. 2026. № 5 (71). С. 1519-1528.

197. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.
198. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. 924 с.
199. Никоненко М. Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09: К., 2007. 261 с.
200. Оборонова І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Хмельницький, 2023. 250 с.
201. Одинцова І. М. Інститут адвокатського розслідування у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, т. 1. С. 136-139.
202. Орлеан А. М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 3 (7). С. 87-92.
203. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 29.05.2026).
204. Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик от 25 декабря 1958 года. URL: <https://cutt.ly/RtJ98cqP> (дата звернення: 29.05.2026).
205. Остапенко Л., Шандрук А. Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 2 (38). С. 176-182.
206. Охріменко С. С. Реалізація права на захист у кримінальному процесі. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2 (80). С. 115-119.
207. Падох Я. Суди і судовий процес Старої України. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1990. 128 с.

208. Панченко О. В. Позиція комітету щодо погроз або насильства стосовно захисника чи представника особи. Системний аналіз випадків. *Аналіз порушень прав та гарантій адвокатської діяльності правоохоронними органами та судом. Аналітичні матеріали членів Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності*. URL: <https://cutt.ly/tt13P1gX>.

209. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст. (1648-1782) / Відп. ред. Калинович В. І. Львів, Вид-во Львівського ун-ту, 1967. 180 с.

210. Підгородинська А. В., Широбокова Л. О. Кримінальні процесуальні гарантії прав осіб у провадженнях із взаємної правової допомоги та у порядку перейняття. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2021. № 2(16). С. 48-57.

211. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2 (10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pماكph.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).

212. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2014. 475 с.

213. Погорецький М. М. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2015. 238 с.

214. Погорецький М. М. Становлення та розвиток інституту гарантій адвокатської таємниці в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 4-5. С. 24-30.

215. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К.: Ін Юре, 1997. 52 с.

216. Положення про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 27 липня 2013 року № 182. URL: <https://cutt.ly/jt0OKsek> (дата звернення: 29.05.2026).

217. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською

діяльністю, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2018 року № 80. URL: <https://cutt.ly/ytK771HU> (дата звернення: 29.05.2026).

218. Положення про ордер на надання правничої (правової) допомоги, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 12 квітня 2019 року № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr041871-19#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

219. Попелюшко В. О. Мала судова реформа та захист прав громадян: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 236 с.

220. Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: монографія. К.: Прецедент, 2005. 232 с.

221. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному процесі у пореформенний період та упродовж десятиріччя незалежності України (1960-2001 рр.). *Адвокат*. 2008. № 7. С. 13-20.

222. Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 22 серпня 2022 року № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0074871-22#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

223. Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#n8> (дата звернення: 29.05.2026).

224. Порядок підвищення професійного рівня адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 03 липня 2021 року № 63 (в редакції від 13 грудня 2024 року № 90). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0090871-24#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

225. Постанова Великої палати Верховного Суду від 10 лютого 2021 року (справа № 822/1309/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95439673> (дата звернення: 29.05.2026).

226. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року (справа №751/7557/15-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/79298340> (дата звернення: 29.05.2026).

227. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 квітня 2021 року (справа № 520/2598/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96179812> (дата звернення: 29.05.2026).

228. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 лютого 2018 року (справа № 752/11464/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/72150999> (дата звернення: 29.05.2026).

229. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09 вересня 2021 року (справа № 639/645/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/99556538> (дата звернення: 29.05.2026).

230. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 червня 2024 року (справа № 727/5573/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/119741445> (дата звернення: 29.05.2026).

231. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 листопада 2019 року (справа № 201/1058/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85678633> (дата звернення: 29.05.2026).

232. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 червня 2019 року (справа № 607/9498/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82492181> (дата звернення: 29.05.2026).

233. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 вересня 2023 року (справа № 521/18533/15-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/113722500> (дата звернення: 29.05.2026).

234. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 грудня 2023 року (справа № 212/487/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/115822284> (дата звернення: 29.05.2026).

235. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 грудня 2024 року (справа № 740/3943/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/124005274> (дата звернення: 29.05.2026).

236. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 липня 2024 року (справа № 199/732/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/120603522> (дата звернення: 29.05.2026).

237. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 вересня 2023 року (справа № 404/2409/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/113817265> (дата звернення: 29.05.2026).

238. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 листопада 2019 року (справа № 648/3629/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85903681> (дата звернення: 29.05.2026).

239. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / Пам'ятки політико-правової культури України; ред. кол. О. М. Мироненко, К. А. Вислобоков, І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемшученко. К., 1997. 547 с.

240. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року (зі змінами від 15 лютого 2019 року).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

241. Проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації адвокатам». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/eb6e5a7f-b1d1-4036-a9ef-6b5f93d5f740> (дата звернення: 29.05.2026).

242. Прокопенко Л., Варушка Ю. Становлення та розвиток адвокатури в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. *Аспекти публічного управління*. 2022. Т. 10 (2). С. 16-22.

243. Процько Г. І. Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 207 с.

244. Рибалка О. В. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальній справі. *Адвокат*. 2011. № 7. С. 35-40.

245. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 (справа № 1-17/2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

246. Рішення Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо можливості використання адвокатами технічних засобів під час участі в обшуку та інших слідчих (процесуальних) діях» від 12 серпня 2023 року № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0087871-23#Text> (дата звернення: 29.05.2026).

247. Рішення Ради адвокатів України «Про недопущення ототожнення адвокатів з клієнтами та втручання в професійні права адвокатів» від 05 серпня

2020 року № 49. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS35595> (дата звернення: 29.05.2026).

248. Рішення Ради адвокатів України «Про поважність причин неявки адвоката в судове засідання, слідчі дії, тощо під час воєнного стану» № 148 від 16-17 листопада 2022 року. URL: <https://cutt.ly/Jt0twxPu> (дата звернення: 29.05.2026).

249. Рішення Ради адвокатів України «Щодо порушень професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності під час мобілізаційних заходів» від 08 червня 2024 року № 38. URL: <https://cutt.ly/Dt169Jtm> (дата звернення: 29.05.2026).

250. Рогатинська Н. З., Колосівська М. Б. Випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1, том 4. С. 112-116.

251. Русанівська Д. Д. Генеза проблеми втручання в діяльність захисника чи представника особи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 131-137.

252. Савицька С. Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката. *Закон и жизнь*. 2013. № 3. С. 55-58.

253. Савицька С. Л. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2013. 199 с.

254. Светлічний І. Участь захисника у слідчих діях. Як не залишитись спостерігачем? URL: <https://cutt.ly/WtX6ocpb> (дата звернення: 29.05.2026).

255. Святоцька В. О. Забезпечення реалізації гарантій адвокатської діяльності на національному та міжнародному рівнях. *Право і суспільство*. 2019. № 5, ч. 2. С. 194-201.

256. Святоцька В. О. Інститут присяжних повірених на території України за Судовими статутами 1864 р. *Право України*. 2009. № 8. С. 147-153.

257. Святоцький О. Д. Медведчук В. В. Адвокатура: історія і сучасність. К.: Ін Юре, 1997. 320 с.

258. Сендецький В. Р. Вплив судової реформи 1864 року на становлення адвокатури в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 83, ч. 1. С. 94-99.
259. Сербіна А. На захисті прав адвокатів у період дій воєнного стану. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2022. № 3-5 (81). С. 25-36.
260. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Х.: Консум, 2006. 656 с.
261. Смоков С. М. Запобіжні заходи та кримінально-процесуальні гарантії їх застосування: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2015. 132 с.
262. Сокальська О. В. Нариси з історії українського судочинства (XVI – початок XVII ст.): монографія. Одеса, ОДУВС, 2010. 210 с.
263. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 553-562.
264. Старенький О. С. Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 58-69.
265. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія і практика: монографія / за заг. ред. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2016. 336 с.
266. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування під час опитування учасників кримінального провадження та інших осіб у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 88-98.
267. Старченко Н. Умоцovanі – прокуратори – приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2002. № 1. С. 111-144.
268. Стецюк Б. Р. Кримінальний процес у правовій системі Гетьманщини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2002. 20 с.

269. Стратонов В. Етапи і напрями становлення та реформування кримінального судочинства. *Вісник прокуратури*. 2007. № 9. С. 115-121.

270. Суддя ВП ВС розповіла про вдосконалення механізмів забезпечення гарантій адвокатської діяльності при проведенні обшуку. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1234302> (дата звернення: 29.05.2026).

271. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І. Б. Усенка. К.: Наукова думка, 2014. 501 с.

272. Судовий контроль у кримінальному провадженні: навч. посіб. для підготовки до заліку / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Х.: Право, 2015. 88 с.

273. Татаров О. Ю. Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 77-84.

274. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.

275. Титикало Р., Костін І. Стус без шансу на захист: ведмежа послуга Медведчука. Правовий аналіз судової справи дисидента 35 років потому. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2016/08/stus> (дата звернення: 29.05.2026).

276. Тичина Т. Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Харків, 2021. 257 с.

277. Тіщенко В. В. Щодо можливостей та засобів адвокатського розслідування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 84, ч. 4. С. 130-135.

278. Тракало Р. І. Судовий контроль за діяльністю органів досудового розслідування. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 120-124.

279. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2000. 188 с.

280. Туровець Ю. М. Проблеми процесуальної методики здійснення захисту підозрюваного адвокатом на досудовому розслідуванні. *Європейські перспективи*. 2026. № 2, ч. 2. С. 232-240.

281. Удалова Л., Рожнова В. Кримінальний процесуальний кодекс України новий етап у розвитку теорії та практики здійснення кримінального провадження. *Право України*. 2013. № 11. С. 80-88.

282. Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні від 25 вересня 2015 року: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: <https://cutt.ly/Gr2h9hlp> (дата звернення: 29.05.2026).

283. Урода О. В. Окремі проблеми реалізації кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Том 5, № 93. С. 212-219.

284. Урода О. В. Процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні. *Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Berlin, Germany, 25-27 May 2026)*. European Open Science Space. 2026. С. 389-392.

285. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Європейський правничий часопис*. 2026. № 12. С. 107-113.

286. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження: матеріали X Міжнародної студентської наукової конференції (м. Кропивницький, 03 квітня 2026 р.)*. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2026. С. 77-78.

287. Урода О. В. Реалізація гарантій адвоката на стадії досудового розслідування кримінального провадження через призму практики Європейського суду з прав людини. *Управлінські та правові засади*

забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів ХУУП імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 72-73.

288. Урода О. В. Роль судового контролю в реалізації гарантій захисника під час досудового розслідування. *Science in the Context of Modern Challenges and Prospects: Proceedings of the II International Scientific Conference (Utrecht, Netherlands, 28 May 2026)*. Bookmundo, 2026. С. 134-137.

289. Урода О. В. Участь захисника у кримінальному провадженні in absentia. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (до 85 річниці від дня народження В. П. Колгана)*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 05 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2026. С. 213-215.

290. Урода О. В. Щодо визначення поняття «кримінальні процесуальні гарантії захисника на стадії досудового розслідування». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 2. С. 271-275. URL: https://lsej.org.ua/2_2026/63.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

291. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. *Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. Т. 8. Судебная реформа* / Отв. ред. тома Б. В. Виленский; под общ. ред. О. И. Чистякова. М.: Юридическая литература, 1991. С. 118-384.

292. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 18 листопада 2025 року (справа № 361/499/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131959021> (дата звернення: 29.05.2026).

293. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 10 червня 2024 року (справа № 991/4899/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119776912> (дата звернення: 29.05.2026).

294. Ухвала Володимирецького районного суду Рівненської області від 20 січня 2017 року (справа № 556/52/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/64497614> (дата звернення: 29.05.2026).

295. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 30 червня 2020 року (справа № 461/5058/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/90096345> (дата звернення: 29.05.2026).

296. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 09 липня 2019 року (справа № 127/14008/16). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82911261> (дата звернення: 29.05.2026).

297. Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 25 січня 2023 року (справа № 750/894/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/108579231> (дата звернення: 29.05.2026).

298. Ухвала Інгульського районного суду м. Миколаєва від 24 вересня 2025 року (справа № 490/3175/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/130444827> (дата звернення: 29.05.2026).

299. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09 липня 2020 року (справа № 522/20835/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/90385230> (дата звернення: 29.05.2026).

300. Ухвала Одеського апеляційного суду від 27 січня 2020 року (справа № 522/20835/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87185946> (дата звернення: 29.05.2026).

301. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 27 травня 2020 року (справа № 757/21582/20-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89531059> (дата звернення: 29.05.2026).

302. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 20 жовтня 2025 року (справа № 757/45349/25-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/131643545> (дата звернення: 29.05.2026).

303. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 17 серпня 2017 року (справа № 760/15451/17). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68403628> (дата звернення: 29.05.2026).

304. Ухвала Тернівського районного суду м. Кривого Рогу від 14 січня 2019 року (справа № 211/2136/17). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79143838> (дата звернення: 29.05.2026).

305. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 17 листопада 2017 року (справа № 686/22470/17). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70316748> (дата звернення: 29.05.2026).

306. Учреждение судебных установлений 1864 г. / Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. Т. 8. Судебная реформа / Отв. ред. тома Б. В. Виленский; под общ. ред. О. И. Чистякова. М.: Юридическая литература, 1991. С. 30-116.

307. Фаринник В. І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Харків: Фактор, 2013. 96 с.

308. Фіолевський Д. П. Адвокатура: підручник 2-ге вид., випр. і доп. К.: Алерта, 2008. 432 с.

309. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? *Адвокат*. 2012. № 7. С. 21-25.

310. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 232 с.

311. Хмелевська Н. В. Теоретичні й нормативно-прикладні основи забезпечення правничої допомоги адвокатом в Україні: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2016. 253 с.

312. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Х., 2002. 19 с.

313. Циганюк Ю. В., Гончаров М. С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення.

Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 2. С. 1117-1123. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/169.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).

314. Циганюк Ю. В., Копанчук В. О., Туровець Ю. М. Участь захисника на досудовому розслідуванні корупційних правопорушень. *Європейські перспективи*. 2023. № 1. С. 115-123.

315. Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 28-36.

316. Циліорик І. І. Про процесуальні гарантії захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 511-515.

317. Шаблистий В. В., Ісланкін С. М., Шевченко Т. В. Особливості адвокатської діяльності в умовах воєнного стану: методичні рекомендації Дніпро: ДДУВС, 2024. 38 с.

318. Шаповал О. В. Актуальні питання забезпечення гарантій адвокатської діяльності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно захисника у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 214-216. URL: https://lsej.org.ua/7_2025/50.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

319. Шпотаківська О. В. Співвідношення суспільних інтересів з інтересами особи в кримінальному судочинстві. *Право України*. 2001. Вип. 10. С. 69-71.

320. Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82-86.

321. Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95-104.

322. Щербаковский М. Г., Щербаковская Л. П. Состязательные начала привлечения эксперта в уголовном судопроизводстве Украины. *Ученые записки*

Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 326-331.

323. Як адвокат може відмовитися від клієнта, покладаючись на КПК. *Рада адвокатів Київської області.* URL: <https://cutt.ly/htBTIXb> (дата звернення: 29.05.2026).

324. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. К.: Критика, 2002. 415 с.

325. Яновська О. Г. Змагальні засади процесу доказування в кримінальному провадженні. *Юридична Україна.* 2013. № 8. С. 77-82.

326. Яновська О. Г. Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1998. 223 с.

327. Яновська О. Г. Система гарантій адвокатської діяльності: крок до громадянського суспільства. *Право України.* 1996. № 5. С. 48-51.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Урода О. В. Щодо визначення поняття «кримінальні процесуальні гарантії захисника на стадії досудового розслідування». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 2. С. 271-275.

DOI: 10.32782/2524-0374/2026-2/61

URL: https://www.lsej.org.ua/2_2026/63.pdf

2. Урода О. В. Окремі проблеми реалізації кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Том 5, № 93. С. 212-219.

DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.5.27

URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/356012/341905>

3. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Європейський правничий часопис*. 2026. № 12. С. 107-113.

DOI: 10.36919/3041-1149(Print)12.2026.107-113

URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/12_17_34a141167a.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Урода О. В. Реалізація гарантій адвоката на стадії досудового розслідування кримінального провадження через призму практики Європейського суду з прав людини. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників,*

докторантів та аспірантів ХУУП імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 72-73.

5. Циганюк Ю. В., Урода О. В. Щодо питання удосконалення правового статусу представника потерпілого. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науковопрактичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 93-95.

6. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження*: матеріали X Міжнародної студентської наукової конференції (м. Кропивницький, 03 квітня 2026 р.). Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2026. С. 77-78.

7. Урода О. В. Процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні. *Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Berlin, Germany, 25-27 May 2026)*. European Open Science Space. 2026. С. 389-392.

8. Урода О. В. Роль судового контролю в реалізації гарантій захисника під час досудового розслідування. *Science in the Context of Modern Challenges and Prospects: Proceedings of the II International Scientific Conference (Utrecht, Netherlands, 28 May 2026)*. Bookmundo, 2026. С. 134-137.

9. Урода О. В. Участь захисника у кримінальному провадженні in absentia. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (до 85 річниці від дня народження В. П. Колгана)*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 05 червня 2026 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2026. С. 213-215.

ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ

«Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» (щодо удосконалення регулювання застосування примусових заходів виховного характеру)

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (Відомості Верховної Ради України, 2013, № 27, ст. 282):

1) доповнити статтю 23 новою частиною 4 такого змісту:

«4. В умовах воєнного стану гарантії адвокатської діяльності з урахуванням особливостей цього правового режиму. Введення воєнного стану не може бути підставою для обмеження допуску адвоката до участі у провадженні, участі в окремих процесуальних діях, якщо інше прямо не передбачено законом та не є об'єктивно необхідним для забезпечення національної безпеки України.

У разі запровадження обмежень, пов'язаних із вільним пересуванням осіб, у тому числі комендантської години, держава зобов'язана забезпечити адвокату реальну можливість безперешкодного доступу до клієнта для надання правничої допомоги, зокрема, у випадках затримання особи або проведення невідкладних процесуальних дій».

2) пункт 13 частини 1 статті 23 викласти у такій редакції:

«13) письмове повідомлення про підозру адвокату у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень».

II. Внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2013, №№ 9-13, ст. 88):

1) доповнити частину 4 статті 47 новим пунктом такого змісту:

«5) якщо стан здоров'я захисника перешкоджає належному виконанню його професійних обов'язків».

2) викласти частину 3 статті 54 у такій редакції:

«3. Відмова від захисника у випадку, коли його участь відповідно до статті 52 цього Кодексу є обов'язковою, може бути прийнята лише, якщо підозрюваний, обвинувачений залучає іншого захисника, або одночасно із залученням іншого захисника для здійснення захисту за призначенням у порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу».

3) частину 3 статті 93 доповнити новим абзацом такого змісту:

«Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснюють витребування доказів шляхом направлення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємству, установі, організації, службовим та фізичним особам запиту, в якому зазначають перелік речей, копій документів, відомостей, що підлягають наданню. Особи, яким направлено запит, зобов'язані дати на нього відповідь протягом п'ятнадцяти днів із дня його отримання. Необґрунтована відмова у наданні речей, копій документів, відомостей за запитом не допускається».

4) доповнити частину 1 статті 303 новим пунктом 1-1 такого змісту:

«1-1) рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, що полягають у недопуску захисника до участі у кримінальному провадженні – підозрюваним, його захисником чи законним представником».

5) доповнити Кодекс новою статтею 482-3 такого змісту:

«Стаття 482-3. Особливості порядку проведення слідчих (розшукових) дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо адвоката

1. За наявності достатніх підстав для проведення щодо адвоката слідчих (розшукових) дій, що відповідно до вимог цього Кодексу можуть проводитися виключно з дозволу слідчого судді, слідчий за погодженням з прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, звертається з клопотанням до Генерального прокурора, його заступника або керівником обласної прокуратури.

Генеральний прокурор, його заступник або керівник обласної прокуратури зобов'язаний негайно ознайомитися з матеріалами досудового розслідування і за наявності достатніх підстав звернутися з клопотання про надання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії щодо адвоката до слідчого судді.

2. В ухвалі про дозвіл на проведення слідчої (розшукової) дії щодо адвоката слідчий суддя обов'язково зазначає житло, інше володіння адвоката, приміщення, де він здійснює адвокатську діяльність, де планується провести слідчу (розшукову) дію, а також перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої (розшукової) дії.

3. Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщення, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу (розшукову) дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представник ради адвокатів регіону має право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії».

**АДВОКАТСЬКЕ БЮРО
«ЯЦИШИНА АНАТОЛІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА»**

*свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю Серія ІФ № 001770 від
09.10.2020 року
29000; м. Хмельницький, вул. Героїв Маріуполя, 5, оф. 330.
Код ЄДРПОУ 45060295
тел. +380983001893*

А К Т

**про реалізацію результатів дисертації Уроди О. В. на тему
«Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування»**

Цим актом засвідчую, що результати дисертаційного дослідження, розроблені Уродою Олександром Вячеславовичем за темою «Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування» враховані у діяльності Адвокатського бюро «Яцишина Анатолія Олександровича».

У процесі ознайомлення з результатами дисертаційного дослідження особливий інтерес викликали наукові положення щодо систематизації гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування, удосконалення підходів до забезпечення права на захист, реалізації процесуальних прав захисника під час кримінального процесуального доказування, забезпечення незалежності адвокатської діяльності, збереження адвокатської таємниці, а також механізмів судового контролю як засобу забезпечення гарантій діяльності захисника.

Практичне значення для діяльності адвокатського об'єднання мають запропоновані автором рекомендації щодо: забезпечення своєчасного допуску захисника до кримінального провадження; реалізації права захисника на збирання та подання доказів; використання процесуальних механізмів оскарження рішень, дій та бездіяльності сторони обвинувачення; захисту професійних прав адвокатів та реагування на випадки втручання у здійснення адвокатської діяльності; забезпечення конфіденційності спілкування захисника з клієнтом та дотримання режиму адвокатської таємниці; застосування процесуальних гарантій під час проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів; реалізації гарантій діяльності захисника в умовах воєнного стану.

Використання результатів дослідження сприяє підвищенню ефективності надання професійної правничої допомоги, забезпеченню належної реалізації права на захист та удосконаленню практики застосування кримінального процесуального законодавства у діяльності адвокатського об'єднання.

У дисертаційному дослідженні констатовано окремі недоліки чинного кримінального процесуального законодавства та законодавства про адвокатську діяльність, а також висловлені пропозиції щодо його удосконалення, які належним чином обґрунтовані автором та можуть бути враховані законодавцем.

Керівник адвокатського бюро
«Яцишина Анатолія Олександровича»

Анатолій Яцишин

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
E-mail: info@univer.km.ua. Розрахунковий рахунок UA 598201720344281002200032328 в ДКСУ у м. Києві.
МФО 820172. Код СДРПОУ 14163438

№ _____
На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Г.в.о. ректора університету

Олег ОМЕЛЬЧУК

червень 2026 р.

А К Т

**про реалізацію результатів наукових досліджень
Уроди Олександра Вячеславовича на тему
«Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування»**

Комісія у складі: декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента Виговського Дмитра Леонідовича, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента Волкотруба Сергія Григоровича, стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Уродою Олександром Вячеславовичем наукові положення і висновки з теми «Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування» були детально вивчені колективом кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертантом було надано комісії для ознайомлення наукові публікації, які відображають основний зміст дисертаційного дослідження:

1. Урода О. В. Щодо визначення поняття «кримінальні процесуальні гарантії захисника на стадії досудового розслідування». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 2. С. 271-275.

2. Урода О. В. Окремі проблеми реалізації кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Том 5, № 93. С. 212-219.

3. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Європейський правничий часопис*. 2026. № 12. С. 107-113.

4. Урода О. В. Реалізація гарантій адвоката на стадії досудового розслідування кримінального провадження через призму практики Європейського суду з прав людини. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів ХУУП імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 72-73.

5. Циганюк Ю. В., Урода О. В. Щодо питання удосконалення правового статусу представника потерпілого. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 93-95.

6. Урода О. В. Процесуальні гарантії діяльності захисника на стадії досудового розслідування. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження: матеріали X Міжнародної студентської наукової конференції (м. Кропивницький, 03 квітня 2026 р.)*. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2026. С. 77-78.

7. Урода О. В. Процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні. *Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Berlin, Germany, 25-27 May 2026)*. European Open Science Space. 2026. С. 389-392.

8. Урода О. В. Роль судового контролю в реалізації гарантій захисника під час досудового розслідування. *Science in the Context of Modern Challenges and Prospects: Proceedings of the II International Scientific Conference (Utrecht, Netherlands, 28 May 2026)*. Bookmundo, 2026. С. 134-137.

9. Урода О. В. Участь захисника у кримінальному провадженні in absentia. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (до 85 річчя від дня народження В. П. Колгана): збірник тез міжнародної науково-практичної конференції*

(м. Хмельницький, 05 червня 2026 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2026. С. 213-215.

Матеріали, подані здобувачем, використовуються під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Основи кримінального процесу», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Теорія і практика кримінально-процесуального доказування», «Основи адвокатської діяльності» у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Теоретичні положення та висновки, запропоновані Уродою О. В., використовуються для підготовки робочих програм та силябусів із навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Основи кримінального процесу», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Теорія і практика кримінально-процесуального доказування», «Основи адвокатської діяльності» для студентів юридичного факультету денної та заочної форм навчання. Включення до зазначених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, які навчаються за спеціальностями D8 Право (081 Право) і D9 Міжнародне право (293 Міжнародне право).

Голова комісії

декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

Члени комісії

доцент кафедри кримінального
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ВИГОВСЬКИЙ

доцент кафедри кримінального
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Сергій ВОЛКОТРУБ

Підпис ЗАСВІДЧУЮ: Нач. ВКХУП імені Леоніда Юзькова

Підпис ЗАСВІДЧУЮ: Нач. ВКХУП імені Леоніда Юзькова

Підпис ЗАСВІДЧУЮ: Нач. ВКХУП імені Леоніда Юзькова